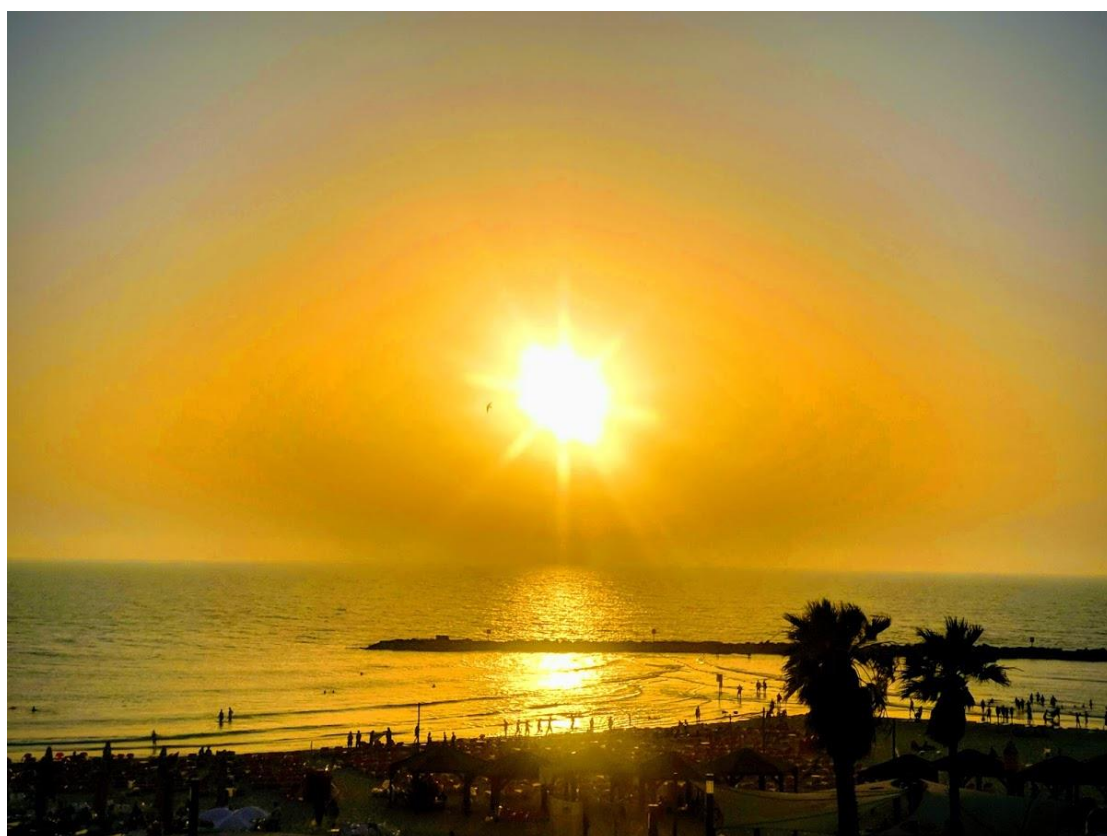

צידה לדרך

אגודת מורי הדרך בישראל

גיליון חודש יולי 2019

עורך : ינאי עוזיאל

אגודת מורי הדרך בישראל
מחזיקים את נתינתם בישראל

Leading tourism in Israel

אגודת מורי הדרך בישראל
 (אגודת מורי הדרך בישראל)

בלעדי לחברי

**אגודת מורי הדרך בישראל!
בהצגת כרטיס חבר אגודה בלבד**

הטבות מיוחדות ברשת ממסי

תתכוננו לעולם. ממסי

25% הנחה על ספרים ומפות!

20% הנחה על מזוודות ותיקים!

כולל כפל מבצעים והנחות

**1+1 על מגוון אביזרי נסיעה
מבית ממסי!**

HOT

תקשורת חו"ל

**20 ש"ה הנחה
בחבילת 5GB
לארה"ב וקנדה**

20 ש' הנחה
בחבילת 2GB
ליעדים נבחרים

מתנה לבחירה! ברכישת סט מזוודות

ארגונית למסמכי
נסיעה

סט 5 ארגוניות

משקל דיגיטלי

Antler[®]

Samsonite®

Logo of the Italian Ministry of Education, University and Research (MIUR).

תל אביב רמת החייל • **תל אביב** גן העיר • **ירושלים** קניון הדר • **חיפה** מתחם הקסטרא • **רעננה** קניון רננים • **נתניה** פולג • **ראשון לציון** מתחם דגל העיר • **באר שבע** גרנד קניון

03-5641122 | טלפון ראשי: www.memsi.co.il

בתוקף עד 31/7/19 | למימוש בסניפי ממסי בלבד | ללא הגבלת כמות

תוכן

4	מְשִׁירֵי הַחֶרֶבֶן וְהַשְׁכָּחָה
8	משולחן האגודה
11	הקלה בתשלום אגרות לאנשי מילואים בחידוש רישיון מורה דרך
12	מערכת הזמנת תורים בגן לאומי מצדה
13	הרשמה לתאגיד רכב מדברי
14	רחוב תלמי בעכו העתיקה/נסים ביתן
16	בין שכונת "נווה בצלאל" "לנחלת צדוק" בירושלים / מאת יואב מאיר
20	פינת הבול / מגיש יעקב וידס
23	הפרנציסקנים/ מאת ד"ר מויש מעוז
34	תיירות חברתית – מגמה עולמית/ מאת איקא צ'יפמן
38	רק בירושלים / כתב וצילם דנצ'ו ארנון
44	תיירות אופניים בזיכרון יעקב / מאת אייל אופק
50	מגילת רות/ עוזיאל ינאי
61	בית משפט השלום בתל אביב - יפו ת"א 40741-04-14
84	הלב והאבן מאת רותי יצחקי-ריכטר
87	מחמד אע"א אבו נבוט ביפו (1807-1819)/בתודה למנחם לסקה
96	תקציר השתלמות האגודה לירושלים, ולגוש שגב: מאת גרשון מלר
98	מנחם לסקה יוצא לסיור בשערי ירושלים - (מנחם לסקה)

משיירי החרבן והשכחה

א.

וכבר שקעו בנצח המתים - - -

מקדש אדוני שרוף

מוקע כפצע בקדקוד ירושלים. וארץ מובקעת נותרה

להשתטח במות ובשמש.

עם ענני העשן המחניק עלו

והתנודפו הקדשה והכבוד

והיתה הריקות ענקית כל-כך

וכל-כך מתה

ששאגנו אל החלל

האטום אשר בלע את קולנו

ולא השיב בהד.

אז עלה האפר הקר, זחל ועלה כבד ועקבי

לטף כל גלגלת, כל אבן גלמודה

מעדת אבני המקדש, כל גויל וכל חרס,

לטף ועלה וכסה והתקדם

והיה בכל

ולא היה דבר זולתו.

ב.

כל אימת ששבו להיות
היו כאן אנשים ממרטי תוחלת
וצפני קוצים שנגעצו בבשר האדמה,
שמים צעוקים
אחוזים ברתמות של תפלה ויאוש
הסתערו לפרק כבלי אנוש רמה
להתפרקד מתוך עצלות כבדה
של שמי מזרח
מאפק עד כל אפק.

ג.

על המים ראיתי אותם הולכים ובאים
ישו ועקיבא, מחזיקים איש ביד רעהו.
עקיבא, חזר בד! קראתי
אין לאן לחזר, אמר עקיבא
שם אין מי שישמע.
הסריקות שבבשרו העלו ארוכה -
הן נראו כמין פרחים אדמים.
הבט, ישוע, שוב והבט, קראתי אל ישוע,
אל אלה החורים בכפותיך

אלה

החורים, השיב ישוע, אלה החורים

היו גאלתי.

והם הלכו

ואפר לבן עלה וכסה את הים.

ד.

אמרתי גם אני ללכת

על פני האדמה

זו אדמת אבותי

המושקת

אבל מכל רגב צצו ועלו המתים

ובעיניהם התחנה הנרצחת:

אל תחללו אותנו אנחנו קדושים ...

אז עלה האפר הקר וקבר אותם

ואני עברתי על פניו

כעל פני הגשר.

ה.

אלפי שנים ירדו הגשמים

והאדמה התנפרה אליהם

האדמה החמורה המבצרת. היא לא קלטה אותם אל קרבה

והם, שלא ידעו מעודם אהבת אדמה,

ירדו מן ההרים ובחפזם החליקו על פני

סְלַעִים קְשׁוּחִים

וְנִדְרְדְּרוּ אֶל הַגִּיאֹת

וְקִבְצוּ בְּאִפְיקִים

וְגִרְשׁוּ יָמָה

אֶלְפֵי שָׁנִים שָׁבוּ הָעֵבִים הָאֲפָרִים

וְדִבְרוּ אֶל לֵב הָאֲדָמָה

וְהָאֲדָמָה חִשְׁקָהּ אֶת רִגְבֶּיהָ וְהִשִּׁיבָהּ

קוֹצִים

וְכִבֵּר קִמְטוֹ פָּנֶיהָ, נִחְרָצוּ וְנִסְחָפוּ

וְהִיא עוֹדֶנָּה בְּאֶלְמוּתָהּ

מַעֲלֶעֶת אֶת הַדָּם.

מתוך ספר השירים "יוקרת" הוצאת אל"ף 1958

משולחן האגודה

קמרונות קיסריה - מרכז מבקרים חדש

בתאריך 29.05.19 נחנך על ידי רשות הטבע והגנים והחברה לפיתוח קיסריה מרכז מבקרים חדש במתחם הנמל: "קמרונות קיסריה". האירוע היה במעמד נשיא המדינה מר ראובן ריבלין ונציגי קרן רוטשילד, הרט"ג, החברה לפיתוח קיסריה ועוד, ונציגי הנהלת האגודה נכחו באירוע זה.

מחיר הכניסה למרכז המבקרים כלול במחיר הכניסה לגן הלאומי קיסריה אך יש לתאם מראש ביקורי קבוצות בטלפון 6550*. מרכז המבקרים נפתח בשעה 09:00 ונסגר בהתאם לשעת הסגירה של אתר קיסריה.

נתיבי דמויות, אנשי מופת ואתרים קתוליים ואורתודוקסיים עלומים "בירושלים"

בתאריך 4.6.19 יצאו כ-60 מורי דרך להשתלמות מטעם האגודה בירושלים, אותה הוביל מו"ד חבר האגודה הד"ר מויש מעוז. בהשתלמות מרתקת, עתירת ידע ומרובת אתרים זו, ביקרנו במנזר דיר אל עדס, במתחם מנזר וגן כנסיית מריה מגדלנה הרוסית, כנסיית סטפנוס, מנזר וירי-גלילאה, מנזר מסדר האחיות הקלווריה הספרדי ממנו השקפנו על העיר המדהימה שנפרשה מתחתינו ועוד - חלק מהאתרים מוכרים יותר וחלקם היו חדשים אפילו לחלק ממורי הדרך הותיקים שהשתתפו בהשתלמות זו. **אתמול** התקיימה השתלמות מוצלחת נוספת בדגש "חינוך אחר", בבקעת בית הכרם בגליל, במסגרתה ביקרנו במוסדות חינוך השונים מבתי הספר הדוגלים בחינוך בשיטה המסורתית. **אנו מתכננים עוד השתלמויות מרתקות להמשך השנה. שתיים שכבר פתוחות להרשמה מצורפות בהמשך המידעון.**

מערכת הזמנת תורים בגן לאומי מצדה

בהמשך להכנסת מערכת הזמנת תורים במצדה שנועדה להוריד את עומסי המבקרים באתר, הוכנסו מספר שיפורים בעקבות בקשות שהופנו על ידי משתמשי המערכת. מערכת זו מאפשרת לנו כיום להתריע בפניכם על עומסים מראש וגם לכוון אתכם לשעות פחות עמוסות. השינויים מאפשרים לעדכן את ההזמנה וכמו כן, חלונות ההזמנה שונו לשעות עגולות (במקום חצאי שעות).

לב! ההזמנה היא לקבוצות מעל 30 איש בלבד והיא אינה אמצעי תשלום – יש להגיע עם
- או אמצעי תשלום אחר יחד עם תיאום השעה.

עורכים הזמנה קיימת במערכת?

שנות ולערוך הזמנות יש לבצע רישום למערכת ב LOG IN מהתפריט העליון, ואח"כ לחיצה
create an account בחלון שנפתח, יש להכניס פרטים.
מאד להקפיד שרישום המייל תקין וליצור סיסמא (מומלץ סיסמא שהאות הראשונה גדולה ב
(CAPS LOCK) לאחר יצירת הסיסמא ישלח מייל לאישור מהמערכת. אחרי שתלחצו על הקישור
ל תוכלו להכנס למערכת כל פעם עם המייל והסיסמא.

ל: ההזמנות שיבוצעו החל מרגע הרישום ניתן יהיה לערוך ולבטל ע"י לחיצה על שם המשתמש
ריט העליון ו PROFILE – תפתח טבלה עם כל ההזמנות
לעשות CANCEL BOOKING, או ללחוץ על מספר ההזמנה ולבצע עריכה EDIT.

**נתכם – בימי שלישי וחמישי, בהזמנה מראש בלבד, ניתן להגיע עם הקבוצה לעליה
זרת למצדה (עליה ב 17:00 בשעון הקיץ) וירידה למצדה מערב בשעה 18:30 ולשלב כך
נופע הלילה החדש.**

מנה במערכת הינה חובה וקבוצה שלא תזמין ותגיע בשעות העומס, ייתכן שתעוכב עד ירידת
וס באתר. אנא בצעו הזמנות כנדרש ותסייעו לצמצם עומסים מחד - ומאידך, לוודא
טיילים שלכם נכנסים בזמן.

קול קורא למורי הדרך חברי האגודה העולים לירושלים

מורי הדרך מתגייסים להצלת הבית של סוזן

ברחוב כנפי נשרים 31 בגבעת שאול בירושלים מתרחש חסד אנושי. נערים ונערות ללא מסגרת
תומכת של בית ומשפחה מוצאים תמיכה, אהבה, הבעת אמון ביכולתם ומתן יסודות ללימוד
מקצוע בתחומי האומנויות השימושיות. העבודות נמכרות התמורה עוברת ישירות לנערים
ולנערות אשר מעבר לצורך בתמיכה כלכלית מקבלים חיזוק ואמירת אמון מוכחת על ידי אנשים
זרים המוכנים לשלם על עשייתם וכישרונם.

**הבית נימצא בימים אלו בקשיים כלכליים חמורים המסכנים את המשך קיומו. אנחנו מורי
הדרך יכולים עם המטיילים שלנו לעזור בשמירה על המשך פעילותו של המקום הקסום הזה!**

אתם עולים בימים הקרובים להדרכה בירושלים?

תתקשרו לבית של סוזן טלפון: 02-6725069 תתאמו ביקור ותביאו את הברכה.

אנחנו מורי הדרך והנהלת האגודה רואים כזכות לעזור לבית של סוזן!

בתודה מראש,

הנערים והנערות מהבית של סוזן

אביטל גואל מנהל הבית

בני

כפיר יו"ר אגודת מורי הדרך

מניעת הכנסה לירדן של חפצים בעלי סממן דתי או חפצי יודאיקה

שלום רב,
מזה תקופה שאנו נוכחים לדעת, כי המסוף הירדני מונע מתיירים המגיעים מהארץ, להכניס לירדן חפצים בעלי סממן יהודי דתי ו/או חפצי יודאיקה כגון חנוכיות או מנורות.
ככל הנראה מדובר בחשש של הירדנים לביטחונם של התיירים ולפיכך אינם מעוניינים שיישאו חפצים עם סממנים כנ"ל בעת הביקור בירדן.
מדובר בפריטים שנמכרים באתרי תיירות כגון ירושלים העתיקה, יפו ועוד.
נראה לי שנוכח יהיה להביא לידיעת סוכני הנסיעות ומארגני התיירות מידע זה על מנת שהוא יגיע גם לאוזני התיירים.
פריטים כנ"ל אשר מאותרים בכבודת הנוסעים נלקחים מידי הנוסעים ונשלחים אלינו, אל המסוף הישראלי.
לנו כמובן אין כל יכולת לאתר את בעליהם ולבסוף ההתייחסות אליהם, באין כל דורש, היא כאל דבר אבידה הנמסר לבסוף לידי משטרת ישראל.
לדעתי לחלק מהפריטים הנ"ל יש ערך כספי לא מבוטל ובטוחני כי התיירים מצרים על אובדן זה.
אודה להמשך טיפולכם להעברת המידע אל הגורמים הרלוונטיים כאמור.
ייתכן שמידע זה רלוונטי גם למסוף יצחק רבין שבאילת ולפיכך הנהלת המסוף מכותבת להודעת י זו על מנת שיוכלו להגיב בהתאם למצב הדברים השורר אצלם בפועל בתחום זה.

בברכה,

אבי זהר | מנהל מסוף נהר הירדן

השתלמות אגודת מורי הדרך במוזיאון הטבע 19.06.19 - סיכום

38 מורי דרך השתתפו אתמול בהשתלמות מעניינת שקיימה האגודה במוזיאון הטבע החדש במתחם אוניברסיטת תל אביב. אחרי שיחת רקע, יצאו המדריכים לסיור בגן הבוטני הצמוד למבנה לגן הזואולוגי בלוויית מדריכים מקומיים מיומנים (חשוב לדעת! במידה שמגיעים עם קבוצה- חייבים להיעזר בהדרכה מקומית!).

לאחר מכן ירדו בניחותא לאורך 4 קומות הבניין תוך התרשמות ולימוד על התפתחות בת מיליוני שנים - התפתחות היצור הנקרא אדם וכמובן התפתחות בעלי החיים, מפיל ועד רמש.

מומלץ בחום!!

רשם: **מנחם גילה**, מורה דרך וחבר מועצה

המינהל לחוויית התייר

י"ד בסיוון תשע"ט

17 ביוני 2019

סימוכין: 1100-0005-2019-611099

לכבוד,
מר בני כפיר,
יו"ר אגודת מורי הדרך

שלום רב,

הקלה בתשלום אגרות לאנשי מילואים בחידוש רישיון מורה דרך

משרד התיירות בעד מתן הנחה למורי דרך המשרתים במילואים בעת חידוש רישיון מורי הדרך.

על מנת ליישם מידניות זו אנו נדרשים לקבל את אישור וועדת השרים לענייני מילואים. אנו לא מוסמכים לפנות לוועדה בתקופת בחירות ונוכל לפנות בעניין רק לאחר הבחירות.

בברכה,

פיני שני

סמנכ"ל בכיר חווית התייר

העתק: מר אמיר הלוי, מנכ"ל המשרד

מערכת הזמנת תורים בגן לאומי מצדה

בהמשך להכנסת מערכת הזמנת תורים במצדה שנועדה להוריד את עומסי המבקרים באתר, הוכנסו מספר שיפורים בעקבות בקשות שהופנו על ידי משתמשי המערכת. מערכת זו מאפשרת לנו כיום להתריע בפניכם על עומסים מראש וגם לכוון אתכם לשעות פחות עמוסות. השינויים מאפשרים לעדכן את ההזמנה וכמו כן, חלונות ההזמנה שונו לשעות עגולות (במקום חצאי שעות).

שימו לב! ההזמנה היא לקבוצות מעל 30 איש בלבד והיא אינה אמצעי תשלום – יש להגיע עם שובר או אמצעי תשלום אחר יחד עם תיאום השעה.

*איך עורכים הזמנה קיימת במערכת?

כדי לשנות ולערוך הזמנות יש לבצע רישום למערכת ב LOG IN מהתפריט העליון, ואח"כ לחיצה על create an account בחלון שנפתח, יש להכניס פרטים. חשוב מאד להקפיד שרישום המייל תקין וליצור סיסמא (מומלץ סיסמא שהאות הראשונה גדולה ב CAPS LOCK) לאחר יצירת הסיסמא ישלח מייל לאישור מהמערכת. אחרי שתלחצו על הקישור במייל תוכלו להכנס למערכת כל פעם עם המייל והסיסמא.

את כל ההזמנות שיבוצעו החל מרגע הרישום ניתן יהיה לערוך ולבטל ע"י לחיצה על שם המשתמש בתפריט העליון ו – PROFILE תפתח טבלה עם כל ההזמנות ניתן לעשות, CANCEL BOOKING או ללחוץ על מספר ההזמנה ולבצע עריכה. EDIT

לידיעתכם – בימי שלישי וחמישי, בהזמנה מראש בלבד, ניתן להגיע עם הקבוצה לעליה מאוחרת למצדה (עליה ב 17:00 בשעון הקיץ) וירידה למצדה מערב בשעה 18:30 ולשלב כך גם מופע הלילה החדש.

ההזמנה במערכת הינה חובה וקבוצה שלא תזמין ותגיע בשעות העומס, ייתכן שתעוכב עד ירידת העומס באתר. אנא בצעו הזמנות כנדרש ותסייעו לצמצם עומסים מחד - ומאידך, לוודא שהמטיילים שלכם נכנסים בזמן.

הרשמה לתאגיד רכב מדברי

שלום חברים,

אנחנו שמחים לבשר לכם שבהמשך לבקשת רבים מכם - פתחנו תאגיד נוסף לרישום רכבים מדבריים לשירותכם.

המעוניינים להירשם בתאגיד החדש שלחו בבקשה בסריקה במייל את המסמכים הבאים:

1. רישיון נהיגה בתוקף
2. רישיון רכב בתוקף
3. ביטוח חובה של הרכב
4. רישיון מורה דרך תקף
5. פרטי כרטיס האשראי לחיוב
6. חברות באגודה בתוקף
7. מי שרשום בתאגיד אחר ומעוניין להצטרף אלינו - יש לבקש מכתב שחרור מהתאגיד בו הוא רשום ולשלוח אלינו את המכתב.

מספר המקומות מוגבל – כל הקודם זוכה!

מחיר הרישום בתאגיד: 150 ₪ כולל מע"מ לשנה קלנדרית

הרשמה לתאגיד רכב מדברי

מייל למשלוח המסמכים:
samankal@itga.org.il

לחידוש חברות לחצו כאן

לביטוח לשנת 2019 לחצו כאן

רחוב תלמי בעכו העתיקה/נסים ביתן

מאתר אל-עכו מטבעות שיוצרו בעכו

מאתר תפוז
בתקופה ההלניסטית

רחוב תלמי בחצי האי עכו הוא רחוב קטן בעל שתי צלעות צלע אחת זעירה נעה ממזרח למערב ופוגעת באמצע הצלע השנייה הנעה מדרום לצפון. הצלע הזעירה נעה בין החומה המזרחית לקיר המסגד במערב. הצלע המרכזית נושקת בצפון ברחוב ניקנור ואילו בצד הדרומי היא נושקת לרציף הרמב"ם.

התלמיים הם היוונים שמרכזם במצרים שלטו בעכו בפרק זמן ארוך למדי והם ששינו את שמה לפטולמאס שמו הפרטי של המלך תלמי השני שמלך משנת 281 לפני הספירה ועד 246. בפירוסי זנון הנוגעים לענייני ארץ-ישראל בשנים 259-260 לפנה"ס, מופיעה העיר בשמה החדש, פטולמאס. עכו בשמה פטולמאס מוזכרת גם עשרות פעמים בספרים החיצוניים המקודשים לנצרות הקתולית מקבים א ומקבים ב'. במאה השלישית לפני הספירה היא זכתה למעמד של פוליס. בתקופה זו נזכר חוף עכו במקורות היווניים כמקור חול לייצור זכוכית.

לאחר מותו של אלכסנדר מוקדון ב-323 לפנה"ס החלו מאבקי כוח על השליטה בארץ ישראל בין יורשיו השונים והחלה מלחמות הדיאדוכים, ובהמשך נשלטה ארץ

ישראל החל מ-301 לפנה"ס בידי השלטון ההלניסטי של בית תלמי, ומשנת 200 לפנה"ס בידי השלטון ההלניסטי של בית סלאוקוס שמרכזם בסוריה. מרד החשמונאים והתפוררות הממלכה הסלאוקית ב-167 לפנה"ס הביאו להקמת ממלכת החשמונאים בתחומי ארץ ישראל שהייתה עצמאית במידה רבה. בתקופת שלטון בית תלמי התפתחה עכו כאמור לעיל לעיר הלניסטית בשם "פטולמאיס" או "אנטיוכיה בפטולמאיס" על שמו של תלמי השני. היא הייתה מושבה צבאית תלמאית החל בשנת 261 לפנה"ס, ובסוף המאה ה-2 לפנה"ס הושלם תהליך התבססותה של העיר במישור שבין תל עכו לחוף. עכו הייתה לעיר הנמל החשובה ביותר בארץ, ולאחת הערים הגדולות ביותר בעולם ההלניסטי. היא השתרעה על פני שטח של 1,000 דונם, נתון שנחשב לעצום במושגי התקופה.

בית תלמי היה שושלת מלוכה הלניסטית ששלטה על מצרים במשך 300 שנים, משנת 323 לפנה"ס לאחר מותו הפתאומי של אלכסנדר הגדול ועד שנת 31 לפנה"ס שנת התאבדותה של קליאופטרה השביעית, המלכה האחרונה של בית תלמי. אך כאמור על ארץ ישראל שלטו התלמיים רק במאה השנים הראשונות.

מייסד השושלת היה תלמי הראשון סוטר שהיה מפקד בצבאו של אלכסנדר. תלמי זה השתלט על מצרים והפך את אלכסנדריה לבירתו. החל משנת 301 לפנה"ס ואילך היתה גם ארץ ישראל תחת שלטון שושלת זו לאחר שתלמי סוטר היכה בבית סלווקוס. בשנת 283 לפנה"ס עלה לשלטון תלמי השני פילדלפוס והוא מייסד את העיר בערך בשנת 250 לפנה"ס וקורא לה על שמו – פטולמאיס.

ברחוב תלמי שוכן המסגד הכי עתיק בעכו הנקרא מסגד סינאן באשא הוא מסגד הים. יש ברחוב חנויות, משרדי המרכז הימי וכמובן חלק מהחומה המזרחית עם חרכי הירי מהתקופה העותמאנית.

עד לא מזמן שכנה מסעדת "פטולמאיס" של האחים היהודיים טליאס בקצה הדרומי של רחוב תלמי. לפחות משנת 2017 שוכנת כאן בר-מסעדה "אל מרסא" של שף ידוע ובתפריט מגוון גדול של בירות. ברחוב זה עוברים טיילים רבים בדרכם מנמל הדייגים לחאן א שווארדה כמו גם כל המכוניות הנוסעות מרחוב צלאח א דין לנמל אלא שנכון ל-2019 אין שילוט רחוב במקום והשם תלמי מוזכר רק במפות ובוויז.

בין שכונת "נווה בצלאל" "לנחלת צדוק" בירושלים / מאת יואב מאיר

הפעם אקדיש את סיורנו לשכונה קטנה וחבויה מהעין שכונת נווה בצלאל, פרי חזונו של בוריס ש"ץ מייסד בית הספר לאומנות בצלאל. ש"ץ ליכד סביבו אמנים, חלקם סטודנטים מבצלאל, אומנים ופועלים ואנשי רוח קבוצה שנקראה "הקומונה הירושלמית" שמטרתה "יצירת ירושלים חדשה בעלת השראה ליצירה

תרבותית ואמנותית". ש"ץ תכנן עבור הקבוצה תוכנית התיישבותית בשכונה בירושלים בה יחיו אמנים ופועלים, בשם נווה בצלאל. השכונה אמנם קמה בשנת 1924 רחוב נרקיס בירושלים, אך לא אכלסה את בני החבורה המקורית. מלחמת העולם הראשונה קטעה את הרעיון ובני החבורה נפוצו לכל עבר.

את

סיורנו נתחיל בבית הספר בצלאל, משם נצעד לאורך רחוב נרקיס, נחצה את רחוב אושיסקין נעצור בגינת אושיסקין ומשם נפנה מערבה ברחוב הגר"א בו שוכנת שכונת נווה בצלאל שבסמוך לשכונת שערי חסד, נפנה צפונה לרחוב הירשנברג שמפה התחיל הכל.

רעיון הקמת השכונה נלקח מתנועת "אמנות ואומנות" ששאפה להקים בערים הגדולות אזורי מגורים של אמנים ופועלים בסמוך

למקום עיסוקם ובמקרה זה בית הספר בצלאל. את רעיון ההתיישבות האומנותית ניסה ש"ץ לראשונה בין השנים 1910-1913, בהקימו את מושבת הצורפים התימנים בצמוד כפר הנוער בן שמן, אבל ניסיון זה לא צלח בשל מכשולים שונים. ועד היום שרידי המבנה עומדים על תילם ומצפים לשימורם. בוריס ש"ץ רכש מאת הכנסייה היוונית האורתודוקסית קרקע ממערב לבית הספר בסמוך לשכונת שערי חסד ונחלת צדוק. השטח חולק ל-27 מגרשים ועם רכישת המגרשים הוקמה אגודה הדדית בשם "נווה בצלאל" שמטרותיה נקבעו בפנקס התקנות של החברה. ש"ץ חשב שהקמתה של שכונת המגורים מאוחדת תסייע לחבור מקצועי בין חבריה וגם יתרום לשיווק התוצרת האומנותית. בסופו של דבר התגוררו בשכונה מספר אומנים, מספר פקידי בית הספר ובעלי מלאכה שעבדו ברחבי העיר. שתי המשפחות הבולטות שהיו שותפות בניהול עניינה השוטפים של השכונה, היו משפחות נרקיס נסיה ומרדכי נרקיס, ששימש מנהל המוזיאון בבצלאל, ופרידה ויצחק נרקיס שהיה אחראי למכירת התוצרת האומנותית. { "עת-מול" חלום אמנותי יישובי נווה בצלאל-ראובן גפני }

בנו של יצחק האלוף עוזי נרקיס תיאר את הבתים שנבנו בשכונה:

"אחר כך נכנסנו סוף כל סוף לבתינו שלנו, בית בלוקים חד-קומתי בשכונת נווה בצלאל על חלקת אדמה שקנה פרופסור בוריס ש"ץ מן הכנסייה היוונית, המרחק לנחלת אחים היה קטן. אבל תנאי החיים השתפרו מאוד. הבית היה מחובר לרשת החשמל, במטבח ובחדר הרחצה הותקנו כיורים, ובית שימוש שוב לא היה

בחצר, הסקה מרכזית, מים חמים מן הברז ואמבטיה לא עלו עדיין על הדעת ובנוסף מתאר נרקיס את הבעתיות בקרבה לשכונה החרדית שערי חסד. בין נווה בצלאל ובין שערי חסד חצץ שטח נרחב ולנו היה ברור שה מקום לשחק עליו הקפות או כדורגל. הנערים החרדים היו פוצחים בזעקות "שאבאס" רמות ומגיעים אף לזריקת אבנים, ואנחנו. החילונים, ספרדים ואשכנזים כאחד, היינו משיבים להם מנה אחת אפיים" {נרקיס, חייל של ירושלים, תל אביב תשנ"א}

בוריס ש"ץ לא התגורר בשכונה ואת ביתו בנה בצמוד לבית הספר, אמנם מספר אמנים ופקידים רכשו מגרשים והתגוררו בשכונה, הפסל מרדכי ארדון ששימש מורה לציור, הצייר יעקב אייזנברג שניהל את מחלקת הקרמיקה,

החרט משה מורו שהקים את בית המלאכה "קמיע" לחיטוב קמעות בשן ואבן, ושלמה רבינוביץ שייסד את מפעל לתעשייה אומנותית, גם הצורף התימני יחיא ימיני שעלה כילד בשנת 1898 ולמד צורפות בבצלאל בנה את ביתו בשכונה. ימיני עסק בצורפות שנים אחדות במסגרת בצלאל ולימים הקים מפעל משפחתי לצורפות. מספר שנים אחרי, המגרשים נמכרו ובשנת 1939 נמנו בשכונה 304 איש. אבל אופייה של השכונה היה רחוק מחזונו המקורי של ש"ץ. השכונה הפכה לשכונה רגילה ללא סממנים ייחודיים אומנותיים. השכונה אכלסה משפחות מכל העדות, ללא אופי ייחודי מקורי. בשנת 1039 השכונה חדלה להתנהל עצמאית והתאחדה בשל קשיים ביטחוניים עם שכונת נחלת צדוק הסמוכה לה שנוסדה 15 שנה קודם. שכונת נחלת צדוק נוסדה בשנת 1906 על ידי יק"א בניהול אברהם אלברט ענתבי ונקראה על שם כהן הרב הראשי של יהדות צרפת. |

יואב יאיר מורה דרך yoavyair@walla.com 0532503512

איפה אוכלים: מסעדת אימא רחוב אגריפס

פינת הבול / מגיש יעקב וידס

דפדפתי בין דפי הקטלוג הישן וחיפשתי בול להדביק כאן בפינה. בול שעליו אוכל לספר גם משהו מחוויותי האישיות.

... והנה תוך כדי דפדוף נתקלתי בסדרת בולי ברווזים שיצאה לאור בשנת 1989. בולי בסדרת הטבע של ציפורים ועופות וחיות בר אחרות הן די שכיחות בבולי ישראל והנפקתם של בולים כאלה כרוכה בעיקר בהצגת היופי שבבעלי החיים והביקוש הרב שיש לבולים אלה בקרב

אספנים.

אבל הסדרה הזו הונפקה מסיבות מיוחדות.

עמדה אז על הפרק תערוכת בולים עולמית בארצות הברית. ההכרזה על קיומה של תערוכה כזו נעשית מספר שנים לפני קיומה כדי שכל המדינות המעונינות להשתתף תוכלנה להרשם, להתארגן ולהכין בולים מתאימים וכד'.

פנינו לסוכן שלנו בארצות הברית להתייעצות. הוא סיפר לנו ש"בולי ברווזים" מאוד פופולריים בקרב אספנים באמריקה. אוקי! פופולרי אז מנפיקים! אחר כך הסתבר שלא מדובר בבולי דואר אלא בבולי אגרה שאין להם כל קשר עם הדואר. צידי הברווזים בארצות הברית מחוייבים לשלם אגרת צייד וברשיון שלהם מדביקים בולי אגרה עם ציור של ברווז. בולי אגרה אלה יצרו סביבם קהל של אספנים שסחפה עימם גם את אספני הבולים. בול האגרה נראה ומעוצב בדיוק כמו בול דואר וגם בחירת "בול ברווז השנה" נעשה על ידי ועדת מומחים, כפי שמקובל בהנפקת בולי דואר.

החלטנו להצטרף לחגיגה, הכנסנו לתוכנית 1989 סדרת בולי ברווזים, המעצב שנבחר היה אד-ואן-אויין, מעצב גרפי מהולנד שהתחתן עם ימנית גזעית משכונת התקווה, השתקע בקצרין והקים משפחה נחמדה. במשך שנים מספר זכינו להינות מיצירותיו עד שהחליט להגר להולנד עם משפחתו ואנו הפסדנו את אחד מהכישרונות הגדולים שהכרנו.

כחודשיים לפני התערוכה הנפקנו סדרת בולים שכללה את הבולים הבאים: קרקיר,

ברכיה, שרשיר וטדורנה. ערכנו את הבולים בגיליון אחד, סידור כזה היה די נדיר באותה תקופה והביא אספנים לרכוש את כל הגיליון בנוסף להזמנה הקבועה שלהם.

בזאת עוד לא תמה החגיגה. זה הפרומו, אבל צריך להנפיק את הפריט המיוחד לתערוכה שזו גיליונית המזכרת (נדמה לי שכבר הזכרתי זאת פעם).

המעצב רצה להטביע ברקע של הגיליונית עקבות של ברווזים. הוא גילה שלכל הברווזים אותה טביעת רגל (אם נכון או לא? מה זה חשוב?) הלכנו לגן הזואולוגי באבו-כביר, מצאנו ארגז חול, ניקינו והחלקנו אותו וביקשנו, בנימוס רב, מהאפרוח של אמא אווזה להיכנס לארגז ולהטביע את טביעות רגליו בחול. אלא שלאןזון לא כל כך התחשק לשתף פעולה. מה פתאום??? גם כשהציץ בזווית העין לעבר אמא אווזה זו נשארה אדישה ולא ממש עודדה אותו.

כשראינו שדבורים לא יעזרו, החליט איציק, הממונה על מחלקת הנפקת בולים, לעזור לאווןזון לקבל החלטה. הרים אותו בשתי ידיו כדי להניחו במרכז ארגז החול אבל אז התנפלה עליו אמא אווזה ונתנה לו נשיכה הגונה. איפה? - במקום הרך שעליו נוהגים לשבת. את הקפיצה של איציק והצווחה שהשמיע, לא אשכח לעולם.

אבל כשהשמיט את האווזון ברוב בהלה נאלץ זה לברוח מארגז החול וכך קבלנו את עקבותיו באופן שניתן היה לצלם. אד ואן-אווין צילם את העקבות ושתל אותן בגיליונית הזיכרון שהנפקנו לכבוד התערוכה, לתפארת מדינת ישראל.

בגיליונית רואים את ארבעת הבולים על רקע החול ועקבות האווזון, הניקוב נעשה באלכסון מה שהכניס הרבה עניין ותשומת לב לפריט עצמו.

כמה מילים על העיצוב: הגישה של אד (ובוודאי גם של מעצבים אחרים) הייתה שאם רוצים להבליט צבעוניות של פריט מסוים, יש להציג אותו על רקע נטרלי בצבעים של בז', חום או אפור וכך עשה גם בעיצוב הפריט הזה.

הגיליונית שכתה בתואר "הפריט הבולאי המעניין ביותר שהונפק לתערוכת וושינגטון 1989"

... ולסיום אספר שלהנפקה הזו נערך טקס ולא פחות ולא יותר מזה, הטקס נערך בכנסת. למה בכנסת? אני לא ממש זוכר! אולי מפני שבאותו זמן הקימו שם תחנת מעקב אחר ציפורים, אבל טקסים להופעתם של בולים חדשים הם הזדמנות מצוינת לשר התקשורת (תיק שאין בו תהילה רבה) לקבל במה. באותו זמן שר התקשורת היה גד יעקבי ובתוך כל הבלא..בלא בלא.. אמר משפט חמוד.

"ידוע שבכנסת יש יונים ויש ניצים. עכשיו גם יש ברווזים".

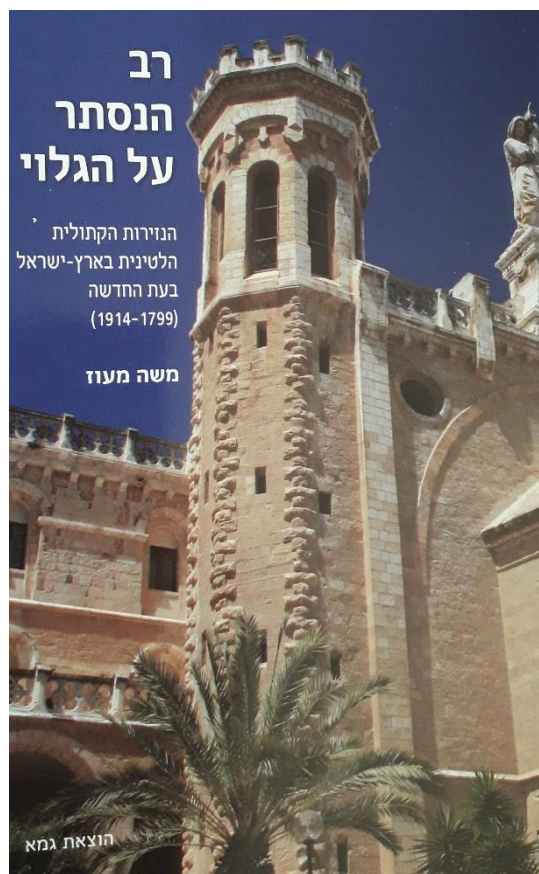
לקריאה נוספת:

קטלוג בולי ישראל+מאמר+ברוויי ארץ ישראל

או:

<http://israelphilately.org.il/he/catalog/articles/81/%D7%91%D7%A8%D7%95%D7%95%D7%96%D7%99%20%D7%90%D7%A8%D7%A5%20%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C>

הפרנציסקנים/ מאת ד"ר מויש מעוז

בד בבד עם התפתחות המסדר הכרמליטי בשלהי המאה השתים עשרה היה המסדר הפרנציסקני חלוץ מסדרי הקבצנים האירופיים בארץ ישראל בימי הביניים. עם הגעתו לארץ פעל המסדר ברצף והותיר בה נציגות מינורית אף לאחר תום העידן הצלבני ב־1291. ב־5 במאי 1217 התכנסה מועצת המסדר בכנסיית סנטה מריה דלי אנג'לי Angeli degli Maria Santa הסמוכה לאסיזי, ובה הוחלט על הפצת הבשורה הנוצרית בכל העולם בדרכי נועם ועל העברת המסר על רצון בחיים בדו-קיום אף עם מתנגדי הנצרות. האפיפיורים ראו בפרנציסקנים את מפיצי הנצרות הקתולית בשל קשריהם

חובקי העולם ומינו אותם לצירים במדינות שבהן שלטה הכנסייה האורתודוקסית ולשליחים ליעדים מרוחקים. אחד המחוזות היה המחוז של ארץ הקודש מעבר לים Ultramarina Syria אשר כלל את אגן הים התיכון, ממצרים דרך ארץ ישראל ועד ליוון. מחוז זה נחשב בעיני הנוצרים לקדוש ולחשוב ביותר. פרנציסקוס הקדוש ערך מסעי צליינות בארץ הקודש ב-1217 וב-1220. הוא ביקר בבית לחם, בירושלים ובעכו, שם נוסד מנזר פרנציסקני ראשון בשנות העשרים של המאה השלוש עשרה. בעקבות ביקורו הותר לפרנציסקנים לכהן בכנסיית הקבר ובמקומות הקדושים האחרים בלא הפרעה. האפיפיור אלכסנדר הרביעי העניק להם זכויות שוות ערך לאלו אשר הוענקו למסדרי הצלבנים.

ב־1263 נקבעו גבולות מחוז ארץ הקודש והוא חולק לארבע משמורות קוסטודיות — קפריסין, סוריה, לבנון וארץ־ישראל. האחרונה חולקה לשש קהילות — עכו, אנטיוכיה, צידון, טריפולי, ירושלים ויפו. שטחים אלו היו צלבניים במקורם ובהדרגה נכבשו בידי הממלוכים. ב־1291, עם נפילת עכו לידי הממלוכים, מצאו הפרנציסקנים מקלט בקפריסין אך המשיכו לפעול באופן מינורי בארץ־ישראל, בעיקר בירושלים. קיימות עדויות לנוכחות פרנציסקנית בכנסיית הקבר בשנים 1322-1327. הפרנציסקנים שבו בהדרגה לארץ הקודש והתמקמו בהר ציון, שם הוקם בסיס למשמורת הארץ הקדושה, וזכותם עוגנה במסמך ממלוכי חתום.

ב־1333 העניק הסולטאן הממלוכי למסדר את חדר הסעודה האחרונה ונוסד מנזר ראשון במקום בסיוע מלך נאפולי רוברט מאנז'ו Angiò'd Roberto ורעייתו סנצ'ה Sancha זכות המשמורת על כנסיית הקבר וחדר הסעודה האחרונה הוענקה לפרנציסקנים הודות למעורבות ספרדית, איטלקית וונציאנית. מ־1333 הם החלו לשרת בכנסיית הקבר ומ־1342 — בעמק יהושפט, בכנסיית קבר מרים ובכנסיית המולד בבית לחם. עוד קודם לכן, ב־1336, הוקם מנזר בהר ציון, המנזר הקתולי הלטיני הראשון בארץ הקודש והראשון ברשות המסדר הפרנציסקני, הפעיל עד ימינו. פעילות אירופית נמרצת, תוך הכרה בחשיבות ובדומיננטיות של המסדר בכל הקשור בשמירה על נכסי האתרים הקדושים, הביאה להכרה רשמית בנחיצות של מתן הזכויות לפרנציסקנים במקומות הקדושים. היה זה אינטרס פוליטי לאור היחסים בין הממלוכים למדינות אירופה.

ב־21 בנובמבר 1342 פרסם האפיפיור קלמנס השישי הכרה רשמית במשלחת הפרנציסקנית לארץ הקודש ובכך הונח היסוד למשמר הארץ הקדושה, קוסטודיה

דה"טרה סנטה sancta Terra de Custodia , וראש המסדר, הקוסטוס Custos , מונה לשומר ארץ הקודש והר ציון. פעילות המסדר התרחבה וב'1375 התיישבו נזירים פרנציסקנים במערת החלב בבית לחם. מ'1377 החלו נזירים לכהן בחדר הסעודה האחרונה תוך הענקת סעד דתי ורוחני לצליינים ולסוחרים האירופים. ב'1392 הותר לפרנציסקנים להתפלל במערת היגון הסמוכה לגת שמנים וב'1403 התיישבו שישה נזירים ברמלה על מנת לסייע לצליינים. בכך הפכה העיר לאתר עלייה לרגל על בסיס האמונה שקשרה אותה ליוסף הרמתי שהוריד את ישוע מהצלב, למשפחתה של מרים או ליוסף בעלה. ב'1392 הוקמו במקום כנסייה ואכסניה לצליינים בשמו של ניקודמוס הקדוש. האפיפיור העניק לקוסטודיה מעמד של מחוז עצמאי בעל זכויות יתר, אולם על אף זכויות אלו נזקקו נזירי המסדר לסיוע ולגיבוי כלכלי מעצם היותם מסדר קבצנים נעדרי בסיס כלכלי, הון ורכוש פרטי. לפיכך הדגיש הכס הקדוש את חובת הכנסייה לקיים להם מגבית קבועה, בעיקר ביום השישי הקדוש של פסחא. כמסדר האמון על נכסי המקומות הקדושים הוא רכש מעמד של מגשר, מקשר ומסייע במרחב הנוצרי. הוא ביסס את נוכחותו באמצעות ייסוד מוסדות לצליינים ולסוחרים. סכסוך עם היהודים בנושא הזכויות בקבר דוד ובמתחם הסעודה האחרונה הוביל ב'1524 לגירושם של הפרנציסקנים מהמתחם, וב'1552 בוטלו זכויותיהם בו והם נושלו סופית מכל רכושם בהר ציון. בשנה ההיא הנהיגו הפרנציסקנים את תהלוכת יום ראשון של הדקלים מבית פגי להר ציון אך קיומה נאסר ב'1648.

עם נישולם שהו הפרנציסקנים באופן זמני במנזר המלאכים, לימים סף-סלבטורה, שהיה במקורו מנזר של נזירות גיאורגיות זקנות ונרכש מהכנסייה

הגיאורגית ב־1559. הם עברו להתגורר בו ב־1560 והמקום הפך למרכז פעילותם בארץ הקודש לאחר שהועתקה אליו מהר ציון הזכות לנהל טקסים ומיסות. מ־1598 עסקו הפרנציסקנים בחינוך, לראשונה בבית ספר לבנים בתחום המנזר הפרנציסקני בבית לחם, שכן ביקשו להטביע חותם בבית לחם באמצעות מערכת חינוך ברוח המסדר. בתוך כך הם החלו לפעול בגליל ורכשו את כנסיית פטרוס הקדוש בטבריה. האמיר הדרוזי פח'ר א־דין אישר לפרנציסקנים ב־1620 לרכוש את כנסיית הבשורה בנצרת, שעמדה בחורבנה מאז 1263 והותר להם לשוב אליה לאחר שגורשו ב־1516.

הפרנציסקנים אף העניקו עדיפות לעין כרם, המזוהה במסורת עם ביקור מרים והולדת יוחנן המטביל, והכפר הצנוע נהנה בזכות כך מתנופת בנייה. קיימות עדויות למנזר קטן במקום הקרוי יוחנן במונטנה ביהודה Saint of Monastery Montana in" Baptist the John ב־1427. ב־1485 התקינו הפרנציסקנים מחדש את מערת יוחנן ואירחו צליינים אגב העצמת חשיבות האתר, ובכך הוסיפו נדבך בעיצוב הגיאוגרפיה הקדושה. ב־1579 נבנתה בעין כרם כנסיית יוחנן ומ־1621 נבנה המנזר תוך שילוב היסודות של הכנסייה מהתקופה הביזנטית ושרידיה במתחם. ב־1674 שוקמה הכנסייה. המתחם נהרס בידי המוסלמים ונבנה מחדש ב־1719 הודות למעורבות השגריר הצרפתי אשר סייע בהשגת פירמאן להרחבת המתחם.

ב־1631 התיר פח'ר א־דין לפרנציסקנים להתגורר גם בהר תבור, בבית מרחץ מוסלמי נטוש, וב־1763 הם התקינו קפלה סמוך לאתר ההשתנות המסורתי. ב־1641 רכש המסדר את מתחם כנסיית החתונה בכפר כנא וב־1679 נרכש מתחם כנסיית הביקור בעין כרם. הפרנציסקנים הכשירו את המקום החרב

לתפילה והשלימו את בניית הכנסייה במקום ב־1862.

מ־1628 נזכרת הקוסטודיה כגוף המייצג את הנצרות הקתולית במזרח התיכון. הקוסטוס הוגדר "אחראי על השליחות הנוצרית במצרים ובקפריסין" וכן "נציג אפוסטולי של ארץ הקודש והמזרח". הקוסטודיה נהנתה מגיבויה של צרפת, בעלת הפרוטקטורט, וכן מתמיכת מלכי ספרד אשר תרמו לשיפוצים בכנסיית הקבר. הספרדים התערבו למענם כאשר נגזלו נכסיהם בידי היוונים האורתודוקסים, ומקץ משא ומתן ממושך עם השער העליון הם הושבו לחזקת הפרנציסקנים. חרף זאת נושלו הפרנציסקנים ב־1757 מרוב נכסיהם בכנסיות הקבר, המולד וקבר מרים, במסגרת המאבק האלים בין הקתולים לאורתודוקסים. ב־1681 נחתמה עסקה לרכישת אדמות גת שמנים בתום משא ומתן בין הפרנציסקנים לעות'מאנים ובמקום הוקמה כנסייה. באמצע המאה השבע־עשרה החלה פעילות פרנציסקנית ביפו, בעיקר סביב הנמל. העות'מאנים העניקו לקומץ נזירים פרנציסקנים היתר להתגורר בעיר ולקבל את האחריות לטיפול בעולי הרגל שיעדם העיקרי היה ירושלים. ב־1642 הקימו הנזירים אכסניה ודוכנים למכירת מזכרות וב־1654 נבנה לראשונה ההוספיס הלטיני, מבנה אבן שהוקם שנית ב־1830. כנסיית המסדר שהוקמה ב־1252 ביפו בסיועו של לואי התשיעי נהרסה ב־1267 בידי הממלוכים והנזירים גורשו ממנה. עד המאה השש־עשרה לא חודש היישוב הפרנציסקני ביפו, אשר המשיכה להיות הנמל היחיד לעולי הרגל, ולא נבנה בעיר אתר מסודר וקבוע לשהייתם.

ב־1620 התיר פח'ר אדין בניית מנזר פרנציסקני בעכו, בנצרת ובאתרים אחרים. המנזר והכנסייה בעכו נהרסו עם השנים וב־1654 התווה מושל עזה

מתחם להקמת מנזר בעכו, החשובה בערי הצלבנים, סמל לנוכחות הלטינית —
 ימית ומסחרית — בארץ-ישראל. המתחם תרם לניסיונות ההיאחזות הלטינית
 בעכו לאור הגרעין הלטיני הדל בארץ לאחר 1291. ב-1729 נבנה המנזר בהיתר
 של דאהר אלעומר, ובכך חודש היישוב הלטיני בעיר לראשונה מאז 1291.
 ב-1737 בנו הפרנציסקנים באתר הצלבני בעכו את כנסיית יוחנן המטביל.
 עדויות לפעילות פרנציסקנית באתר הבשורה בנצרת קיימות למן המאה
 השלוש-עשרה, אז הקימו הנזירים בית לציון בשורת המלאך למרים. על פי
 הסכם עם דאהר אלעומר ובהוראת הכס הקדוש הועברה ב-1771 כנסיית בית
 הכנסת הצלבנית בנצרת לידי היוונים הקתולים לאחר שרכשוה ב-1741.
 ב-1754 רכשו הפרנציסקנים את אתר כנסיית יוסף הקדומה וב-1620 הם הרחיבו
 את מנזרם בנצרת בהיתר של פחיר אדין, ועד ימינו זהו האתר הפרנציסקני
 הגדול בנצרת. הכנסייה הורחבה ב-1730.
 השפעת הנוכחות והפעילות הפרנציסקנית ניכרה במגמת המעבר של עדות
 נוצריות מזרחיות לחיק הקתוליות בד בבד, ואולי גם כפועל יוצא, עם ירידת
 מעמדן, הקשיים הכלכליים שעמדו לפתחן והיחס הנוקשה לעתים של השלטון.
 קיים אזכור למעבר נוצרים מזרחים ואף יהודים לחיק הכנסייה הקתולית. כמו
 כן, הפרנציסקנים עיצבו גיאוגרפיה קדושה בארץ-ישראל טרם המאה התשע-
 עשרה בהיותם המסדר הקתולי הלטיני היחיד אשר פעל ברחבי הארץ בעת ההיא.
 מנזרי המסדר ואכסניות לעולי רגל לירושלים בבית לחם וביפו שימשו מוקד
 לצליינות. יפו היתה נמל הבית ובסיס היציאה וממנה התפתחו צירי הצליינות
 לבית לחם ולירושלים. הפרנציסקנים ידעו למנף מסורות ליעדי צליינות
 ולהקמת אתרים קדושים, ונוכחותם בארץ אכן היתה דומיננטית ושימשה בסיס

לתחרות מצד עדות אחרות. התבססותם כמשמורת הארץ הקדושה, בפועל ובתודעה, האיצה וחיזקה את תנועת הצליינות. השמירה על האינטרסים הקתוליים הלטיניים התבטאה בליווי עולי הרגל ובסיפוק צורכיהם, בסיוע לסוחרים ואף למוסלמים עם הגיעם למקומות הקדושים, בעיקר בירושלים, באירוח ובהוראת דרך, ובעידודם התפתחה תעשיית התיירות. בעיני הקוסטודיה היה זה חיוני לפרוש חסות על הצליינים ולעמוד תדיר על המשמר אל מול העוצמה האורתודוקסית. נוסעים רבים זכו לסיוע ולהדרכה ברוח הפרנציסקנית. עיצוב הגיאוגרפיה הקדושה של ירושלים בידי הפרנציסקנים נסב בעיקר על סיפור הפסיון של ישוע וצליבתו. ישוע הוצב במוקד המחשבה וההווה הנוצרית בשלהי ימי הביניים וכמעצב הרוח הנוצרית המערבית.

מ־1294 החלו הפרנציסקנים להציב תחנות בין שרידי מצודת האנטוניה לגולגותא ולקיים תהלוכות אשר עיצבו את אופייה של דרך הייסורים לחיזוק התודעה וההתחברות הרגשית החווייתית של הצליינים לייסורי ישוע.

הפרנציסקנים נטו לנכס לעצמם את הנתיב אשר עוצב לאורך מאות שנים מעצם היותם קוסטודיה ומהיותה של העיר תחת שלטון מוסלמי. לפיכך הם עיצבו בהנחייתם ובהדרכתם דרך נוצרית מובהקת סמוך ומצפון לאלחרם אשריף, קרי הר הבית, שהיה בעבר בשליטה צלבנית.

הפרנציסקנים ראו עצמם שומרי המורשת הצלבנית וממשיכיה. ההסברה הפרנציסקנית, בעיקר בירושלים, היתה מגמתית והבליטה את אופייה הנוצרי, ועם הפעילות הפרנציסקנית הפכה לעיר הברית החדשה.

הדומיננטיות של המסדר עלולה היתה לדחוק כל רגל נוצרית אחרת, ובלעדיות הקוסטודיה במרחב הנוצרי הקתולי תרמה לתחושת העליונות

ולראיית עצמם בנחרצות כבעלי הסמכות וכקובעי המדיניות וסדר היום של הכנסייה הקתולית בחסות האפיפיור בארץ הקודש. הלך רוח זה גרר תגובות מצד היוונים ועדות אחרות אשר קראו תיגר על הדומיננטיות הפרנציסקנית. בשל כך נתגלעו סכסוכים בין העדות, והאיבה מצד הקוסטודיה כלפי הנוצרים המזרחים האורתודוקסים היתה חזקה אף יותר מאיבתם למוסלמים. הפרנציסקנים נהנו ממעמד מיוחד בכנסיית הקבר הודות למעורבות אירופית. הנזיר הדומיניקני פליקס פברי העיד ב־1482 כי הפרנציסקנים מחזיקים באופן בלעדי במפתחות קבר ישוע בכנסיית הקבר ולהם הזכות לנהל מיסה. הגדיל לעשות פרנציסקו סוריאנו שהדגיש כי אין לאומה או לכל עדה אחרת רשות לנהל מיסה בלא אישור הקוסטודיה.

כשומרי המקומות הקדושים פעלו הפרנציסקנים בעיקר משלהי המאה ה־15 ללא לאות להאדרת מעמדה של ירושלים אל מול רומא. הם נאלצו לעשות זאת לנוכח הניסיונות של הכס הקדוש להמעיט במעמדה של ירושלים עד כדי הטלת איסור עלייה לרגל אליה. הפרנציסקנים דאגו בכל דרך להאדיר את מעמדה של ירושלים, שבתודעה הנוצרית עולה על רומא בקדושתה, בעיקר בחזון העיר השמימית. הם התעלמו במידה רבה מהאפיפיורים והדגישו את יתרונות העלייה לרגל לירושלים. לפרנציסקנים היתה מטרה ברורה — הצגת ירושלים כבמת החיזיון של ייסורי ישוע וצליבתו, ולשם כך יצרו סיבוב קדוש ותהלוכות, העניקו אינדולגנציות כתבי מחילה למבקרים והדגישו את ישיבתם בהר ציון, במקום שבו שהה ישוע בבית כיפא ובו נרדמה מרים. כל אלו העצימו את חשיבותם כשומרי אתריו.

הנזירים נהנו מבסיס אנושי בלתי נדלה, אולם לא היתה זו התיישבות ולא

היתה כאן תשתית קתולית נרחבת, אלא מסדר אחים קתוליים אשר פעל כקהילת נזירים למען אידיאל העליות לרגל והפעילות הליטורגית; היה זה מעין כיבוש רוחני. באמצעות פרישת חסות על עולי הרגל ביקשו הפרנציסקנים להטמיע את רוחם בקרב הקהילות הנוצריות ולנכס לעצמם בעלות על אתרים ואת הדאגה לעולי הרגל, אשר כתביהם מהווים מקור לא אכזב ללימוד הלכי הרוח והפעילות הלטינית בעת ההיא. אובדן הנכסים הלטיניים וההגמוניה הנוצרית עם תום מסעי הצלב, וההכרה כי העיר תיוותר מוסלמית, עוררו את הצורך הלטיני להדגיש את עליונותם על היהודים ועל העדות הנוצריות המזרחיות, וכך הם פיתחו יחס מתנשא מהול בזלזול ובעוינות כלפי הדתות והעדות האחרות. הנחיותיהם יצרו נתיב קבוע לצליינים בירושלים אשר כלל איסור עלייה על הר הבית הנתון בשליטת המוסלמים ומסלולים מהר הזיתים להר ציון ולכנסיית הקבר, וקיבעו את נתיב הויה דולורוזה המוכר בימינו. נימת קולם ורוחם של הפרנציסקנים נשמעת וניבטת מבעד לתיאורי הצליינים. הפרנציסקנים ביקשו למנוע מנוסעים אירופים לשוב לארצותיהם עם גרסה שלא תאמה את השקפתם על המקומות הקדושים, ולפיכך נטעו בליבותיהם את גרסתם, היחידה לדידם. הממלוכים, אשר הבינו היטב את הפוטנציאל הכלכלי והפוליטי הגלום בצליינות, הסכימו לנוכחותם של הפרנציסקנים והפקידו בידיהם את המקומות הקדושים, פרדוקס לנוכח התנגדות הכס הקדוש במעין אמברגו על הממלוכים. הממלוכים אפשרו לפרנציסקנים לעודד צליינות כמקור רווח לשלטון וכמנוף עבור המסדר.

במרוצת המאה השמונה עשרה חלה ירידה במעמד הקתולים הלטיניים. חסרו להם המשאבים והגיבוי הפוליטי, חסרה להם מדינת חסות עקב השינוי

במדיניות הצרפתית ולנוכח התחזקותה של רוסיה והטבעת חותמה כמגינת האורתודוכסים. הריק שנוצר התמלא בפעילות יוונית בתמיכת רוסיה והשער העליון. כאשר עלתה קרנה של אירופה המערבית בשלהי המאה השמונה־עשרה וראשית המאה התשע־עשרה היה זה מעט מדי ומאוחר מדי בשביל הקתולים, וזכויות היוונים קובעו סופית. עיצוב הגיאוגרפיה הקדושה הנוצרית והרב־עדתית בירושלים נעוץ אי־אז באמצע המאה השמונה־עשרה. לתוך מציאות זו ייכנסו מסדרי הנזורה הלטיניים באמצע המאה התשע־עשרה.

תיירות חברתית – מגמה עולמית/ מאת איקא צ'יפמן

בחודש שעבר כתבתי כאן על שני אתרים, שאחד מהם הוגדר כאתר העוסק בתיירות חברתית. התיירות החברתית היא לא טרנד מקומי, אלא תופעה עולמית שכבר כמה שנים הולכת וצוברת תאוצה, וכדאי בהחלט להכיר אותה. טרנד התיירות החברתית משפיעה על הציפיות והדרישות של התייר המגיע לארץ כיום.

מה זה בכלל תיירות חברתית? אז כמו כל תופעה מאוד גדולה – זה תלוי את מי שואלים, אבל יש כמה דברים שהם באופן כללי מוסכמים על כל מי שעוסק בתחום.

- מדובר על מנגנון שבו המוצר התיירותי מתבסס על מפגש אנושי מעניין ומעמיק עם אוכלוסייה מקומית, על פי רוב כזו שאיננה חלק מהמיינסטרים המקומי.
- מדובר על מוצרים תיירותיים שיש להם גם השפעה חברתית חיובית על האוכלוסייה המקומית. זה יכול לקרות דרך מנגנון של פיתוח כלכלה מקומית כמו שהתרחש בנגב לאורך העשור האחרון, או של העצמת אוכלוסייה מודרת כפי שקורה במיזמים שונים הפועלים, למשל, בקהילות דרוזיות, קהילות יוצאי אתיופיה וקהילות אחרות. זה יכול להיות מנגנון הכנה לתעסוקה נורמטיבית כמו בכמה מיזמים הפועלים בחברה החרדית או מנגנון שמסייע לצמצום ניכור כמו בכמה מוצרים המופעלים בחברה הערבית. בכל המקרים הללו המוצר העסקי התיירותי מייצר ערך חברתי.

דוגמא טובה להמחשה היא המאהלים הבדואיים החדשים-יחסית בהר הנגב. הללו מציעים לתייר חוויה ייחודית, ומאידך מסייעים מאוד לפיתוח הכלכלה המקומית. (בחודשים הקרובים נציג כאן מגוון סוגיות הקשורות לנושא, ומגוון דוגמאות מהשטח).

לצד הצורך להכיר מוצרים תיירותיים חדשים, כדאי לעוסקים בתחום התיירות להבין גם את הגורמים לעליית התחום הזה. זהו נושא למאמרים רבים, אך הנה כמה נקודות עיקריות:

מודעות סביבתית וחברתית גוברת בעולם המערבי.

לאורך עשרים השנים האחרונות, חלה עלייה משמעותית במודעות הציבורית לבעיות סביבתיות, ומאוחר יותר, לבעיות חברתיות, הקשורות לתרבות הצריכה של העולם המערבי. זו הסיבה לכך שהמטייל כיום מתנהג אחרת. תיירים רבים מבקשים לדעת כיצד הם יכולים

לכסות על תביעת הפחמן הנוצרת מעצם העובדה שהם טסים, וחברות תעופה רבות מציעות ללקוחות לשלם עבור עצים שיינטעו ויבטחו, כדי להשקיט את מצפון הנוסעים. מעבר לכך, לקיחת אחריות זו באה לא רק בפן הסביבתי אלא גם החברתי, ומייצרת סקרנות ורצון להבין את התרבות ה"אמיתית", עם או בלי מרכאות, של המקום בו מטיילים.

גילאי המטיילים:

מחקרים שונים, מראים על כך שהצעירים יותר "millennials", יהיו מוכנים להשקיע הרבה פחות כסף ברמת הלינה והשירות שהם מקבלים, והרבה יותר כסף בחוויה שהם חווים. כלומר – הם תופסים את התיירות של עצמם כרכישה (וצבירה) של חוויות יותר מאשר רכישה של שירותים.

הטכנולוגיה שהתפתחה בעשור האחרון תורמת, כמובן, לא מעט לנושא הזה. אם בעבר שיחה לחו"ל היתה אירוע מיוחד, הרי שכיום כל אחד יכול להגיע בתוך שעות בודדות לשיחה אישית עם אדם בכל מקום על פני הגלובוס, ולהכיר עולם שונה ומעורר סקרנות. רק לשם ההתנסות, ניסיתי פעם לבדוק תוך כמה זמן אני מצליח לשוחח עם הודי כפרי בגיל דומה לשלי. לא מישהו מוכר, אלא סתם מישהו אקראי. כמובן – תוך שימוש בפייסבוק, תוך כשעתיים מצאתי מישהו שהיה סקרן לשוחח עם מישהו שונה ממנו מאוד.

האפשרות הזאת נמצאת תמיד בתת המודע של התייר של שנת 2019. כל מפגש אנושי נמדד בצורה הרבה יותר ביקורתית מבעבר.

מה עושה עם זה מורה דרך?

יותר מבעבר, התייר עשוי לשאול על השכר הממוצע בארץ, על מצבם החברתי של אוכלוסיות כזו, או מעמדה החוקי של אוכלוסייה אחרת, ולכן מורי הדרך נאלצים כיום ללמוד בצורה מסודרת ומעמיקה גם סוגיות חברתיות וכלכליות.

כדאי להבין שהתופעה הזאת בתחום התיירות היא חלק מתופעה רחבה יותר, של התפתחות של עסקים חברתיים בכלל, שמתרחשת בעולם כולו מזה כשני עשורים. אחת מנקודות הציון הבולטות של הענף הזה היתה הזכייה של פרופ' מוחמד יונס מאינדונזיה בפרס נובל בכלכלה, אך זהו נושא שאולי כדאי להרחיב עליו במקום אחר. למעוניינים רק נציין שמידע נוסף על התחום כולו נמצא ביוטיוב (חפשו "Muhammad Yunus" ותמצאו מספר גדול של הרצאות) ובמקומות אחרים ברחבי הרשת.

אל השוק הזה נכנסו לאורך העשור האחרון מגוון יוזמות ויזמים. ברמה הבינלאומית בולטים "G-Adventures", המעסיק במישרין כ-2000 עובדים ברחבי העולם, ושולח קבוצות תיירים מכל העולם לכל העולם, לחוויות של תיירות חברתית, וכך מייצר תעסוקה עבור מאות אלפי

איש ברחבי העולם. ממשלות בכמה מקומות בעולם רואות לנכון להשקיע תשומת לב ומשאבים. הבולטות מבניהן הן הממשלות של כמה מדינות בהודו, אך גם ממשלת קנדה, אירלנד וכמובן גם ישראל.

בארץ פעילים בתחום הזה מספר שחקנים, שהתאחדו לאחרונה ויצרו את הפורום לתיירות חברתית, אותו מייצג כאן עבדכם הנאמן. שאיפת הפורום היא לייצר שינוי בשיח המקצועי בתחום התיירות, כך שיותר ויותר תיירים יגיעו לאתרי תיירות חברתית, ייהנו ממה שיש לאתרים אלה להציע ויקחו חלק בקידום אוכלוסיות המיוצגות בעסקים התיירותיים-חברתיים. בין היתר, הפורום מסוגל לספק מידע על אתרים אלה, ולקחת חלק בפיתוח חדשים, לפי הצרכים שיעלו מהשטח – מכם מורי הדרך.

למידע נוסף על הפורום אפשר לפנות אל רז ארבל מ"שבילים קהילתיים" או דני רוזנר מהאתר "האנשים שבדרך", אל אורי קנדל מעמותת "סיכוי", נעמה ספיר מ"Love Bash" או אלי (איקא) צ'יפמן מ"רותם תיירות חברתית"), והשאלות וההצעות שלכם יופצו בפורום לתיירות חברתית.

רק בירושלים / כתב וצילם דנצ'ו ארנון

לפני קרוב לשלושים שנה יצא לאור (בהוצאת משרד הביטחון) ספרי הראשון "רק בירושלים", על פינות וצדדים פחות ידועים בעיר. יסוד הספר היה בטור "פינה קטנה בירושלים" שהופיע במשך כמה שנים במוסף "מסלול" של ידיעות אחרונות. הספר יצא בארבע מהדורות ושימש רבות את מורי הדרך. "רק בירושלים" אזל מזמן מהשוק, והרבה פעמים התבקשתי להוציאו חדש ומחודש. אבל כיום, כאשר קל להשיג כל אינפורמציה בעזרת מקלדת ועכבר, לא נראה לי שיש טעם להוציא ספר מעין זה בדפוס. התבקשתי לתרום למגזין "צידה לדרך", וזו הזדמנות להביא לכם מעט מהישן ישן הזה כשהוא משופץ ומותאם לימינו. אני מקווה שאצליח להביא לכם תועלת.

השוק השוקק

השוק של ירושלים הוא חגיגה לכל החושים: העיניים רואות את הצבעים, האף מריח את התבלינים, הפה טועם מהממתקים, האוזניים שומעות את הקולות וחוש המישוש חש את הדוחק ואת הצפיפות. כיום חלק גדול מהסחורות, אלו המיועדות לתיירים, נעשות במזרח הרחוק וכמותן אפשר למצוא גם באזורי תיירות אחרים. סחורות אחרות אפשר למצוא בכל סופרמרקט. אבל פה ושם אפשר לגלות שרידים מימים עברו.

השוק של פעם

כיצד נראה השוק של פעם, לפני שהגיעו התיירים היפנים והסחורות מסין? – נניח לכומר הנאואר, שחי בירושלים במחצית השנייה של המאה ה-19, לתאר את אשר ראו עיניו: "לאורך צדי הרחוב, בחזית החנויות, ישנם ספסלי אבן כ-60 ס"מ גובהם וכמטר רוחבם. שתי הכנפיים של דלתות החנות אינן נפתחות לצדדים, כדלתות רגילות, אלא אחת נפתחת למעלה, למשקוף, והשנייה למטה, אל הסף. כשהן נסגרות הן נפגשות במרכז".

"כשהחנות פתוחה", ממשיך הנאואר ומספר, "הכנף התחתונה מונחת על גבי ספסל האבן. היא מכוסה לרוב בשטיח ויוצרת במה נוחה, עליה יושבים הסוחר ולקוחותיו ומפטפטים, או משמשת כדוכן, עליו מניח החנווני את סחורתו (או גם וגם). הכנף העליונה מתרוממת כלפי מעלה ומחזקת למקומה על ידי מטיל ברזל, המצמיד אותה לקיר, מעל לפתח. לעיתים היא תלויה אופקית, או בשיפוע קל, מעל לספסל שמתחתיה ויוצרת סככה, מחסה משמש או מגשם. מחלקה התחתון של הכנף העליונה תלויות סחורות שונות, פרסומת לעוברים ושבים, באותו עקרון לפיו מסדרים את חלונות הראווה באירופה. לעיתים נמצא שם תלוי גם קטע מהקוראן, באותיות ערביות מסולסלות, קבוע במסגרת ומכוסה בזכוכית ומעיד על אדיקותו של בעל החנות.

"ממרכז הכנף העליונה תלוי חבל נאה קלוע, בו נאחז הסוחר, היושב לרוב ברגליים משוכלות, כשהוא רוצה להתרומם ממקומו" (ג'. א. הנאואר, טיולים בירושלים ובסביבותיה, 1926).

רחוב הצורפים במאה התשע-עשרה

כך נראה השוק עד 1864. סיור בשוק הזה היה חוויה קשה לאירופאים שבקרו בירושלים. בגלל אותן במות שבחזית החנות, שנקראו "מצטבות" (איצטבאות), היה הרווח שנותר למעבר אנשים ובהמות בסמטאות צר מאוד ומי שלא נזהר היה עלול להימחץ אל הקיר על ידי משאו של גמל. את הפסולת והאשפה היו משליכים ישר למרכז הסמטה. השווקים המרכזיים היו אז מרוצפים ובמרכז הסמטה הייתה עוברת תעלת ביוב פתוחה שהיוותה לרוב גם מקום יחיד למעבר אנשים. הסמטאות הצדדיות לא היו מרוצפות כלל. אתם יכולים לתאר לעצמכם איזו מזבלה מגעילה הייתה נוצרת שם בחורף.

בשנת 1864 סילקו השלטונות את רוב המצטבות האלה, והסמטאות נהפכו לנוחות יותר למעבר אנשים. באותה תקופה גם אסרו על מעבר גמלים בסמטאות. רק בשנת 1885 ריצפו את הסמטאות, כך שמרכז הסמטה היה גבוה מהשוליים ומי הביוב זרמו בצדדים. לפני כשלושים שנה עיריית ירושלים בשיתוף עם משרד התיירות החליפו את הריצוף העתיק בריצוף אבן מודרני. הם גם החליפו את אוסף הסככות שמעל לחנויות בסככות אחידות וניסו גם להוסיף שלטים אחידים לחנויות. לדעתי היה

זה מעשה בל יעשה. התיירים רוצים שוק עתיק ולא מין קניון, אפילו שלנשים לא נוח ללכת על הריצוף העתיק בעקבים גבוהים.

וכך נכתב ב'הלבנון' ב-1864: "משער יפו פנימה עד כלות השוק העליון ניתוצו בידי פחת העיר כל האיציטבאות אשר לפני החנויות מזה ומזה, ואת המעלות אשר מחוץ לחצרות, ואת העפר ואת האבנים אשר הקצו, השליחון אל תוך העמק אשר לפני השער למען ירחב גם מקום כניסת העיר. מרצפות אבני השוק, אשר היו אבני נגף, כל ההולך שמה נמעדו פעמיו ויש אשר נשברו רגליו, עתה הוסרו ויתנו אחרים תחתיהם.

"ותיף הרחוב הזה כתפארת ירושלים פנימה, כי בכל התיקון הזה עוד יצרו צעדי ההולך ורק תחת אשר מלפנים, בעבור חמור או גמל טעון, אז מיהרו העוברים שמה לפשק רגליהם ולדלג על המפתן, עתה העובר שמה ילחץ אל הקיר ויעמוד וממקומון לא ימוש מפני כבוד החמורים והגמלים המביאים לחם ומזון העירה. יתן ה' כי עוד נזכה לראות תיפארת ציון כמאז".

שוק הבישול הרע

עיקרו של השוק היה, כבימינו, ברחוב בית הבד (בערבית חאן אל-זית) ושלושת השווקים המקבילים הנמשכים ממנו. אלה נבנו עוד בתקופה הצלבנית על תוואי

הקרדו הביזנטי. באותם הימים היו הסוחרים במוצר מסוים מהווים מעין גילדה, אגודת חברים סגורה, שהחברות בה עברה מאב לבן. לכן היו הסוחרים במוצר מסוים נוהגים להתרכז ברחוב אחד. שלושת השווקים המקבילים נושאים עד היום שמות מהימים ההם: המערבי ביותר נקרא "סוק אל-לחמין", שוק הקצבים, ועד היום תלויים בו חלקי כבש על אונקלים. בתקופה הצלבנית שכנו בו מסעדות לצליינים, ושמו היה רחוב הבישול הרע (לה מאל קוזין). בחנות השנייה שמאל מהכניסה לשוק שמרחוב דוד מגישים שני אחים את הקבבים הכי טעימים בעיר ובהמשך, משמאל, יש מסעדה שבה אפשר לאכול מנסף עם לבן, מנה עממית שלא תמצאו במסעדה אחרת. השוק המרכזי (המשך רחוב בית הבד) הוא "סוק אל-עטרין", שוק הבשמים, שגם מכרו בו תבלינים. בשמים היו רבי ערך בימים ההם, כשאנשים לא נהגו להתרחץ לעיתים קרובות. המזון נטה להתקלקל לפני שהמציאו את המקררים, והתבלינים עזרו לשמר אותו וכיסו על טעמו הפגום. בסוף המאה ה-19 ישבו בו בעיקר צורפים, רובם יהודים מצפון אפריקה, ומאוחר יותר נוספו אליהם צורפים תימנים. חנויות התבלינים, ששוב לא היה להם כל כך הרבה ביקוש, הפכו לחנויות של פיצוחים, פירות יבשים וצנוברים.

השוק המזרחי מהשלושה נקרא "סוק אל-ח'וואג'את", כלומר שוק האדונים. כאן היו חנויותיהם של מוכרי האריגים, שסחורתם הייתה המכובדת והנקייה בשוק והם ישבו כאדונים בפתח חנויותיהם.

את שלושת השווקים האלו היו נועלים מידי ערב בשערי עץ ופותחים מחדש בבוקר, כדי לשמור על הסחורות. שאר שווקי העיר, ביניהם אלו של רחוב הנוצרים ורחוב דוד, התפתחו בעיקר רק לקראת סוף המאה ה-19.

ג'ארות מבלסטיק

כך היה נראה השוק. ומה באשר לסחורות?

את ההבדל העיקרי מאז ועד היום, יצר הפלסטיק, שהחליף בעיקר את הנחושת ואת החרס. ממחצית המאה העשרים החלו להעלים החנויות שהיו גדושות בכלי נחושת מבריקים. גם החנויות שמכרו פנסי נפט ומנורות שמן עברו מהעולם ואיתן חנויות כלי החרס למטבח וכלי הפח. רק צורכי המזון והתבלינים כמעט לא השתנו.

עד אמצע המאה ה-19 נהגו צליינים רבים להביא איתם סחורות למכירה, כדי לממן את נסיעתם. בחודש שקדם לחג הפסחא, הוא חודש הצליינות, היה נוצר יריד גדול

של עולי רגל מוכרים. אני עוד זוכר את ימי צ'אוצ'סקו שליט רומניה. לצליינים מרומניה הרשו להוציא מהמדינה רק עשרה דולרים, והם הביאו חולצות רומניות רקומות ועבודות אמנות עממיות ופתחו "שוק רומני" בחצר הכנסייה הרומנית שברחוב שבטי ישראל.

הכפריות בבגדיהן הצבעוניים היושבות לצד הדרך ומוכרות מפרי גן או מעשבי מאכל שאספו בשדות, ישבו בשוק גם בימי קדם ומכרו את אותן פירות וירקות. גם אז הן היו מטרד, ומידי פעם ניסו השלטונות לסלק אותן או לרכז אותן במקום אחד (בחאן אל-סולטאן, למשל), אך ללא הצלחה. אם נתבונן בסליהן, נראה תוצרת מוכרת: תאנים, ענבים, נענע ובצל. בסוף הקיץ הן מוכרות צימוקים שהן הכינו, כאלה מתוקים עם גרעינים, שאני אוהב במיוחד. אך אפשר גם לראות בסליהן גם ירקות שאיננו מכירים: מלוחייה, צמח ממשפחת הסלקיים שמכינים ממנו מין מרק יריר, בקלי, מין של רגילת הגינה, ממנה מכינים מין חמיצה, חוביזה, בעברית מעוג, ירק בר שאכלו בירושלים בימי המצור ועושים ממנו קציצות ירק ועוד.

תיירות אופניים בזיכרון יעקב / מאת אייל אופק

מהליכה למעשה גדול ונפלא - יוני 2019

בשבת 25.5.2019 נחנך שביל האופניים המקיף את המושבה זיכרון יעקב. זהו שביל היקפי באורך של 21 ק"מ שתוכנן ונבנה כולו על ידי תושבי זיכרון יעקב בהתנדבות ובסיוע של גופים שונים כולל המועצה המקומית.

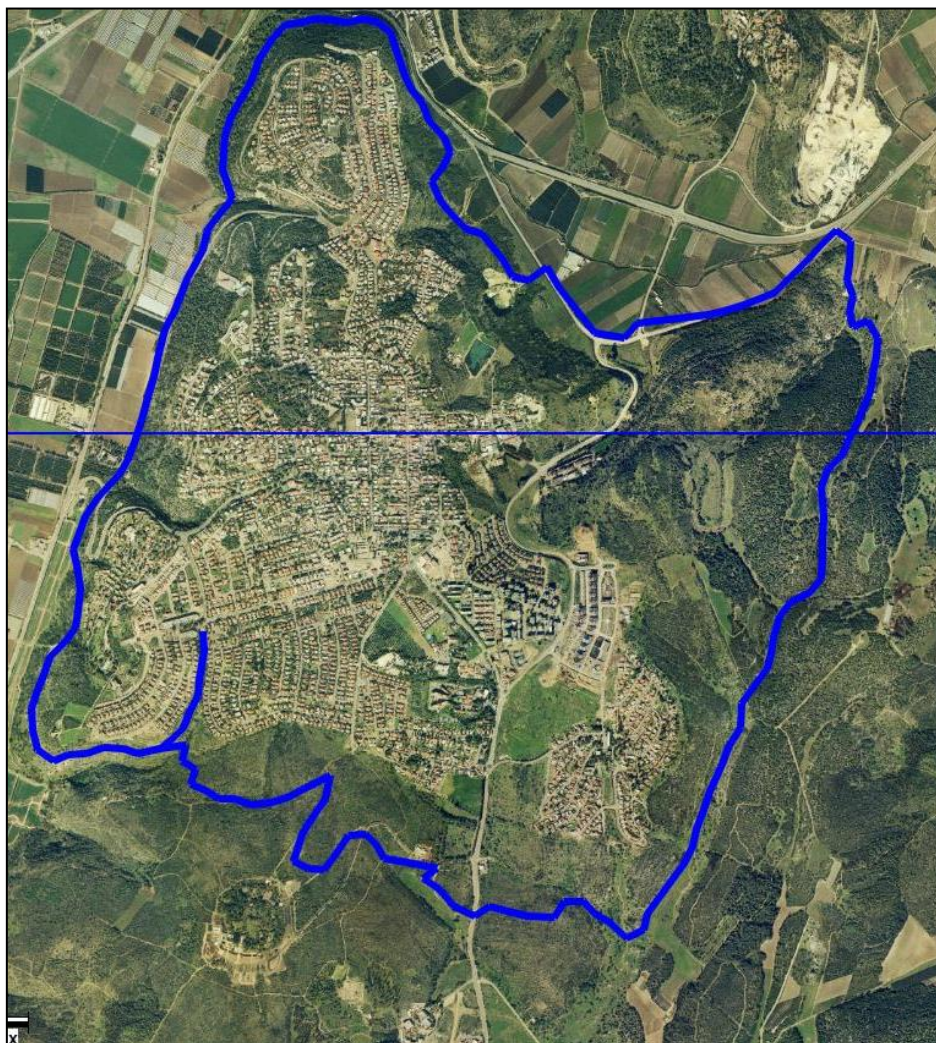
השביל הינו יריית הפתיחה לחשיבה תיירותית חדשה ונרחבת שמושתת על ראייה מרחבית המחברת עסקים וקהילה עם תיירות מקומית ונכנסת.

בבסיס הרעיון ליצור מרחב שלם המשלב אתרי תיירות מהיפים בישראל המהווים עוגן לביקורי תיירים מכל הסוגים כמו: קיסריה, ג'סר אל-זרקא, גן לאומי נחל תנינים, מוזיאון המזגה הנפלא בקיבוץ נחשולים, תל דור, פרדיס, בנימינה, פארק אלונה ונקבת מי קדם, ומעל הכל זכרון יעקב על שלל אתריה המרהיבים. בנוסף אנו מצפים לשיתוף ושילוב של עסקים רבים שבהם יבקרו הרוכבים במהלך הביקור שלהם באזור כמו בתי קפה, מלונות, חנויות נוחות וספורט, מסעדות, יקבים ואמנים שונים שירצו להשתלב במיזם.

המסלול בחלקו הינו סינגל ובחלקו השני דרכי 4X4 והוא מקיף את זכרון יעקב מכל הכיוונים כאשר יהיו לו מס' מבואות שמהן ניתן יהיה להתחבר לשביל (פארק רמת הנדיב, פרדיס, והר חורשן). לאורך השביל ישנם מס' פינות ישיבה מוצלות ונוחות וכמובן תצפיות נוף מרהיבות לעבר מישור החוף והים התיכון.

אנו מקווים להפוך את השביל, האתרים הסובבים אותו והעסקים המלווים אותו למודל שאותו ניתן יהיה ליישם באזורים נוספים בארץ כך שתיירות האופניים תהווה מנוף לקידום התיירות הכללית בארץ. אנו מזמינים מדריכי תיירות וחברות להתקשר עם המדריכים המקומיים ולהגיע לאזור על מנת להנות מיפי הטבע והאתרים שיש לאזור להציע.

מסלול השביל

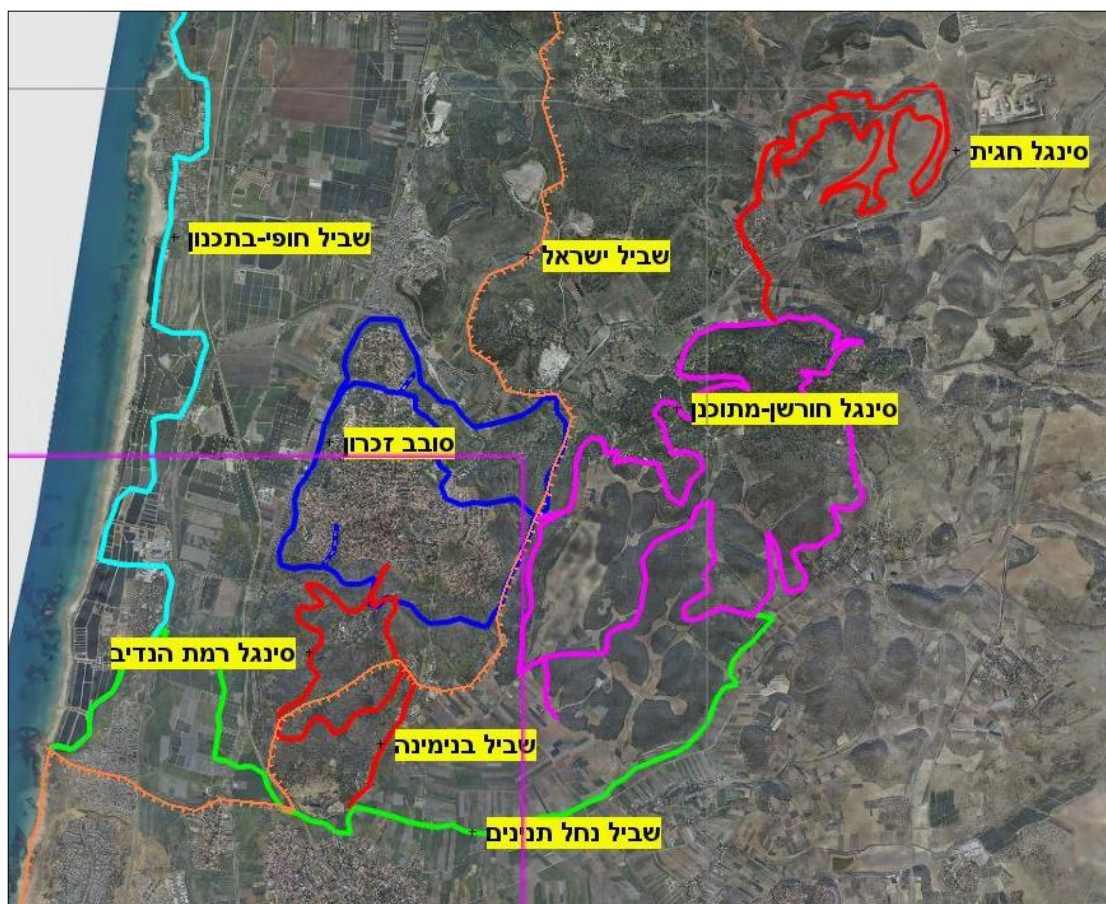

מידע על השביל

- ✓ 21 ק"מ מתוכם כ- 10 ק"מ של בניית שביל חדש לגמרי והיתר על בסיס שבילים ודרכים קיימות.
- ✓ רמת קושי בינונית כאשר חלקו מחייב יכולת טכנית סבירה.
- ✓ המטרה לשלב את השביל כחלק מחבילת תיירות כוללת במרחב.

השתלבות השביל במרחב והקישורים לשבילים נוספים במרחב

סינגל חוף כרמל באורך 40 ק"מ נפתח לאחרונה על ידי הקק"ל

הכפר פרדיס – מבט מחלקו הצפוני של השביל תחת גבעת עדן

יוצאים לאירוע חנות השביל

אחת מפינות הישיבה ביציאה מפארק הנדיב

החלק המערבי של השביל מתחת למעין צבי בואכה בריכות הדגים של מעגן מיכאל

עוד פינת ישיבה מדוגמת.

חלקו הצפוני של השביל בואכה פארק הנדיב

מגילת רות/ עוזיאל ינאי

רות א

א ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בנים. ב וישם האיש אלימלך וישם אשתו נעמי ושם שני-בנים וכליון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה ויבאו שדי-מואב ויהיו-שם. ג וימת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה. ד וישאו להם נשים מאביות שם האחת ערפה וישם השנית רות וישבו שם כעשר שנים. ה וימתו גם-שניהם מחלון וכליון ותשאר האשה משני ילדיה ומאשה. ו ותקם היא וכלתיה ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי-פקד יהוה את-עמו לתת להם לחם.

מתוודעים לשלוש נשים שניים מהם ילוו אותנו בהמשך המגילה, מי תהיה הדומיננטית בהמשך. רות עומדה בניגודיות מול ערפה. האם מדובר בדמות אחת הזקוקה לשניה? מה השוני של כל דמות בכל דגם. האם ניתן לראות את עמדת המספר, מה היא הדמות של נעמי? עולמה חרב עליה והיא חוזרת הביתה. בפסוקים הללו רואים שינוי את השינוי שחל בנעמי, מאשת איש ההופכת להיות הגיבורה המרכזית בחלק זה של הסיפור.

"וילך איש מבית לחם יהודה..." (שמואל א פרק ח) עדיין לא מציגים אותו בשמו בשלב זה. הדמות של נעמי מתחילה בתור אשתו של האיש. הבנים הם בניו. נעמי היא כל כך שולית איננו יודעים את שמה היא רק אשתו של האשה. כעת מציגים את האיש שמו אלימלך והיא שמה נעמי אשתו של האיש. בתוך שישה פסוקים הדמות של נעמי הופכת לדמות בקדמת הבמה. נעמי נטועה בקרקע, האם היא נטועה מדי?

כינויי השייכות האלה, למי אתה משתייך ולמי אתה מיוחס בפסוק ג כבר מצויינת נעמי עם שני בניה, אלה בניה ולא בנו. היא נשארת לבדה חלק מן המוות הנכנס לסיפור.

השוואה בין פסוק 3 לפסוק 5 :

על פניו נראה שהם אומרים את אותו הדבר, על פי השייכות. הוא התחיל כגיבור והפך לאיש שלה ואחר כך שוכחים אותו, כעת הבנים נזכרים ראשונים בסדר הזה של הנשים.

מה היא עמדתו של המחבר :

ברור שהשמות הללו הם סוג של מקשר וברור שהם לא יישארו בסיפור. יש כאן את הסגנון הסיפורי. יש משחק ספרותי אם הוא קורא לאחד כחלון ולשני מחלון, הרי ברור שאלה דמויות ספרותיות. אם זה היה סיפור היסטורי שהתרחש בתקופת השופטים מקומו היה צריך להיות בנביאים ראשונים. המחבר ידע על דמויות רבות על משפחתו של דוד. לכן יש ספק בתקופת הסיפור, הסיפור הוא מתקופת בית שני, לב ליבו של בית שני. האם להיות חלק מהמרחב הזה או לא. אנחנו צריכים להבין מאיזה ז'אנר הוא הסיפור. כאילו ויש לנו ספר היסטורי ולא כך. הקדושה של הספר נובעת מתוך תפיסת העולם, הבחירה בעם ישראל, הבחירה באלוהי ישראל.

ער ואנן (אונן אומר עבה) שוב פעם שמות הניתנים על ידי המספר לדמויות שהם נוטלים חלק, שיש להם תפקיד וזה בוודאי לא דמויות היסטוריות.

גם רות הוא שם סימבולי והיה אולי אמור להיות "רעות", השמות הם סימבולים!.

כשזה מטרף לדברים נוספים אז יש תמונה שלמה.

וַיְהִי רָעַב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לְגוֹר בְּשֵׂדֵי מוֹאָב.. מדוע צריך לעזוב את בית לחם לשדות זרים, הרי הכל מתרחש בשדות בית לחם. המוות יכול להתפס כסוג של עונש. בסיפורי הבבואה יש כאן סיפורי נעמי ורות מול אברהם. יש כאן אמירה נוקבת על אברהם. בראשית כ"ו רבקה ויצחק, לפני שיצחק מחכה את אביו, אלוהים מזהיר את יצחק לא לרדת מצרימה. כי הברכה היא לארץ. הברכה היא לזרע והברכה היא לארץ, זה סיפור בבואה למגילת רות. הברכה לזרע לא מתקיימת, לא יכולה להתקיים, כי הברכה לזרע היא בארץ. לכן ההמשכיות תהיה בארץ. בסופו

של דבר ספר רות מביא את הפתרון לספור הזרע והברכה לארץ. זה רק יכול להיות בארץ בבית לחם.

במקום להישאר בארץ אז יש ביקורת קשה. כיצד ההקשר בין מגילת רות למגילת אסתר, יש כאן איזו שהיא התכתבות. כיצד הם מתכתבים.

ז ותצא מן-המקום אשר היתה-שמה ושתי כלותיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל-ארץ יהודה. ח ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכה שבה אשה לבית אמה יעשה (נעש) יהוה עמכם חסד כפאשר עשיתם עם-המתים ועמדי. ט ותן יהוה לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבקינה. י ותאמרנה לה כי-אתך נשוב לעמד. יא ותאמר נעמי שבה בנותי למה תלכנה עמי העוד-לי בנים במעי והיו לכם לאנשים. יב שבה בנותי לכן כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי יש-לי תקנה גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים. יג הלהן תשפרנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לביתי היות לאיש אל בנותי כי-מר-לי מאד מכס כי-יצאה בי יד-יהוה. יד ותשנה קולן ותבקינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה. טו ותאמר הנה שבה יבמתך אל-עמה ואל-אלהיה שובי אחרי יבמתך. טז ותאמר רות אל-תפגעני-בי לעזבך לשוב מאחריך. כי אל-אשר תלכי אלך ובאשר תליני אליו עמד עמי ואלהיך אלהי. יז באשר תמותי אמות ושם אקבר כה יעשה יהוה לי וכה יוסיף כי המות יפריד ביני ובינך. יח ותרא כי-מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה. יט ותלכנה שתיהם עד-בואנה בית לחם

לא מתוארת לנו הדרך, לא ידוע לנו כמה ימים הלכו בדרך, יש לנו את הדיעה כי הן יוצאות בפסוק 7, הם מיוחסות לכלות של הבנים, יש כאן שלושה דיאלוגים. אחרי הדיבור של רות בפסוק 18, ותחדל לדבר אליה, יש הליכה דוממת. ההליכה של שתי הנשים מבית לחם למואב של שתי הנשים לא צעירות כל כך, מזכיר את ההליכה של אברהם ויצחק, שוב פעם סיפור מראה. אברהם עד שקיבל את הילד, יש כאן מראה ולא ברור מה יהיה בסופו של הסיפור. המראה מביאה איזו שהיא כבדות, תחושה מאוד קשה של מה יהי, למה לא משתפים אותנו במידע על גודל השדה. מדוע שנעמי לא תכבד את האשה, זה לא מובן מאליו מה שרות עושה. נעמי מכבדת את נעמי מדוע נעמי שהולכת עם רות לא מביעה את הוקרתה בפני רות, חיבוק או נישוק. זה לא היה מקובל הצעד שעושה רות.

הדיאלוג הראשון- הכלות מכונות כלות. ח. וּתְאִמֶּר נַעֲמִי לְשִׁתִּי כִלְתִּיהָ לְכָנָה
שִׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּה יַעֲשֶׂה (יַעֲשֶׂה) יִהְיֶה עִמָּכֶם חֶסֶד כְּאִשֶּׁר עָשִׂיתֶם עִם-הַמֵּתִים
וְעַמָּדִי

מצד שני נעמי אומרת להן שובו לבית אמכן, במבנה הפטריארכלי אם היא
מתאלמנת או מתגרשת. לשוב לבית של האמא זה החוק. זה משהוא מאוד רך
ומתחשב בהן, נקודת המבט של נעמי היא מתחשבת. יש כאן סוג של אינטימיות בין
אמא ובת עד שתמצאו את האינטימיות בין גבר ואישה.

יש כאן התייחסות לקרבה שאישה יכולה לייצר זה לא מערכת לסבית בכלל. אישה
בית אישה זה לא אישה בית בעלה. יש כאן המון רוך נשי שמועבר, יש בחירה מודעת
אישה אימא אישה, זה לא הבעל שיש לו בעלות עליה אלא זה רוך נשי המובא לתוך
הסיפור.

הדיאלוג השני: ותישק להם (עכשיו היא מנשקת להן), מעין נשיקת פרידה. זהו
נפרדנו אך הן לא מסכימות, התגובה שלהן "ותשאנה קולן ותבכנה..." אולי נעמי
היתה עבורן כמו אימא. מי בוכה? ילדים הבכי מעורר את התגובה האימהית. הילד
הקטן בוכה במערך הזה אז בו נרוץ להרגיע אותו. יש כאן קירבה שהיא נבנית בתוך
המהלך. נעמי היא אישה קשה לעומתן, שהן רגשיות, הן מרגישות פתוחות
ומרגישות נוח לאהוב אותה.

ח. וּתְאִמֶּר נַעֲמִי לְשִׁתִּי כִלְתִּיהָ לְכָנָה שִׁבְנָה אִשָּׁה לְבֵית אִמָּה יַעֲשֶׂה (יַעֲשֶׂה) יִהְיֶה
עִמָּכֶם חֶסֶד כְּאִשֶּׁר עָשִׂיתֶם עִם-הַמֵּתִים וְעַמָּדִי. ט. יִתֵּן יְהוָה לָכֶם וּמִצָּאֵן מְנוּחָה
אִשָּׁה בֵּית אִישָׁה וְתִשָּׁק לָהֶן וְתִשָּׂאנָה קוֹלָן וְתִבְכֶּינָה. י. וּתְאִמְרָנָה-לָהּ כִּי-אֶתָּךְ
נָשׁוּב לְעַמֶּךָ. יא. וּתְאִמֶּר נַעֲמִי שִׁבְנָה בְּנָתִי לָמָּה תִלְכָּנָה עִמִּי הַעוֹד-לִי בָּנִים בְּיָמַי
וְהָיוּ לָכֶם לְאֻנָּשִׁים. יב. שִׁבְנָה בְּנָתִי לָכֶן כִּי זָקַנְתִּי מִהָיוֹת לְאִישׁ כִּי אֶמְרָתִי יֵשׁ-לִי
תִקְוָה גַם הָיִיתִי חַלְיִלָה לְאִישׁ וְגַם יִלְדָּתִי בָּנִים. יג. הֲלֹהֶן תִּשְׁבְּרָנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדְּלוּ
הֲלֹהֶן תַּעֲגֹנָה לְבִלְתִּי הָיוֹת לְאִישׁ אֶל בְּנָתִי כִי-מֵר-לִי מָאֵד מִכֶּם כִּי-יִצְאָה בִּי יָד-
יְהוָה. יד. וְתִשָּׂנָה קוֹלָן וְתִבְכֶּינָה עוֹד וְתִשָּׁק עֲרָפָה לְחֻמוֹתָהּ וְרוֹת דָּבָקָה
בָּהּ. טו. וּתְאִמֶּר הִנֵּה שָׁבָה יְבָמָתְךָ אֶל-עַמָּה וְאֶל-אֱלֹהֶיהָ שׁוּבִי אַחֲרַי יְבָמָתְךָ.

נעמי מאוד פרקטית, שובנה בנותי מילה מאוד מתנגנת, מילה רכה. הרי אין לי
בנים נוספים, נעמי מאוד רציונלית ומאוד פרקטית. מה לכן לחכות לבן ממני)

ייבום?) אין לי כמות לייבם אותכן וגם אם היה היה פער של כל כך הרבה שנים.
האם בהם תתלו את כל תקוותיכן ותסנדלו את עצמכן לאיזו תקווה דמיונית.

כי מר מאוד **ב** ותאמר אליהן אל-תקראנה לי נעמי קראן לי מרא פי-המר שדי
לי מאד.

מה יש לכם לחפש אצלי, אמירה על עצמה, אני אישה מרירה, תנו לעצמיכן תקווה.
זה מקום מאוד רגשי.

בספר בראשית בסיפור העקידה בתיאור הסיפור יש דילוג בדיאלוג. ויאמר אבי,
אברהם אומר הנני.

השאלה הכל כך נוקבת, האם היא שאלה תמימה (הנה העצים לעולה). האם הוא
יודע? ברור שיצחק מבין שמשוהו לא בסדר, היכן הקורבן, והתשובה של אברהם
אלוהים יראה לו שה לעולה, בני. יש פה תקווה שאולי יקרה משהו, שאלוהים יראה
לו את הקורבן לעולה. יצחק מבין שהשאלה אינה שאלת תם. האם קרה משהו לפני
עד הדיאלוג והשתיקה שאחרי? יצחק הבין מהשאלה הזו וילכו שניהם יחדיו זה
מקום של קבלה.

חזרה לרות: **ז** ותצא, מן-המקום אשר היתה-שמה, ושתי כלותיה, עמה;
ותלכנה בדרך, לשוב אל-אריך יהודה. **ח** ותאמר נעמי, לשתי כלותיה, לכן
שבנה, אשה לבית אמה; יעשה (יעש) יהוה עמכם חסד, כאשר עשיתם עם-
המתים ועמדי. **ט** ותן יהוה, לכם, ומצאן מנוחה, אשה בית אישה; ותשק להן,
ותשאנה קולן ותבכנה. **י** ותאמרנה-לה: כי-אתן נשוב, לעמך. **יא** ותאמר
נעמי שבנה בנתי, למה תלכנה עמי: העוד-לי בנים במעי, והיו לכם
לאנשים. **יב** שבנה בנתי לכן, כי זקנתי מהיות לאיש: כי אמרתי, יש-לי תקנה-
גם היתני הלילה לאיש, וגם ילדתי בנים. **יג** הלהן תשברנה, עד אשר יגדלו,
הלהן תעגנה, לבלתי היות לאיש; אל בנתי, כי-מר-לי מאד מכס--כי-יצאה בי,
יד-יהוה. **יד** ותשנה קולן, ותבכנה עוד; ותשק ערפה לחמותה, ורות דבקה
בה. **טו** ותאמר, הנה שבה יבמתך, אל-עמה, ואל-אלהיה; שובי, אחרי
יבמתך. **טז** ותאמר רות אל-תפגע-בי, לעזבך לשוב מאחריך: כי אל-אשר
תלכי אלך, ובאשר תליני אליו--עמך עמי, ואלהיך אלהי. **יז** באשר תמותי
אמות, ושם אקבר; כה נעשה יהוה לי, וכה יוסיף--כי המות, יפריד ביני

ויבין. יח ותרא, כי-מתאמץ היא ללכת אתה; ותחדל, לדבר

אלה. יט ותלכנה שתיהם

רות הולכת אחרי חמותה, אך יש כאן בחירה. גם מבחינה ספרותית, יצחק הצעיר הוא זה שפונה, ובמגילת רות, רות היא זו שאומרת את המילה האחרונה. כשהיא מתעמתת אז נעמי מרפה מרות אולם זו הרפיה אחרת מההרפיה של אברהם את יצחק. מה שיהיה יהיה.

ותשאנה מול ותשנה- אותיות החלו להישמט בתקופת בית שני, אם אותיות לא מבוטאות אז החלו להישמט. המחבר כאשר הוא לא מרוכז הוא כותב עם א,

עד-בואנה בית לחם; ויהי, כבואנה בית לחם, ותהם כל-העיר עליהן, ותאמנה הזאת נעמי. כ ותאמר אליהן, אל-תקראנה לי נעמי: קראן לי מרא, כי-המר כא אני מלאה הלכתי, וריקם השיבני יהנה; למה תקראנה לי, כב ותשב נעמי, ורות המואבית כלתה עמה, השבה, משדי מואב; והמה, פאו בית לחם, בתחלת, קציר שערים. ההערה המודגשת: הוא גרס לי לשוב ריקה.

כב כלתה עמה, השבה, משדי מואב

נקודת מבט של המספר הוא מספר מנקודת המבט של אנשי בית לחם (בהתחלה היא מואבית ובהמשך היא רות).

רות חווה זרות. נעמי עדיין לא חווה את מה שרות עושה למענה, שזה מעשה טוב. פרק ב:

נכנסים לפרק ב' עם כל המטען של הזרות.

רות פרק ב

א ולנעמי מידע (מודע) לאישה, איש גבור חיל--ממשפחת, אלימלך: ושמו, בעז.

המספר הכניס לנו את הדברים ובוודאי שרות לא יודעת דבר מהמידע הזה.

זו אקספוזיציה. איש גיבור חיל – איש בעל מעמד גבוה בעל נכסים. זה לא שהוא בצבא (גם התקופה היא כזו שאין צבא).

לא ידועה הסביבה המשפחתית של אלימלך. יודעים שהוא לא הקרוב משפחה היחיד ובהמשך נגלה קרוב משפחה יותר קרוב.

ב ותאמר רות המואביה אל-נעמי, אלכה-נא השדה ואלקטה בשבילים--אחר, אשר אמצא-חן בעיניו; ותאמר לה, לכי בתי ג ותלך ותבוא ותלקט בשדה, אחרי הקצרים; ויקר מקרה--חלקת השדה לבעז, אשר ממשפחת אלימלך. היא לא יודעת שמותר לה ללקט (מותר לעניים ולגר ללקט: לקט, פאה, שכחה).

רות מרגישה את הזרות, הזרות מודגשת בכינוי נוכריה מאביה. עושה רושם שבועז מכיר את הנערים בשדה ולכן הוא שם לב כאשר מגיע רות ללקט ובוועז לא מכיר אותה.

אם הוא מבחין בה מבין כל המלקטים זאת אומרת שהוא מכיר את כל המלקטים. על רות לא נאמר דבר על יופיה. זו לא ההנחה המתבקשת. יש כאן אדם ששם לב לפרטים הקטנים.

יש כאן טכניקה של המספר המקראי.

ו ויען, הנער הנצב על-הקוצרים--ויאמר: **נערה מואביה** היא, השבה עם-נעמי משדי מואב

מדגיש את הזרות של הנערה.

הוא מגדיר אותה כזרה. ומוסר שהיא שבה משדה מואב.

ברגע שהוא שומע שהיא שבה עם נעמי אז יש לבועז המון מידע שכן הוא קרוב משפחה.

המעט הזה מבחינת בועז הוא כבר הרבה מאוד המאפשר לו לנהל דיאלוג עם רות. האם הוא מזמין אותה משום שהיא מוצאת חן בעיניו או שמא הוא קרוב משפחה לנעמי (אבימלך).

כיצד המספר תורם לנו את האינפורמציה?

יש שיחה של טרם זמן בין השיחה בשדה והשיחה בארוחת צהרים.

בפסוק 14 זה השלב של האוכל בארוחת הצהרים.

יש דיאלוג של שאלה/תשובה ואז הפסקת צהרים.

האם זה מהמקום שהוא האחראי, או מהמקום של המשיכה שלו אליה?

מאיזה מקום בועז פועל?

בועז מגונן עליה מאוד. הוא קורא לה בתי, זה טיעון חזק. בתי- לשון חיבה.

לסופר יש טריק – בהתחלה הוא אומר לה אל תלכי, יש תכום של הסופר. האם תפקידו כגואל שיבוא לביטוי בפרק ד' מתחיל כבר עכשיו או שיש כאן תחילת קשר בין גבר ואישה.

בועז נותן לה הרבה יותר ממלקטת רגילה. הוא מציעה לה תנאי ליקוט משופרים. **וְכֵן תִּדְבָּקִין, עִם-נְעֻרָתִי**. – תשארי בשדה תבואי כל יום. הוא מוציא אותה ממעמד המלקטת ומעביר אותה לנערותיו שהן במעמד הקוצרות. לקט- כבר יצאו מהשדה ויש מישהו שהולך מאחור.

בועז אומר לה תלכי עם נערותיי – כלומר היא עוברת ממקום של מלקטת למעמד יותר גבוה.

ט עֵינֶיךָ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר-יִקְצְרוּ, וְהִלַּכְתְּ אַחֲרֵיהֶן--הֲלוֹא צוֹיְתִי אֶת-הַנְּעָרִים, לְבִלְתִּי נִגְעָד; וְצִמְתִּי, וְהִלַּכְתְּ אֶל-הַכִּפְלִים, וְשִׁתִּיתִי, מֵאֲשֶׁר יִשְׁאַבּוּן הַנְּעָרִים.

כעת היא לא מלקטת והיא במעמד מופלה לטובה. היא מופתעת משיפור מעמדה והיא שואלת את בועז: **י וְתַפֵּל, עַל-פָּנֶיךָ, וְתִשְׁתַּחֲוֶה, אֲרָצָה; וְתֹאמַר אֵלָיו, מִדּוּעַ מְצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירָנִי--וְאֲנֹכִי, נִכְרִיָּה.**

בועז במעשים אומר שהנה הגיע מישהי שדואגת לקרובת משפחתי ובוועז ייתכן וכבר מכין את השלב הבא.

בועז לא חושף את כוונותיו. ולא מספר לה כי נעמי קרובת משפחתו.

הוא מתחיל את תפקיד **הגאולה**. והתחיל תהליך נוסף של התאהבות.

אם זה היה רק עניין של תחילת תהליך הגאולה, העניין היה מסתיים כאן. אולם יש כאן פגישה, בעל השדה מזמין את רות לאכול.

בועז מתחיל את תהליך הגאולה אך לא רק הוא מתחיל לחזור אחריה. הוא מזמין אותה לארוחת צהרים. תאכלי מהלחם שלנו. רות נבוכה.

וַיִּצְבֹּט-לָהּ קָלִי - בועז לוקח ביד שיעורים. יש כאן תיאור ... יש לו חופן שיעורים ביד (צובט שיעורים)

וְתֹאכַל וְתִשְׁבֶּעַ וְתִתֵּר: יש כאן שלושה פעלים המראים שהיא ממהרת,

המחבר דואג לומר לנו – ותדבק בנערות – לא קרה כלום.

כב וְתֹאמַר נְעָמִי, אֶל-רוּת כְּלֵתָהּ: טוֹב בְּתִי, כִּי תִצְאֵי עִם-נְעֻרֹתַי, וְלֹא יִפְגְּעוּ-בְךָ, בַּשָּׂדֶה אַחֵר.

בועז אומר לה לדבוק בנערים ונעמי תדבקי לנערות שלו. כי היא כבר יודעת יש כאן תכנון של שידוך.

רות בחוויה שלה- מה מצאתי חן בעיניך. זה הדיאלוג האחרון בין שניהם.

בועז הוא בתחילתה של התלהבות ומצד שני יש לו הרבה אחריות גם כקרוב של אלימלך.

בועז הוא בעל שדות. הוא לא מקבל תגובה מרות.

לפנות ערב נעמי אומרת קרוב לנו האיש--מגאלנו, הוא.

לנעמי אין סמכות על רות. ההצמדות של רות לנעמי היא מתוך הערצה של רות אל נעמי. האופק שלה הוא לא חתונה אלא זו התוכנית של נעמי. אין כאן יבוס.

בסוף הנחלה הזו שהיא הנחלה שהגיע לנעמי תהיה בסוף על שמו של בועז ורות.

נעמי רוצה להשיג שמישהו יגאל את האדמות של אלימלך. נעמי רוצה שתי ציפורים במכה אחת, גאולה לשדה. נעמי שולחת את רות לפתות את בועז. מה עניין הפיתוי לעניין השדה? עניין השדה כרוך בעניין החתונה. בועז איננו אח אלא קרוב רחוק הוא זה שאמור לגאול את השדה אך איננו חייב להתחתן עם רות. נעשה כאן כריכה של שתי העניינים גם יחד.

נעמי לא בטוחה שבועז מעוניין לגאול את השדה והיא משתמשת ברות שתמצא חן בעיני בועז. לכן היא אומרת לה ונותנת לה הנחיות. רות לא מגיבה.

וגילית מרגלותיו. ברמת הפשט היא מסירה את השמיכה מכפות הרגליים שלו ושוכבת סמוך לכפות הרגליים שלו. ונעמי אומרת מכאן ואילך תעשי מה שהאיש יגיד לך.

ט וַיֹּאמֶר, מִי-אַתָּה; וַתֹּאמֶר, אֲנִי רֹת אֶמְתָּךְ, וּפְרִשְׁתָּ כְנָפְךָ עַל-אֶמְתָּךְ, כִּי גֹאֵל אָתָּה. רות יוזמת "גואל אתה"

ייבוס וגאולה:

ייבוס מוזכר בפרק א, ברור שהמחבר מכיר את חוק הייבוס (בראשית לא') רואים זאת בהקשר של נעמי ואורפה א, בפסוק 11 וַתֹּאמֶר נַעֲמִי שְׁבִנָּה בְּנִתִי לָמָּה תִלְכָּנָה

עמי העוֹד-לי בָּנִים בְּמַעֲי וְהָיוּ לָכֶם לְאֻנְשִׁים. **יב** שְׁבִנָּה בְּנִתִי לְכָן כִּי זָקְנִיתִי
מִהֵיּוֹת לְאִישׁ כִּי אֲמַרְתִּי יֵשׁ-לִי תִקְוָה גַם הֵייתִי הַלִּילָה לְאִישׁ וְגַם יִלְדֵתִי בָּנִים
יבמ בפסוק 15 : **טו** וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבַמְתִּיךָ אֶל-עַמָּה וְאֶל-אֱלֹהֶיהָ שׁוֹבֵי אַחֲרֵי
יְבַמְתִּיךָ .

חוק הייבום : ספר דברים כ"ה

ה כִּי-יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אֶחָד מֵהֶם וּבֶן אֵין-לוֹ לֹא-תִהְיֶה אִשָּׁת-הַמֵּת הַחוּצָה
לְאִישׁ זָר יְבָמָה יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקַחְהָ לוֹ לְאִשָּׁה וַיְבָמָהּ. **ו** וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תִּלְדַּ
יָקוּם עַל-שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא-יִמָּחַה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. **ז** וְאִם-לֹא יִחַפֵּץ הָאִישׁ
לְקַחֹת אֶת-יְבַמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבַמְתּוֹ הַשְּׂעִרָה אֶל-הַזִּקְנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים
לְאֲחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יְבָמִי. **ח** וְקָרְאוּ-לוֹ זָקְנֵי-עִירוֹ וְדָבְרוּ אֵלָיו וְעָמַד
וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ. **ט** וְנִגָּשָׁה יְבַמְתּוֹ אֵלָיו לַעֲיֹגֵי הַזִּקְנִים וְחָלְצָה נָעֻלוֹ מֵעַל
רִגְלוֹ וַיִּרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר לֹא-יְבַנֶּה אֶת-בֵּית
אָחִיו. **י** וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חִלוּץ הַנָּעַל .

גאולה : יכולה להיות לרכוש, לאדם ונקמת דם

ויקרא פרק כ"ה העוסק בשנת שמיטה וכל הווריאציות של שנת היובל.

כה כִּי-יָמוּת אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֵלוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו וְגָאֵל אֶת מִמְכָּר
אָחִיו. **כו** וְאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה-לוֹ גֹּאֵל וְהַשִּׁיגָה יָדוֹ וּמָצָא כָּדִי גֹאֲלָתוֹ. **כז** וְחָשַׁב
אֶת-שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהָשִׁיב אֶת-הָעֶדֶף לְאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר-לוֹ וְשָׁב לְאֲחֻזָּתוֹ. **כח** וְאִם
לֹא-מָצָאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל וְיָצָא
בַּיּוֹבֵל וְשָׁב לְאֲחֻזָּתוֹ.

כשנעמי חוזרת מהשדה בפרק ב, אנו מתוודעים לבועז, **א** וּלְנַעֲמִי מִידַע (מוֹדַע)
לְאִישָׁה אִישׁ גִּבּוֹר חָיִל מִמְּשַׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בְּעֻז. **ב** וַתֹּאמֶר רִית הַמּוֹאֲבִיָּה
אֶל-נַעֲמִי אֶלְכָּה-נָּא הַשָּׂדֶה וְאֶלְקָטָה בַּשִּׁפְלִים אַחֲרָי אֲשֶׁר אֶמְצָא-חֵן בְּעֵינָיו
וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בָתִּי.

יב וְעָתָה כִּי אֲמַנֶּם כִּי אִם () גֹּאֵל אֲנֹכִי וְגַם יֵשׁ גֹּאֵל קָרוֹב מִמֶּנִּי. – יֵשׁ גּוֹאֵל קָרוֹב
יֹתֵר.

ה וַיֹּאמֶר בְּעֵז בְּיוֹם-קִנּוּתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נַעֲמִי וּמֵאֵת רוּת הַמוֹאֲבִיָּה אִשְׁת־הַמֶּת
קִנִּיתִי (קִנִּיתָ) לְהִקִּים שֵׁם-הַמֶּת עַל-נַחֲלָתוֹ .

אחרי שתקנה תקם שם המת על נחלתו. האדמה היא של הבן של רות והגואל.

כלומר בועז רומז לגואל "אתה" גואל את רות ו"אתה" קונה את השדה.

יש שילוב של חוק היבום עם חוק הגאולה.

גאולת השדה

גאולה של רות על ידי נישואין

מתן שם הנחלה על שם מחלון.

ז וְזֹאת לְפָנֶיךָ בְּיִשְׂרָאֵל עַל-הַגָּאֻלָּה וְעַל-הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל-דְּבָר שְׁלֹף אִישׁ נַעֲלוֹ
וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל

הוא אומר לו שזה המנהג בישראל.

מה היחס בין נעמי לרחל שנולד, משפטית?

לנעמי אין מעמד משפטי בכלל. הילד לא קשור לנעמי, היא לא סבתו. אלא סבתא

מאמצת. מה שברור שהיא עוטפת אותו בחום. היא לוקחת אותו לחיקה.

יש כאן סיפור שמשכתב הלכה. יש כאן אג'נדה מאוד ברורה שצריך עוד לברר. מתוך

החומרים שהוא ליקט רואים שהסיפור רוצה לומר סבתא רבה היא מואביה. כל

שאר הפרטים הם שטויות. כל ההוראות נגד נשים נכריות וכי אין צורך להתעמק

בהם שכן הנה רות היא הסבתא רבא של דוד. מה זה משנה מאיפוא הדם מגיע. אם

הוא מרגיש מחויבות זה מה שחשוב. לכן המחבר בונה חוק הקושר גאולה וייבום.

יא וַיֹּאמְרוּ כָּל-הָעָם אֲשֶׁר-בְּשָׂעַר וְהַזְקֵנִים עֲדִים יִתֵּן יְהוָה אֶת-הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל-

בֵּיתְךָ כְּרַחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׂתֵיָהֶם אֶת-בֵּית יִשְׂרָאֵל

הנה זו החותמת של רות , זה הגיור שלה!!!

בית משפט השלום בתל אביב - יפו ת"א 40741-04-14

(לידיעת ציבור מורי הדרך)

לפני כבוד השופט הבכיר יחזקאל הראל

התובעים:

1. זאב גול (המנוח)
 2. גול טובה
 3. גול אהוד
 4. אילת גול
 5. גול דקלה
 6. גול איתי
- ע"י ב"כ עוה"ד רועי צביקל
נגד

הנתבעים:

1. עופר בר עוז
 2. אשת טורס
 3. הכשרה חברה לביטוח בע"מ
- ע"י ב"כ עוה"ד אטיאס נווה ואח'
פסק דין

מבוא

לפני תביעת התובעים, ילדיהם ויורשיהם של מר זאב גול ז"ל (להלן: "המנוח") ואשתו המנוחה, הגב' טובה גול ז"ל (להלן: "המנוחה") (המנוח והמנוחה יקראו להלן לשם הקיצור: "המנוחים"), בגין מותו של המנוח שנפל אל מותו, בתאונה שארעה ביום 17.6.12 (להלן: "התאונה"), במהלך טיול רגלי בהר האולימפוס שביוון (להלן: "האתר"). בעת קרות התאונה היה המנוח כבן 73 והמנוחה הייתה כבת 74.

התביעה הוגשה בתחילה על ידי המנוחה וילדיהם של המנוח, אולם נוכח פטירתה של המנוחה ביום 7.12.14 תוקנה התביעה, ויורשי – ילדי המנוח הם התובעים.

התביעה הוגשה כנגד הנתבע 1 – עופר בר עוז (להלן: "הנתבע"), אשר בזמנים הרלוונטיים לתביעה שימש כמדריך הטיול בו נטלו חלק המנוחים ו-36 משתתפים נוספים, שמרביתם נמנים על חברי קיבוץ צובה, כמו גם המנוחים; כנגד הנתבעת 2 – אשת טורס בע"מ (להלן: "אשת") חברת תיירות שהעסיקה את המנוח, אשר ארגנה את טיול הקבוצה, לרבות ההליכה באתר (להלן: "הטיול"); כנגד הכשרה חברה לביטוח בע"מ, מבטחת אחריותם של עופר ו"אשת" כלפי המנוחים (להלן: "המבטחת"). (הנתבע, "אשת" והמבטחת יקראו להלן לשם הקיצור: "הנתבעים").

אקדים ואומר כי הוכח לפניי שהמסלול בו הלכו המנוחים, שאורכו 3 ק"מ, הוא מסלול הררי בו נהגו, נכון לאותה עת, לטייל אלפי מטיילים לרבות משפחות, וכי אף מתקיימות בו מידי שנה ריצות מרתון. המחלוקת שבין הצדדים היא בשאלת החבות המיוחסת לנתבעים בגין אירוע התאונה, וככל שזו תוכח- שאלת שיעור הנזק. קו ההגנה של הנתבעים לכל אורך הדרך, החל בכתב ההגנה, עבור דרך תצהירי עדויותיהם הראשיות וחקירותיהם הנגדיות של עדיהם וכלה בסיכומיהם, היה כי עסקינן במסלול נוח על דרך כבושה, מסומנת, מוכרת, לא מסוכנת שאינה מצריכה אזהרות טרם תחילת ההליכה, או במהלכה, למעט קושי אפשרי למי שסובל מבעיות הליכה.

הטיפול בתובענה הועבר לדיון לפניי ביום 21.11.18, שעה שנבצר מהמותב שדן בה להמשיך לדון בתובענה. שמיעת הראיות הייתה קבועה לימים 10.12.18 ו-18.12.18. עם קבלתה לטיפול, זימנתי את ב"כ בעלי הדין לתזכורת, על מנת לבדוק האם קיימת נכונות לפשרה מטעם הנתבעים, לאחר שעיון בתיק לימדני כי אף לא היו נכונים להליך גישור. משהבינתי כי התשובה שלילית – לא נותר אלא לשמוע את הראיות, במועדים שנקבעו מלכתחילה. למחרת תום שמיעת הראיות נשלחה לצדדים הצעת פשרה מנומקת בחלקה, ומשזו לא הביאה את הצדדים לכדי הסדר, נשמעו סיכומיהם בישיבת יום 6.1.19. יאמר כי שמיעת הראיות הוקלטה.

להלן הראיות שהובאו לפניי:

ראיות התובעים: תצהירי עדויותיהם הראשיות וחקירותיהם הנגדיות של מר תנסיס פנטס, מדריך יווני מוסמך (להלן: "פנטס"); התובע 3 מר אהוד גולד (להלן: "התובע"); חברי קיבוץ צובה שהשתתפו בטיול: מר זאב מושקוביץ (להלן: "זאב"), מר צביקה מרגלית (להלן: "צביקה"), הגב' קציעה מרגלית (להלן: "קציעה"), מר ישי שניר (להלן: "ישי"), מר אלי קנזה (להלן: "אלי"), הגב' רננה שניר (להלן: "רננה"), מר יעקב הדני (להלן: "יעקב") וכן מר אבי סויסה המשמש כסגן מנהל מחלקת ביטוח לאומי ב"ברית פיקוח" (להלן: "אבי"). כל עדי התובעים, למעט יעקב ואבי, העידו בשאלת החבות בלבד. יעקב ואבי העידו בשאלת שיעור הנזק, כמו גם התובע.

ראיות הנתבעים: תצהירי עדויותיהם הראשיות וחקירותיהם הנגדיות של הנתבע; מר אפסטאטיוס ואסיליאדיס, אזרח ותושב יוון, בעלים של חברת תיירות המתמחה בארגון טיולים ושיווק חבילות נופש ביוון, בין היתר, לאשת להלן: "ואסיליאדיס"), מר ניקולאי קראגיאנידיס, אזרח ותושב יוון, מדריך טיולים מוסמך (להלן: "ניקולאי"), אחת מב"כ הנתבעים עוה"ד גיני זעירא (להלן: "עוה"ד זעירא"), מר נאור הררי המשמש כמדריך אצל אשת (להלן: "נאור"). כל עדי הנתבעים העידו בשאלת החבות בלבד.

נוסף על כך, הגישו הצדדים תיעוד רב הכולל, בין היתר, תמונות וסרטונים שצולמו על ידי הצדדים, ועדי התביעה.

כל ההדגשות להלן אינן מופיעות במקור, אלא אם ייאמר אחרת.

שאלת החבות

התנהלות הצדדים מאז הגשת התובענה

הגשת ראיות הצדדים נפרשה על פני תקופה שהחלה ביום 3.1.16, כאשר אחת לזמן מה מי מהם הגיש תצהירים וראיות נוספים. כך גם ארע במהלך שמיעת הראיות, כמו גם לאחריהן, ואף עובר לשמיעת הסיכומים, שעה שהצדדים בקשו להגיש

ראיות נוספות.

תצהירי עדי הצדדים, כללו, בין היתר, את תצהירי עדויותיהם הראשיות של התובע ושל מספר מטיילים שהשתתפו בטיול, תמונות שצילמו, וכן סרטון שצלם התובע בעת ביקורו במקום בחודש ספטמבר 2012. כמו כן, הוגש מטעמם תצהירו של פנטס, מדריך מוסמך יווני.

הנתבעים הגישו בתגובה את תצהירי עדויותיהם הראשיות של הנתבע, מדריך טיולים מוסמך יווני, מדריך טיולים מוסמך ישראלי העובד ב"אשת", בעלים של חברה יוונית המספקת שירותים ל"אשת", ועוה"ד ג'ני זעירא הנמנית על ב"כ הנתבעים. כן הגישו תמונות וסרטון שצולמו באתר בשנת 2017.

הצדדים נדרשו רבות לשאלה מי מהם סירב לנסוע במשותף לאתר, על מנת לבדוק היכן בדיוק במהלך המסלול ארעה התאונה. הצדדים הפנו בעניין זה לתכתובות שהתנהלו ביניהם מחוץ לכותלי ביהמ"ש, וכן לפרוטוקולי הדיון שהתקיימו בפני המותב הקודם שדן בתובענה.

אשר למחלוקת בשאלה מי הסכים ומי התנגד לביקור משותף של הצדדים ובאי כוחם באתר - אין לי אלא להצטרף לדברי המותב הקודם, כפי שהובאו בישיבת קדם משפט שהתקיימה ביום 25.6.17:

"צר לי כי הברור העובדתי לא התקדם וכי לנוכח טיב הטענות של ב"כ הנתבעים כעת, אין טעם בראיית הסרטון במעמד הצדדים. בשלב זה אינני רואה טעם בקביעה כי בית המשפט יערוך ביקור במקום. דומה כי על הצדדים להביא ראיותיהם כפי שיש לעשות בכל תיק ותיק ולכאורה הבקשה כי ביהמ"ש יערוך ביקור במקום נועדה לקצר את ההליכים, אך באופן שלא דווקא יביא לברור האמת...". עמ' 8 לפרוטוקול.)

גדר המחלוקת

עובר לנפילת המנוח, הידרדרה המנוחה לכיוון אל פי התהום, ונבלמה בגזע עץ שהיה במדרון וחולצה ע"י המטיילים האחרים. בד בבד עם חילוץ בשלום, נפל המנוח לתהום, במקום בו נפלה המנוחה מהשביל. אדון תחילה בשאלה היכן בדיוק בתוואי המסלול ארעה התאונה. ככל שתוכנה נסיבות נפילתה של המנוחה ואחריות הנתבעים לכך – יש להידרש לנסיבות נפילתו של המנוח אל מותו, ואחריות הנתבעים, אם בכלל, לנפילתו.

מסלול הטיול באתר ואופן ההליכה בו על ידי מטיילי הקבוצה

עסקינן במסלול הליכה בשמורת טבע למרגלות הר האולימפוס. שמורת הטבע כוללת מסלולי הליכה מגוונים, ברמות קושי שונות. המסלול בו צעדו חברי הקבוצה הוא מסלול הררי באורך של כ- 3 ק"מ, היורד מגובה של 400 מ'. המסלול צמוד בחלקו לתהום בעומק של כמה עשרות מטרים מימין לכיוון ההליכה של חברי הקבוצה. רוחב השביל שונה ממקום למקום. לאורך המסלול לא מוצבים שלטי אזהרה או גדרות, למניעת סיכון לנפילה.

בטיול באתר נטלו חלק כ-36 מחברי הקבוצה מתוך 38, אשר גילם נע בין 57 ל- 80 שנים. בעקבות הסברי הנתבע על הקושי היחסי בהליכה במסלול, שני מטיילים בחרו להישאר באוטובוס, ככל הנראה, בשל קשיי הליכה. בין אותם אלו שנטלו חלק בהליכה, היו מספר מטיילים שהסתייעו דרך קבע במקלות הליכה. הנתבע הלך

בראש הטור וזאב צעד לפניו, שכן קצב ההליכה של הקבוצה היה איטי מדי לטעמו. בסוף הטור הלכו ישי ורננה ששימשו כמאסף, בהיותם הצעירים שבקבוצה. טור הקבוצה נפרש מקצה לקצה על פני כמה עשרות מ' לפחות. הנתבע לא היה מצויד בטלפון לווייני, אלא במכשיר סלולרי בלבד. יצוין כי קיימים קשיי קליטה משמעותיים במהלך המסלול, למעט במספר נקודות מהן ניתן ליצור קשר סלולרי, ובלבד שהמשתמש יודע על מיקומן.

במהלך ההליכה ועד לקרות התאונה, חברי הקבוצה עצרו, לפחות פעם אחת, למנוחה של כרבע שעה. בשעה 12:00 לערך, כשעתיים לאחר תחילת ההליכה, הידרדרה המנוחה לכיוון התהום, אולם למרבה המזל, נפילתה נבלמה בגזע עץ שהיה במדרון. חלק מהמטיילים שהיו בסמוך אחזו בה וחילצוה בשלום. במהלך החילוץ נפל המנוח לתהום, שם מצא את מותו.

היכן ארעה התאונה?

התובע ביקר באתר לאחר התאונה במספר הזדמנויות שונות. בביקורו ביום **9.9.12**, ערך צילומי השוואה בין התמונות שנמסרו לו ע"י צביקה, ואשר צולמו מיד לאחר התאונה, על ידי האחרון וקציעה.

ביום **12.6.17** הוגשו ראיות משלימות מטעם התובעים שכללו את תצהירו מיום **12.6.17** של התובע, שהשווה בין התמונות שצולמו ע"י צביקה וקציעה, לבין תמונות שצולמו על ידיו בביקורו הנ"ל. לצד כל תמונה שצולמה על ידי צביקה וקציעה במקום מסויים, הוצגה תמונה שצולמה על ידי התובע באותו מקום (כך לטענתו), בעת ביקורו באתר. כן צרף התובע לתצהירו סרטון שצילם במהלך אותו ביקור. ביום **31.08.17** ביקר הנתבע באתר בלוויית עוה"ד סיון סודאי ועוה"ד גיני זעירא שייצגוהו בתובענה, מנהל מחלקת תביעות במבטחת וסוכן הביטוח של "אשת". עוה"ד זעירא הצטיידה במצלמת סטילס ובמסרטת וידאו, באמצעותה צילמה והקליטה חלק מהמסלול בו צעדו שלושתם, לרבות, את הסברי הנתבע במקום אירוע התאונה, לשיטתו.

ביום **9.11.17** הגישו הנתבעים "השלמת" מוצגים מטעמם שכללה את תצהירי עדויותיהם הראשיות של ניקולאי, ואסיליאדיס ושל עוה"ד זעירא, אשר צירפה לתצהירה חלק מהתמונות שצולמו על ידה (נספח ב' למוצגי הנתבעים), וכן סרטון שצולם על ידיה וכלל חלק בלבד מהמסלול.

ביום **5.12.17**, בתגובה לסרטון שהוגש ע"י הנתבעים, הגישו התובעים תצהירים משלימים מטעמם של רננה וישי, צביקה וקציעה, שנדרשו לסרטון.

במהלך שמיעת הראיות בישיבת יום **10.12.18** נודע לראשונה כי בביקורם באתר ביום **31.8.17** של הנתבע, באות כוחו, מנהל מחלקת תביעות במבטחת וסוכן הביטוח של "אשת", צולם מסלול ההליכה גם באמצעות מצלמת "גו פרו", שהופעלה ברציפות כל אורך המסלול. (אדרש לכך בהמשך).

בישיבת יום **10.12.18**, במהלכה נשמעו ראיות התובעים, נחקרו בין היתר, התובע, צביקה וקציעה על התמונות שצורפו לתצהירו מיום **12.6.17** של התובע. במהלך חקירת התובע, טענה ב"כ הנתבעים כי לא ידוע היה לה דבר הגשת תצהירו זה של התובע. לדבריה, לראשונה נודע לה על כך במהלך חקירתו הנגדית של התובע. ב"כ התובעים דחה על הסף את טענתה בהשיבו כי התצהיר והתמונות, שהינן חלק בלתי נפרד ממנו, הומצאו לידי ב"כ הנתבעים, ביחד עם הסרטון שצולם על ידי התובע

בעת ביקורו באתר ביום 9.9.12.

בישיבת יום 18.12.18 הצהיר הנתבע כי לראשונה נודע לו על תצהירו מיום 12.6.17 של התובע, בישיבת יום 10.12.18 במהלכה נחקרו התובע, צביקה וקציעה על תצהיריהם.

איני מוצא מקום להידרש למחלוקת בשאלה האם התצהיר הומצא לנתבעים עם הגשתו לביהמ"ש, מתי צפו בו באמצעות מערכת ה"נט", או היה עליהם לצפות בו. משהנתבעים נתנו הסכמתם בישיבת יום 10.12.18 להגשתו ולחקירת התובע עליו, וזאת לאחר שנערכה הפסקה במסגרתה התאפשר להם ללמוד- התייתר הצורך להכריע במחלוקת. עם זאת, אפנה לבקשת התובעים מיום 12.6.17 לצירוף תצהירים משלימים, לרבות לתצהיר, סרטון ותמונות; להחלטות המותב הקודם מיום 13.6.17 ומיום 15.6.17 שנתנו בבקשה, ושנצפו על ידי ב"כ הנתבעים עוד ביום 17.9.17; לפרוטוקול ישיבת יום 25.6.17 במהלכו נדרש ב"כ התובע לסרטון ולתמונות, שהבקשה להגשתם הוכרעה שבועיים עובר לדיון זה.

האם הוכח מיקומו המדויק של מקום אירוע התאונה?

אביא להלן מתצהירם המשותף של צביקה וקציעה, ומתצהירם המשותף של רננה וישי.

תצהירם המשותף של צביקה וקציעה:

"...אנו היינו אחד משני הזוגות שנותרו במקום בו ארעה הנפילה בהמתנה של כשעה וחצי עד להגעת כח החילוץ.

נציין כי במהלך ההמתנה שלנו בנקודת הנפילה צילמנו אני ואשתי תמונות "סטילס" של סביבת הנקודה בה נפל המנוח, כולל תמונה בה נראה הכובע של רעיית המנוח, טובה גול ז"ל, אשר נותר במדרון לאחר שטובה חולצה.

מצפייה בסרטון של עפר עולה בבירור, כי האזור בו מצולם הסרטון אינו מייצג את המקום בו ארעה הנפילה של המנוח, להלן הסיבות לקביעה החד משמעית שלנו כדלקמן:

בנקודת הנפילה של המנוח, היו סלעים מצד שמאל של השביל, בכיוון ההליכה שלנו, ללא עצים. בסרטון של עפר נראים שני עצי אורן בוגרים בצד שמאל שלחלוטין לא היו במקום.

נקודת הנפילה, עליה צעדנו וממנה נפלו טובה וזאב גול המנוחים, הייתה דרך צרה ביותר, בה היה יכול לעבור אדם אחד בלבד, כאשר משמאל לדרך הצרה היו סלעים ואבנים שלא אפשרו הליכה.

בסרטון של עפר הדרך רחבה ומאפשרת הליכה נוחה של מספר אנשים במקביל. זה בוודאות לא המקום.

כשלושה מטרים לאחר הנקודה בה ארעה הנפילה, ישנן מדרגות בהם יורדים לשביל המתפתל למטה.

בסרטון של עפר רואים, כי מאחוריו הדרך ממשיכה מטרים רבים באותו מפלס ללא כל זכר לירידה במדרגות.

בנקודת הנפילה יכולנו להבחין כי מעבר למדרון, קיים תהום, אליו נפל המנוח.

נציין עוד, כי במועד בו צפינו בסרטון של עפר צפינו שוב בסרטון שצילם אהוד גול בספטמבר 2012 במקום הנפילה, הסרטון של אהוד מצולם בדיוק במקום בו ארעה הנפילה, ובו אנו צילמנו את תמונות הסטילס בעת שהמתנו במקום להגעת המחלצים" (ס' 3 – 6 לתצהירם של צביקה וקציעה).

תצהירם המשותף של ישי ורננה:

"...בתאריך 18.11.2017 צפיתי בסרט וידאו מאוגוסט 2017 הנושא את השם

'זאב גול מקום הנפילה' ובו נראה מדריך "אשת טורס" עופר בר עוז, עומד ומסביר במשך כארבע דקות על השתלשלות האירועים בנוגע לנפילת המנוח, בטיול שהתקיים ביוני 2012 בו נטלנו חלק ביחד עם חברים נוספים מקיבוץ צובה. לאחר הצפייה בסרטון הנ"ל הננו להצהיר, כי הסרטון שבו עפר בר עוז מסביר על האירוע איננו המקום בו ארעה הנפילה של המנוח. הסרטון צולם ככל הנראה בנקודה כלשהי במסלול הטיול, אולם כאמור, בוודאות, אין זה המקום בו אירע האסון.

נציין, כי בסרטון שבו עפר מדבר על האירוע, הדרך רחבה משמעותית מהדרך בה צעדנו במקום האירוע. מדובר היה בשביל צר בו יכול לצעוד אדם אחד בלבד, כשמסמאל לשביל צר זה, היו סלעים, עליהם לא ניתן היה לצעוד.

כמו כן הצמחייה במקום שצולם ע"י עופר, שונה באופן משמעותי מהצמחייה במקום אותו אנו זוכרים כמקום הנפילה. ובנוסף, בסרטון של עפר, לא מבחינים בירידה שהתחילה מייד לאחר המקום בו ארעה הנפילה.

הננו חוזרים ומבהירים, כי הסרטון של אהוד גול, צולם בדיוק במקום האירוע. מקום אותו אנו זוכרים בוודאות, כמקום בו ארעה הנפילה של המנוח" (ס' 2-6 לתצהיר עדותם הראשית של ישי ורננה).

יצוין כי לאחר שהומצא הסרטון לידי הנתבעים ובו נראה, בין היתר, צלב על אחד העצים במקום אירוע התאונה, לשיטת התובעים, טענה עוה"ד זעירא בישיבת יום 25.6.17 כי:

"...אין שום קשר בין העץ עם הצלב לבין מקום האירוע. ביררתי עם מדריכי טיולים מקומיים לגבי הסימון של הצלב ונמסר לי שחד משמעית זה לא קשור לתאונה. גם אם יש סימון כזה, יש הרבה סימונים כאלה, אין קשר בין זה לבין התאונה..."
איני מוצא מקום להידרש לשאלה האם הצלב הושם במקום על מנת לסמן את מקום נפילתו של המנוח, או מסיבה אחרת, וזאת משהוכח כי זהו הצלב היחיד שהוצב לכל אורך המסלול נשוא התובענה - ראייה הסותרת את הצהרת ב"כ הנתבעים כי צלבים רבים מוצבים על העצים לאורך המסלול.

אביא להלן מחקירתה הנגדית של רננה בדבר מקום אירוע התאונה. יוזכר כי רננה וישי היו במאסף ולפיכך, רק לאחר התאונה חלפה במקום:

"העדה, גב' שניר: זה לא היה רחוק, אבל את, המתווה של הדרך היה כזה שלא ראינו איך זה קורה. רק אני יודעת מה היה המקום כי ראיתי את הכובע שלה.

ש: הבנתי, זאת אומרת שמהחלק של המאסף עד למקום האירוע את אומרת שזה לא היה רחוק?

ת: לא רחוק.

...

ש: לא רחוק, הבנתי. אז, קראו לכם לחזור, להתחיל ללכת?

ת: באיזה שהוא שלב קראו לנו,

ש: אחרי כמה זמן?

ת: אני לא זוכרת, אנחנו היינו באמת,

ש: את יושבת שם על הרצפה, כמה זמן ישבת על הרצפה עד שאמרו לך?

ת: אני לא יודעת, אני לא הסתכלתי על השעון, אנחנו,

ש: 5 דקות, 10 דקות, 20 דקות, חצי שעה? כמה זמן ישבת ברצפה?

ת: אני לא יכולה, אני לא יכולה להגיד לך, אנחנו היינו בהיסטריה. אני לא יכולה להגיד לך.

...

ת: ואנחנו והיינו במצב נפשי מאוד קשה.

...
ש : ואז עברתם, אז קראו לכם לחזור,
ת : להמשיך,
ש : להמשיך, סליחה נכון, צודקת. קראו לכם להמשיך בדרך לסיום המסלול, אז את
עברת שם, פשוט את עצרת שם?
ת : אני עמדתי לכמה זה,
ש : כמה רגעים?
ת : אמרתי אני מעיזה להסתכל,
ש : כן,
ת : וראיתי את הכובע שלה,
...
ת : ומיד המשכתי. כן.
...
ת : זה היה מקום מאוד מאוד צר עד כמה שאני זוכרת,
...
ש : חלק מהשביל היה עם אבנים?
ת : משהו כזה, כן, שאי אפשר היה להמשיך, היה צריך לעקוף את המקום הזה,
ש : היה יותר נוח ללכת,
ת : זה אזור מאוד מאוד צר,
ש : היה יותר נוח ללכת באדמת כורכר מאשר בין הסלעים? זה מה שאני מבינה
ממך?
ת : לא זה העניין. העניין היה ששם זה היה מאוד צר כי חלק מהדרך הייתה חסומה
על ידי סלעים. אז היה צריך לעקוף אותם,
...
ת : היו שם איזה בולדריס כאלה, סלעים גדולים, לא כל כך הסתכלתי עליהם,
הסתכלתי יותר לכיוון שראיתי את הכובע אבל אני זוכרת שזה היה די צר שאי
אפשר היה לרדת, שעברתי ככה בזהירות בזהירות". (עמ' 64-62 לפרוטוקול ישיבת
יום 10.12.18).
בחקירתה הנגדית נשאלה קציעה מדוע מצאה לנכון לצלם את התמונות, בתשובה
השיבה :

"ת : לא, אני רוצה להגיד לך למה צילמתי? כי אני מאוד הייתי רוצה לדעת איפה זה
קרה? ולא העליתי על דעתי שיהיה דבר כזה וצילמתי באמת במחשבה על הילדים
שאם הם ירצו לבוא לשביל הזה שהם יוכלו, לפי התמונות, לדעת איפה זה קרה
ובגלל זה גם עשיתי, חיפשתי שם אבנים ממש היה לי קשה למצוא אבנים ומצאתי
אבן אחת כזאת ועוד אבן ושמותי 2 אבנים כדי שהם יוכלו לראות איפה זה קרה".
(עמ' 127 לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18).
בהמשך, כאשר נשאלה קציעה על ידי ביהמ"ש :
"אם היה שם איזשהו שאת יכולה לומר שהוא היה מיוחד למקום הזה, שאם את
חוזרת אליו אז את יודעת לזהות אותו?
בהמשך השיבה :
"כן, כל האזור הזה הוא היה, השביל הלך ונהיה צר כי בצד שמאל היו אבנים שלא
היה נוח ללכת עליהם, אז השביל מתבייט ימינה ככה באופן צר וממש, ממש אחרי
זה היו כמה מדרגות כאלה מעץ ... הנפילה הייתה היה קצת יותר קרוב למדרגות

ואני זוכרת מאוד ברור את המקום הזה. "
(עמ' 128 לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18).
אביא להלן מחקירתו הנגדית של צביקה:
"ת: הלכנו, היה רגיל. עד, עד הקטע של האירוע, ושם זה כנראה באמת כן היה מסוכן.
ש: הבנתי.
ת: כל היתר לא היה מסוכן.
ש: ואם, אם, אם הוא לא היה מנסה להרים את טובה ולעזור לה, ולצערנו הרב שזה לא מה שקרה, וטובה מעדה והוא ניסה לעזור לה ונפל, אבל אם הייתם חולפים על פני המקום ושום דבר לא היה קורה, האם היית חש שזה מקום מסוכן?
ת: הקטע הזה גרם לנו ללכת יותר קרוב לתהום, לצד של התהום בגלל הסלעים שהיו במקום.
ש: הבנתי.
ת: יתר הקטעים היו חופשיים יותר והיו רחבים. הקטע הזה גרם לאנשים ללכת הצידה.
ש: הבנתי.
ת: כי הוא היה מלא סלעים ואף אחד לא אמר לנו אם צריך להיזהר שם או לא צריך להיזהר בקטע הזה.
ש: אז זאת אומרת, אז זאת אומרת כשרואים תהום צריך להגיד לך 'זהירות תהום', אתה לא ראית לבד?
ת: לא רואים את התהום.
ש: לא רואים תהום.
ת: לא. הסלעים מובילים אותך לכיוון. (עמ' 90-91 לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18).
מהאמור לעיל עולה, כי אכן כל המסלול נעדר סיכון לנפילה אל התהום, למעט המקום בו ארעה התאונה לשיטת התובעים. לדברי צביקה, מיקומם של הסלעים הוביל את המטיילים אל השביל הצר ממנו לא ניתן לראות את התהום.
בחקירתו הנגדית נשאל אלי על מקום אירוע התאונה, לשיטתו. בתשובה השיב:
"לגבי השביל, אנחנו הלכנו בשביל שהוא היה עם בדרך כלל עם עצים מ-2 צדדיו, באותו קטע שביל, אני לא רוצה להגיד, אני לא זוכר בדיוק אם היה 2 מטר, 3 מטר, משהו כזה, אז היה מן בניצב לשביל היה מן שטח חשוף שזה נראה, כן, עוד פעם, אנחנו בטיול, אנחנו שמים לב לפרטים, אז לפחות את הפרט הזה אני כן זוכר, התרשמתי כאילו ששמה מים זרמו או קרח זרם, זה כמו פס אש, היה נקי רק עם אבנים, לא היה שם עצים ולא היה מ-2 הצדדים, גם מלמעלה וגם מלמטה של השביל הזה. " (עמ' 173 לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18).
בתום חקירותיהם הנגדיות של ה"ה שניר בקשתי לצפות בשני הסרטונים שהוגשו ע"י הצדדים. במהלך הצגת הסרטונים התנהל דו - שיח בין ב"כ בעלי הדין ובית המשפט:
עוה"ד סודאי:
"ואדוני יקבל פחות או יותר את הרושם. יש לנו גם את ה-go pro שמראה את כל המסלול, אבל אני בטוחה שאדוני לא יישב ויראה שעתיים של מסלול."
בתגובה השבתי:
"לא, אבל אני, כן חשוב לי המיקום.

(עמ' 78 לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18)
ובהמשך אומרת עוה"ד סודאי: (שמה נשמט מהתמלול)
"עד כמה זה תלול במירכאות, אז צילמנו כזה מהתחלה ועד הסוף. אבל לא, זה, זה לא הראשון. זה רק של מקום התאונה".
(עמ' 78 לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18)
בהמשך אומרת עוה"ד סודאי:
"כב' הש' הראל: צילמתם גם את מקום האירוע הניתן על ידם?
עו"ד סודאי: לא כי אנחנו לא ממש יודעים באיזה מקום זה,
עו"ד צביקל: סליחה, הלכתם את כל המסלול עם go pro את אומרת.
עו"ד סודאי: כל המסלול,
עו"ד צביקל: אנחנו מבקשים להציג את כל הסרטון הזה",
(עמ' 80 לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18)
הוכח כי גופת המנוח נמצאה בנחל בעומק של 25 מ' ממקום נפילתו. בסרטון שהוצג ע"י הנתבעים נראה הנתבע כשהוא עומד עם שניים אחרים לרוחב השביל בו אירעה התאונה, לשיטתו, על מנת להציג כי לא טמון כל סיכון במקום במקום בו ארעה התאונה, לשיטתו. בעודו מדבר לכיוון המצלמה המופעלת על ידי עו"ד זעירא, עוה"ד סודאי שעמדה מאחוריו ובסמוך לקצהו הימני של השביל נשמעת כשהיא מנחה ברקע את עוה"ד זעירא לצלם את המדרון, כדי להראות שאין תהום במקום, וכדבריה: "תראו, אין כאן תהום בכלל".
אמירתה נסתרת ע"י העובדה כי גופת המנוח נמצאה בנחל בעומק של 25 מטר ממקום נפילתו, ומחזקת את טענת התובעים כי התאונה לא ארעה במקום הנטען ע"י הנתבעים.
הנוף המתואר על ידי עדי התביעה, תואם לתמונות שצולמו על ידי צביקה וקציעה מיד לאחר התאונה, ובולט בחריגותיו ובייחודיותו, ביחס למסלול שנצפה בסרטונים שהוגשו על ידי שני הצדדים.

בהודעתם מיום 17.12.18 הודיעו הנתבעים:
..."כי כל צילומי המסלול אשר צולמו ביום 31.8.17, הוגשו לביהמ"ש, סה"כ 12 סרטונים... מעניין לעניין ובאותו עניין – בית המשפט הנכבד מתבקש להורות לתובעים להעביר לעיון הנתבעים את כל התמונות שצולמו על ידי צביקה וקציעה מרגלית...."
בו ביום הודיעו התובעים כי הינם נכונים להגיש סרטון נוסף שצולם ע"י התובע בעת ביקור נוסף במקום בחודש אוגוסט 2018
..."שם אפשר יהיה להיווכח שוב במקום בו התובעים טוענים כי הוא מקום אירוע האסון. הסרטון יוצג במעמד הדיון ... באשר לטענת ב"כ הנתבעים כי מה שצורף לבית המשפט הנכבד הוא כל הסרטונים שהוסרטו על ידי ב"כ הנתבעים, הרי שהדבר עומד בסתירה לנטען בבית המשפט הנכבד לפיה הדרך 'E4', אשר בה נטען כי נציגי הנתבעים הלכו, הוסרטה במלואה והנתבעים נדרשים להציג את כל הסרטונים."
בפתח ישיבת יום 18.12.18 בקשו התובעים להציג את כל התמונות הנוספות, בקשה שנתקלה בתחילה בהתנגדות הנתבעים והוסרה לאחר מכן. הנתבעים לעומתם, לא הגישו תיעוד צילומי נוסף. גם לשיטתם בסיכומיהם, אורכו המצטבר של הסרטון שהגישו משתרע על פני למעלה מ-20 דקות, הרבה פחות משתי שעות צילום עליהן הצהירה עוה"ד סודאי בישיבת יום 10.12.18. המסקנה המתבקשת היא כי הנתבעים מנעו במודע מלהגיש את הסרטון שצולם במצלמת הגו פרו.

הנתבעים, יכלו לאשש את טענת הנתבע בדבר הקרבה בין שני המקומות, כמו גם להציג מקום נוסף הדומה לתיאור שנמסר ע"י עדי התביעה, לו היו מציגים את הסרטון שצולם במצלמת הגו פרו, ובכך לסתור את טענתם בדבר מיקומו, כמו גם את טענתם לסיכון הטמון בו.

הנתבעים הפכו כל אבן והגישו כל ראיה שסברו כי יש בה כדי לתמוך בטענותיהם. כך גם ידעו לעשות גם לאחר תום שמיעת הראיות, עת הגישו בקשה להגשת ראיות נוספות שנענתה ע"י ביהמ"ש. לפיכך, חזקה כי לו היה בסרטון הנוסף שצולם במצלמת הגו פרו, והמציג את כל מסלול הטיול (להבדיל מהסרטון המקוטע שהוגש על ידיהם), כדי לתמוך בטענותיהם ולסתור את טענות התובעים - הם היו עושים זאת ללא היסוס.

כך גם יכלו להציג באמצעות הסרטון שצולם במצלמת הגרו פרו, כיצד הם עצמם הלכו במקום אירוע התאונה, לשיטת התובעים - האם על השבי הצר; האם על הסלעים; האם על השביל שמשמאל לסלעים, כטענת הנתבע; האם הנתבע אכן לא מצא לנכון להדריכם מפני הצפוי להם בהגיעם למקום?

הימנעותם מהגשת הסרטון היא בגדר הימנעות מהבאת ראיה, על כל המשתמע מכך.

כזכור, אלי עמד על דעתו כי במקום אירוע התאונה לא היו עצים משני צדי הדרך, זאת בניגוד לתמונות בהן נראים עצים בצמוד לשביל. עם זאת, מקום אירוע התאונה לשיטת התובעים, נראה בהחלט דומה למקום המתואר ע"י אלי כמו גם על ידי ישי, רננה קציעה וצביקה.

אוסף ואציין כי בחקירתו הנגדית בישיבת יום 18.12.18 הודה הנתבע כי הוא מכיר את המקום הנטען כמקום אירוע התאונה לשיטת התובעים, ואף ציין כי הוא מרוחק כ-10 מ' ממקום אירוע התאונה לשיטתו.

כאמור, בתצהירים מצהירים ישי ורננה כי "בסרטון של עפר, לא מבחינים בירידה שהתחילה מיד לאחר המקום בו אירעה הנפילה". תימוכין לאמירתם כי מיד לאחר המקום בו אירעה התאונה, לשיטתם ממוקמות מדרגות עץ, ניתן למצוא בתמונה נ/6 בה נראה מאחור אחד המטיילים כשהוא יורד במדרון, לאחר שחלף על פני מקום אירוע התאונה, המסומן ב X - על גבי אותה תמונה.

לאחר שנתתי דעתי לעובדה כי ה"ה ישי, רננה צביקה, קציעה ואלי צפו במשותף עם התובע בסרטונים שצולמו ע"י הנתבעים והתובע; כי עסקינן בחבריהם לקיבוץ של המנוחים; כי במהלך השנים, כמו גם בדרכם מהקיבוץ לביהמ"ש, שוחחו על נסיבות אירוע התאונה; לסתירות שאינן בלב המחלוקת - מצאתי ליתן אמון בעדויותיהם בדבר מקום אירוע התאונה, ולהעדיפה בבירור על פני עדותו של הנתבע, צד מעוניין ועד יחיד מטעם הנתבעים, אשר לא אחת סתר את עצמו.

סבורני כי נכון יהיה ליתן משקל מכריע לראיות שנאספו בזמן אמת, לרבות לאותן תמונות סטילס שצולמו ע"י צביקה וקציעה מיד לאחר קרות התאונה, על פני ראיות שנאספו על שני הצדדים בשלב מאוחר יותר, בעת שכבר החלו ההליכים המשפטיים. משכך, משקלם של כל הסרטונים שצולמו ע"י שני הצדדים, אשר לא הציגו את מלוא המסלול, מועט בהרבה ממשקלן של התמונות שצולמו בזמן אמת.

הנתבעים פעלו לכל אורך הדרך, החל מתחילת חקירתו הנגדית של צביקה וכלה בסיכומיהם, על מנת להציג את התובע ועדי התביעה, כמי שאינם דוברים אמת. במהלך חקירותיהם הנגדיות של צביקה, רננה, שי ואלי הציגה בפניהם ב"כ הנתבעים 4 תמונות צבעוניות שנלקחו מהסרטון שצילם התובע בעת ביקורו באתר

בחודש ספטמבר 2012, (נ-4/נ), ובקשה מהם לזהות את מקום אירוע התאונה. שלושה מתוכם, לא זיהו בתמונות את מקום אירוע התאונה, למעט צביקה שאמר שייתכן כי התמונה נ/4 צולמה במקום אירוע התאונה.

בעוד אשר עיון בתמונות נ/1-3 יכול ללמד בקלות יחסית כי אינן תואמות למקום אירוע התאונה, הרי שאיכותה של תמונה נ/4 ירודה בעליל, ולפיכך, אין זה מפליא כי שלושה מהמטיילים לא זיהו את המקום.

יאמר כי בעת הצגת התמונות לעדים, ב"כ הנתבעים הצביעה לפניי על התמונה נ/4 כתמונה היחידה שצולמה במקום. עוד באותה עת סברתי בליבי, כי נדרש דמיון רב כדי לזהות בתמונה נ/4 את מקום אירוע התאונה.

הנתבעים הטיחו בפני עדי התובעים, לרבות בתובע, על כי לא זמנו לעדות את מי מהמטיילים שהיה עד לנפילותיהם של המנוחים. עדי התביעה הבהירו כי הם וכן אותו זוג שהיה עד לנפילותיהם היו מצויים בטרומה, שממשיכה לאחוז בהם. הנתבעים התעלמו מכך. כך גם התעמתו עם הנתבע על כי המנוחה לא הצטרפה לביקורו באתר בחודש ספטמבר 2012, 3 חודשים לאחר התאונה:

אביא להלן מחקירתו הנגדית של הנתבע בעניין זה:

"ש: בשחזור עם הסרט הזה, אף אחד לא נכח באירוע בזמן אמת?

ת: בשחזור הזה לא היו אנשים שהיו גם בטיול.

ש: הבנתי. למה אמא שלך לא הצטרפה אליך?

ת: למה אמא שלי לא הצטרפה אלי?

ש: כן.

ת: זאת שאלה רצינית? אמא שלי הייתה בטרומה, ברמה של לעבד את האבל אחרי 50 שנה עם בעלה שהיא נותרה לבד בביתה שאנחנו כולנו כבר מחוץ לבית, למעט אחי, לחיות לבד, להתאבל, אמא שלי גם הייתה במקום, ראתה אותו, אמא שלי הייתה נתונה בסערת רגשות מטורפת, לנסוע איתי ליוון?

ש: ובכל זאת, אתם הגשתם תביעה, אמא שלך זיכרונה לברכה, לפני שהיא נפטרה היא הייתה חלק מהתביעה הזאת.

ת: נכון.

ש: ובכל זאת, להגיש תביעה זה המצב מאפשר, אבל לבוא ולהוכיח את התביעה המצב לא אפשר?

ת: זה לא קשור להוכיח. "עמ' ... לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18).

כאמור, הצדדים היו ונתרו חלוקים בשאלה היכן ארעה התאונה. ברי כי הגעה למקום לא הייתה מביאה לקידום האמת, שכן הצדדים היו נותרים חלוקים בעמדותיהם. משהצדדים בסופו של יום לא נסעו במשותף לאתר, ומשהנתבעים צילמו את כל אורך המסלול- מדוע לא הציגוהו בפני ביהמ"ש, על מנת לתמוך בטענתם בדבר מקום אירוע התאונה, ובכך לייתר ויכוח עקר וחסר תוחלת בשאלה מי הסכים לנסוע; מתי נתנה הסכמתו; מי סירב; מתי סירב; מדוע סירב ושאר שאלות שאינן נדרשות להכרעה האמתית במחלוקות.

לשיטת הנתבעים, גרסתם בדבר מקום אירוע התאונה, קוהרנטית- דהיינו, המקום עליו הצביע הנתבע במהלך סיורו המשותף עם באות כוחו הוא מקום אירוע והתאונה- הוא ולא אחר.

הנתבעים ובאי כוחם, לא גילו כל עניין בשאלה היכן אירעה התאונה לשיטת התובעים, ולו רק על מנת לנסות ולקעקע את טענותיהם כי לא מוטלת עליהם כל חבות, גם אם יוכח שהתאונה ארעה במקום לו טוענים האחרונים.

הנתבעים עשו כל שלאל ידם במטרה להרחיק עצמם ממקום התאונה לשיטת

התובעים, ואימצו בחום את דברי הנתבע, כפי שנמסרו להם, לפיו הסרטון שצולם ע"י התובע לא צולם במסלול הטיול באתר, וכי אינו יודע היכן צולם. אביא להלן מחקירתה הנגדית של עו"ד זעירא שהתלוותה לסיור במסלול: "עו"ד צביקל: האם ביקשתם מעופר לקחת אתכם למקום שבו התובעים טוענים שארעה התאונה? עדה, עו"ד זעירא: לא ש: לא ביקשתם? לא עניין אותך? ת: לא רואה את הרלוונטיות שבזה, עופר היה העד ראייה היחיד שהיה במקום התאונה בזמן אמת, והוא לקח אותנו למקום התאונה, למקום שבו זה קרה. ת: עופר אמר לי שמה שהוא רואה בצילום וידאו שנערך על ידי בנו של המנוח, חד משמעית הוא לא חלק מהמסלול, ולכן אנחנו גם לא עברנו בקטע הזה, ואנחנו לא יודעים איפה הוא צולם." (עמ' 40 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18). בחקירתו הנגדית עומת הנתבע עם התמונות שצולמו ע"י צביקה וקציעה. בתשובה תיאר את מקום האירוע, תיאור הזהה לתיאור לו טוענים עדי התביעה: "ת: בהתחלה, לא, כזה חזק, כי זה היה קטע עם טיפה קרחת, ש: כן, ת: וממש יש שתילים ראשונים של אורנים שהתחילו לצמוח, לא, לא, ש: בקטע, ת: לא בסדר גודל כזה. ש: זה השטח השטוח שאתה מדבר, עם עצים, איך הגדרת את זה, שתילים, ת: כן ש: זה היה המקום שבו טובה למעשה נפלה, ת: נכון ש: גם כן, מיד אחרי זה, בעלה, התובע ת: אני לא יודע, אני לא ראיתי ואני לא יודע איפה הוא נפל." (עמ' 118-119 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18). הנתבעים יכלו לזמן לעדות את מי מהמשתתפים הנוספים, שאינם נמנים על חברי קיבוץ צובה, על מנת לנסות ולסתור את גרסת התביעה. ב"כ הנתבעים טענה במהלך סיכומיה בישיבת יום 6.1.19 כי: "הסיבה שהנתבעים לא הביאו עדים מקבוצת המטיילים עצמה, היא לא כי לא נעשה ניסיון כזה, נעשו ניסיונות לפנות למטיילים, אולם הסתבר כי מדובר בקבוצה מגובשת מאוד של חברים ששומרים נאמנות למשפחת גול וכולם נרתמו כאחד למטרה שהציב בנו של המנוח לקבל פיצויים מהנתבעת ולכן לא שיתפו פעולה איתנו." (עמ' 152 לפרוטוקול). טענה זו הועלתה לראשונה במסגרת סיכומי הנתבעים, לא זכתה לכל תימוכין, ומעלה שאלה האם זו אכן הסיבה בגינה אותם משתתפים לא הוזמנו? לסיכום: מכל הטעמים שלעיל, שוכנעתי ללא כל ספק, כי התאונה ארעה במקום הנטען ע"י התובעים, דהיינו, בשביל הצר שמימין לסלעים, כיוון הליכת המטיילים.

מה הביא לנפילת המנוחה לכיוון התהום?

תביעת המנוחה וילדיה הוגשה בחודש אפריל 2014. המנוחה נפטרה ביום 07.12.14, עוד טרם הגשת ראיות הצדדים. התובעים לא זימנו עדי ראייה ישירים לנפילתה. העדים שהובאו, העידו על חילוצה לאחר נפילתה.

התובע הצהיר בסעיף 9 לתצהיר עדותו הראשית מיום 04.12.15, בין היתר, על נסיבות נפילתה של אמו המנוחה, כפי שנמסרו לו על ידה. עם הגשת ראיות התובעים, התנגדו הנתבעים, לכל עדות שמיעה, סברה, ועתרו בין היתר, למחיקת סעיפים 20, 24, 13-17 לתצהירו, בנימוק כי הינם בגדר עדות שמועה ועדות שבמומחיות, וזאת מבלי שנדרשו לס' 9 לתצהירו. במהלך חקירת עדי התביעה שבו הנתבעים וחזרו על התנגדותם הכללית לעדויות שמיעה.

שבוע לאחר תום שמיעת ראיות התובעים, הגישו הנתבעים בקשה לצרף ראיות נוספות, ובקשה חוזרת למחיקת ס' 13-17 ו-20 לתצהירו של התובע. גם הפעם לא נדרשו לס' 9 לתצהירו.

יאמר כי ב"כ הנתבעים לא חקרו את התובע על הדברים שנמסרו לו לטענתו, על ידי המנוחה בדבר נסיבות אירוע התאונה, ואשר פורטו בס' 9 הנ"ל. בסיכומיהם טענו הנתבעים כי:

"סיבת הנפילה של אשת המנוח לא הוכחה- הייתה 100% חולה, נזקקה לבלון חמצן בטיסה- ייתכן וחשה ברע, סחרחורת וכיו"ב, בהתאם למוצג נ/9 ועדותו של אהוד..."

בחקירתו הנגדית נשאל ואסיליאדיס על עובדת השתתפותם בטיול של אנשים מבוגרים שחלקם נעזרים דרך קבע בהליכתם במקלות הליכה, בתשובה השיב:

"עו"ד צביקל: איזו חקירה עשית בחברה שלך על התאונה הזאת?"

עד, מר בסליאליס: אנחנו שכרנו אדם שיבדוק את המסלול, עו"ד סודאי: מומחה.

עד, מר בסליאליס: מומחה כדי שיבדוק את המסלול, ואנחנו חושבים שהתאונה ארעה בגלל בעיות הבריאות של אותה אישה, שנפלה בטיול.

עד, מר בסליאליס: אני לא רופא, אבל אני חושב שאישה שסובלת מבעיות של חוסר חמצן, ובעיות נשימה, היא, יכול להיות שהיא הפכה להיות, חטפה, קיבלה סחרחורת."

(עמ' 66 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18.)

בהמשך נשאל ואסיליאדיס, איזו בדיקה עשה על מנת ללמוד על נסיבות אירוע התאונה:

"מר בסליאליס: שאני ביקרתי במקום אני הזמנתי מומחה לעניין. הלכתי אתו באוגוסט 2017.

ש: אם כך, אתה את הבדיקה, כדי לדעת מה קרה ולהפיק לקחים, אתה עשית רק ב-2017, ולא מיד, בשביל התביעה, ולא מיד לאחר התאונה,

ת: אני רציתי לדעת מה קרה בשביל התביעה, כדי להביא בפני בית המשפט את המידע בעניין הזה. אני לא משטרה".

(עמ' 67 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18.)

מכאן עולה כי לראשונה בחלוף 5 שנים ממועד התאונה מצא ואסיליאדיס לנכון לפקוד את האתר, על מנת לבדוק, לצרכי התביעה ולקראת עדותו בביהמ"ש, ולא על מנת לנסות להפיק לקחים מקרות התאונה, כיצד ארעה. יאמר כי אותו מומחה אליו כיוון הוא ניקולאי.

בחקירתו הנגדית נשאל הנתבע האם השתתפו בטיול מטיילים עם מקלות הליכה. בתשובה השיב הנתבע:

"ת: היו אנשים שהסתובבו עם מקלות, שאמרו שזה מטעמי נוחות, לא בגלל הצורך של נכות או, כי הצגתי את זה, גם כשהצגתי את הצפי שאמור להיות למחרת הטיול,

אמרתי: מי שלא יכול ללכת, מי שיש לו קושי ללכת, שיש לו בעיות ברכיים, יש לו בעיות גב, סתם אין לו חשק, חייבים להישאר באוטובוס, כי האוטובוס מדלג לנקודה אחרת לאסוף אותנו כשאנחנו יוצאים".
(עמ' 116 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18).

בתצהיר עדותו הראשית הצהיר הנתבע:

16. "ערב היציאה למסלול, כפי שאני נוהג לעשות בסיומו של כל יום טיול, הסברתי לחברי הקבוצה מה מתוכנן למחרת, וביקשתי מכולם להצטייד בנעליים נוחות להליכה, כובעים ובקבוקי מים. הודעתי למטיילים שמשך הטיול הצפוי בטבע הינו כשעה וחצי-שעתיים (2 ק"מ כל אורך המסלול), ומי שאינו מעוניין להשתתף בו יוכל להמתין באוטובוס ביחד עם הנהג בנקודת האיסוף.

17. מאחר והייתי מודע לקיומה של בעיה רפואית אצל רעייתו של המנוח ז"ל, הוצע לה ולמנוח בשיחה פרטית לשקול לוותר על הטיול הרגלי, אך הם בחרו להצטרף בטענה שהוא ורעייתו רגילים לטיולים מסוג זה, בטבע, ביחד עם החברים מהקיבוץ שהרכיבו את רוב הקבוצה."

(ס' 16-17 לתצהיר).

צא ולמד כי הנתבע היה ער למצבה הבריאותי של המנוחה, ולשיטתו, אף הציע לה לוותר עליו, לא מפאת סיכון הטמון במסלול, אלא בשל מצבה הרפואי בתחום הלבבי.

לטענת הנתבעים שהועברה כמסר חוזר ונשנה – לא טמון כל סיכון במסלול, ולפיכך לא היה צורך להזהיר את המטיילים, לא באופן כללי ולא ביחס למקום מסוים. כך גם לא נדרש לתן הוראות התנהגות מיוחדות, שעה שגם הרשויות ביוון לא מצאו לנכון להציב גדרות, או שלטי אזהרה כלשהם.

ברם, במהלך חקירתו במשטרת יוון ביום 17.6.12, נשאל הנתבע:
"האם הובלת בעבר קבוצות תיירים באותו מקום?" בתשובה השיב מיוזמתו:
"כמובן. בכל פעם שאני מוביל תיירים, אני מדריך אותם על הטופוגרפיה של האזור והסיכון הכרוך, ומבקש לעדכן אותי במידה ויש להם בעיה בריאותית כדי לא לצאת לטיול. אותו דבר עשיתי אתמול בערב בבית מלון וגם היום באוטובוס".
(עמ' 2 לחקירת הנתבע במשטרת יוון).

נשאלת השאלה, מפני איזה סיכון הזהיר הנתבע את חברי הקבוצה, שעה שלשיטתו לא קיים כל סיכון? מדוע מצא לנכון מיוזמתו לציין בפני חוקר המשטרה כי הזהיר מפני הסיכון הכרוך, כפי שהוא עושה " בכל פעם" שהוא מוביל מטיילים, שעה שכלל לא נשאל על כך?

מחקירתו הנגדית של צביקה כפי שהובאה לעיל, אנו למדים כי מקום אירוע התאונה היה המקום היחיד שיצר סיכון למטיילים, וכי הם הלכו על השביל בשל הסלעים שהיו משמאלו, מבלי שהנתבע מצא לנכון להזהירם מפני התהום שמימין לשביל, על אף שחלף על פני המקום דקות ספורות קודם לכן.

ביום 23.1.17, בחלוף שנה ממועד הגשת ראיותיהם הראשונות של התובעים, הגישו הנתבעים את ראיותיהם הראשונות, שכללו את תצהיר עדותו הראשית של הנתבע וכן תיק מוצגים שהכיל, בין היתר, "שאלון לנתבעים (צ"ל: "לתובעים" ה.י.) ותצהיר תשובות לשאלון", שנענה ע"י המנוחה. הנתבעים צירפוהו לתיק מוצגיהם, לפיכך, יש לראות כראיה לתוכנו את התשובות הנושאות את חתימת המנוחה, (אף כי חתימתה לא אומתה על ידי בא כוחה).

בשאלה 88 לשאלון נשאלה המנוחה: "לפי הנתונים שבידיך כיצד התרחש האירוע?" בתשובה השיבה המנוחה:

"האירוע התרחש ביום הרביעי לטיול המאורגן אליו יצאנו קבוצה של 38 אנשים בגילאי 60 עד 80, רובנו חברי קיבוץ צובה. ...הטיול היה... נאמר לנו כי נטייל טיול רגלי לא קשה בשמורת הר האולימפוס. לפני הטיול עופר המדריך אמר לקבוצה כי במהלך הטיול הרגלי הוא ילך בראש צמוד אלי ולמנוח בכדי שאנחנו נכתוב את קצב ההליכה של הקבוצה. בטיול הלכו מספר חברים מבוגרים שנעזרו במקלות הליכה והתקשו ללכת. לאחר כשעתיים של הליכה הגענו לדרך עפר צרה על סף תהום אליה הגענו ללא אזהרה מוקדמת וללא שהמדריך נותן הוראות בטיחות כלשהן. בשלב זה, בגלל הדרך הצרה לא יכולתי ללכת בצמוד לבעלי ועל כן הלכתי מקדימה ובעלי הלך מאחוריי. בשלב מסוים הרגל שלי החליקה על דרך העפר שהייתה מפוררת ומצאתי את עצמי נופלת לכיוון מדרון ונעצרת על גבי עץ קטן שהיה במדרון, מיד לאחר מכן ראיתי את בעלי המנוח נופל גם הוא אולם הוא לא נעצר על עץ אז ראיתי אותו מתגלגל ואז נעלם. לאחר שעות נודע לי כי הוא נמצא ללא רוח חיים בתהום שהייתה מתחת לדרך העפר עליה צעדנו. לציין כי בעת הנפילה המדריך לא היה לידינו אלא היה עשרות מטרים מקדימה, כמו כן במקום בו נפלנו והייתה תהום המדריך לא עמד ולא העמיד איש להזהיר מפני התהום העמוקה. חברי הקיבוץ שהיו בטיול חילצו אותי אחרי מאמצים מהמדרון התלול אליו אני נפלתי אולם כאמור את בעלי לא הצליחו להציל. לאחר נפילת בעלי המדריך לא הצליח להזעיק עזרה כיוון שהוא היה מצויד בטלפון (כך במקור- ה.י) גזע עץ קטן שהיה במדרון. מיד לאחר מכן ראיתי את בעלי המנוח נופל ומתגלגל במדרון ואז נעלם, כאשר נפל לתהום. לאחר שעות נודע לי כי הוא נמצא ללא רוח חיים בתהום שהייתה מתחת לדרך העפר עליה צעדנו. לציין כי בעת הנפילה המדריך לא היה לידינו אלא היה עשרות מטרים מקדימה וללא קשר עין עמנו. כמו כן, במקום בו נפלנו והייתה תהום, המדריך לא עמד ולא העמיד איש להזהיר מפני התהום העמוקה. אציין כי לא ניתן היה לראות כלל כי במקום יש תהום וסכנה, זאת בשל הצמחייה שהטעתה את תחושתנו. חברי הקיבוץ שהיו בטיול חילצו אותי אחרי מאמצים מהמדרון התלול אליו אני נפלתי, אולם כאמור, את בעלי לא הצליחו להציל. לאחר נפילת בעלי המדריך לא הצליח להזעיק עזרה כיוון שהוא היה מצויד בטלפון סלולארי ובשמורה בה טיילנו אין קליטה."

מהאמור לעיל, אנו למדים כי המנוחה שהלכה על שביל העפר הצר, חשה כי רגלה מחליקה על דרך העפר שהייתה מפוררת, ומצאה עצמה נופלת לכיוון התהום שמימינה, ונבלמת בגזע עץ שהיה במדרון.

גם אלמלא תשובת המנוחה לשאלון, נסיבות נפילתה עולות גם מעדויותיהם של ישי ואלי, שנדרשו לנסיבות חילוצה ולהליכתם על השביל ולא על הסלעים.

לו היה ספק בשאלה מדוע נפלה המנוחה, הוא הוסר בחקירתו הנגדית של ואסילידיס, שנשמך על ממצאי החקירה שביצע בשיתוף "מומחה", כדבריו:

"עו"ד צביקל: אתה חושב שהאנשים הולכים על הסלעים שמצד שמאל בתמונה נ/6?
עד, מר בסליאליס: כן, זה מה שאנחנו עושים."

עו"ד צביקל: ואם הם הולכים במסלול מימין, שהוא מאוד צר, זה מאוד מסוכן, האם נכון?
עד, מר בסליאל: אם אני אלך מימין, זה מסוכן, אם אני אצא מהמסלול אני עלול ליפול,
כב' הש' הראל: העד מדגים נפילה מפודיום העדות,
עד, מר בסליאל: ולכן הולכים, לכן הולכים על הסלעים, כי זה המסלול הבטוח".
(עמ' 69-70 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18).

לסיכום: אין ספק כי **לו המנוחה הייתה הולכת על הסלעים**, או על השביל שמשמאלם, כטענת הנתבע, **היא לא הייתה יכולה ליפול לכיוון התהום**. עצם קרות הנפילה מלמד כי הלכה בשביל, שאם לא כן, לא הייתה נופלת. לדעת וסיליאדיס, הליכה על השביל מימין **מסוכנת** שכן סטייה ממנו עלולה להביא לנפילה, כפי שהדגים נפילה מהפודיום. לפיכך לדבריו, יש ללכת על הסלעים. משכך, אין חשיבות לשאלה האם המנוחה נפלה בגין סחרחורת שתקפה אותה כפי שואסיליאדיס שיער, או בגין התפוררות הקרקע עליה הלכה. **עצם ההליכה על השביל הצר, יצרה את הסיכון שהתממש לנפילה ממנו אל התהום.**

האם הנתבעים חבים באחריות בגין נפילת המנוחה?

לטענת כל עדי ההגנה, אין צורך בהזהרות, שכן אין עסקינן במסלול מסוכן. יאמר כי כל עדי הנתבעים הינם עדים הקשורים, בין במישרין ובין בעקיפין, בקשרי עבודה עם "אשת". נאור והנתבע מועסקים על ידה ובעלי עניין בתוצאות ההליך; ואסיליאדיס, הוא בעלים של חברה המספקת שירותים ל"אשת"; ניקולאי מספק שירותי הדרכה לחברות תיירות ביוון ובכללן לחברה שבבעלות ואסיליאדיס, ולכן, יש לבחון בקפידה את עדויותיהם. פנטס לעומתם הוא מדריך יווני אשר אינו נמצא בקשרים כלשהם עם התובעים, לא קיבל שכר עבור עבודתו, למעט החזר הוצאותיו, לרבות לינה במלון בנסיעות.

לדעת פנטס, עסקינן ב"מסלול מסוכן לתיירים שאינם מנוסים בטיולי הרים, בוודאי שמסוכן למבוגרים שנעזרים במקלות הליכה...אני כאמור, מדריך, במסלול זה הרבה פעמים ותמיד אני מקפיד להזהיר לפני שמגיעים למקום. תמיד אני דואג להיות בקשר עין עם המטיילים, אני, בעצמי, או ע"י עוזר שלי, עומד במקום ומסייע לעוברים ודואג כי לא יתקרבו."

כאמור לעיל, גם לדעת עד ההגנה ואסיליאדיס, מסוכן ללכת על השביל הצר ממנו נפלה המנוחה.

אביא להלן את תשובותיהם של הנתבע, ניקולאי ונאור בשאלה באיזה מקום מטיילים נוהגים ללכת בעת שהם חולפים במקום בו ארעה התאונה:

"עד, מר קרגניליס: הניסיון שלי מלמד שכאשר אנשים רואים שביל צר, הם צועדים על הסלעים.
עו"ד צביקל: זה הניסיון שלך?
עד, מר קרגניליס: כן.

ש: הניסיון שלך מלמד אם כך, שחברי קבוצה של 40 איש, הם ילכו על הסלעים ולא על השביל?
 ת: לא רק על הסלעים, רוב האנשים ילכו על הסלעים, אבל חלקם המועט, מסיבה שאני לא יודע אותה, הם ילכו על השביל הצר.
 ש: האם נכון הוא שהליכה בשביל הצר, בצמוד לתהום העמוקה, היא מסוכנת?
 ת: לא, זה לא מסוכן.
 כב' הש' הראל: למה זה לא מסוכן?
 עד, מר קרגניליס: מניסיוני, אנשים שהם עושים טראקים, הם יודעים איך ללכת הם הולכים בשני המקומות, כל אחד לפי, כשזה לא שאין לו שום קושי ללכת על הסלעים.
 עו"ד צביקל: האם אתה תתיר לילדים בני חמש עשרה ללכת בשביל הצר? כי אתה חושב שאין שום סכנה?
 עד, מר קרגניליס: אין שום סיכון, אין שום סיכון, גם ילדים בני 5-6 יכולים ללכת שם, ואני הדרכת ילדים בגילאים האלה,
 ש: כאשר אתה הדרכת ילדים, אתה היית במרחק מהם?
 ת: לא, היינו במרחקים קרובים אחד לשני.
 ש: ולא אמרת להם שום דבר על הסכנה בשביל שצמוד לתהום?
 ת: בתחילת הטיול אתה מסביר לאנשים על המסלול, אבל במקרה הזה, המסלול הזה הוא קל, ולכן זה לא המקרה שבו אתה אומר למטיילים: במקום הזה תיזהר, ובמקום הזה תיזהר.
 ש: האם אתה יכול להעריך את גובה התהום עד למים, בתמונה שאני מציג בפניך?
 ת: אני לא יודע בדיוק לומר, אני רק יכול להעריך שזה בין 15-20 מטר.
 (עמ' 80 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18).
 אביא להלן מדברי עופר, שנחקר לאחר שהיה נוכח במהלך עדויותיהם של ניקולאי וואסיליאדיס:

"עו"ד צביקל: זאת אומרת, ציפית שהם ילכו על הסלעים, ולא בשביל הצר שיש, מימין לסלעים?
 עד, מר בר עוז: יש גם שביל בצד שמאל של הסלעים,
 ש: או קיי, יש גם על הסלעים,
 ת: לא, יש בצד שמאל של הסוללה, גם שביל
 עו"ד צביקל: איך אתה מניח, איך אתה מוביל את הקבוצה בקטע הזה?
 עד, מר בר עוז: אנחנו עומדים בתור, ואנחנו לא בפרע כזה גדול, ואחד הולך אחרי השני,
 ש: וכשאתה הלכת בקטע הזה
 ת: באווירה טובה,
 ש: איפה הלכת?
 ת: אני?
 ש: כן
 ת: הלכתי בצד שמאל
 ש: או קיי. וראית שכולם גם הולכים אחריך,
 ת: איך אני יכול לראות אחורנית כשאני הולך קדימה?
 ש: אתה לא מסתכל אחורנית? הבנתי
 ת: איך אני יכול?
 כב' הש' הראל: למה הלכת בצד שמאל?

עד, מר בר עוז: מהניסיון שלי, יותר נוח ללכת שם, יותר אוויר, יותר נוח לכף הרגל לדרך שם, מאשר ללכת בצד ימין
עו"ד צביקל: על הסלעים לדרך,
עד, מר בר עוז: לא על הסלעים,
ש: יותר אוויר,
ת: אני לא אמרתי על הסלעים, אמרתי בצד שמאל...
ש: אין, יש הר משמאל לסלע, אין שום שביל, אין שום שביל משמאל לסלע.
ת: גם בתמונה שלך אפשר ללכת כאן. ",
(עמ' 132-133 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18).
אביא להלן מעדותו של נאור בעניין זה:

"עו"ד צביקל: כן, תגיד לי, אני רוצה ששוב, בתור מדריך ותיק, כשאתה רואה את הדבר הזה, ואנחנו, כיוון ההליכה שלנו הוא שהתהום היא מימין, בסדר? אתה רואה פה סלעים? אתה רואה פה שביל לאורך התהום? עכשיו קבוצה שמגיעה מהכיוון ההליכה שלנו, איפה לדעתך היא תחצה את הקטע המסוים הזה, של הכמה מטרים? העד, מר הררי: בדרך כלל זה לאן שהמדריך מוביל, והדרך הנוחה ביותר זה לאורך השביל.

עו"ד צביקל: לאורך השביל.
כב' הש' הראל: היכן השביל שם?
עו"ד צביקל: השביל שלאורך התהום הוא מצביע",
(עמ' 142 לפרוטוקול ישיבת יום 18.12.18).
תשובותיו של הנתבע מלמדות עד כמה ניסה להרחיק את עצמו ואת המטיילים מהשביל שמימין עליו הלכו המטיילים, בהפנותו "לשביל" משמאל לסלעים, שאיש מהעדים לא ראה ולא הזכיר בעדותו.

ברי, כי כיום הנתבע יודע היטב שהליכה על השביל שמימין טומנת בחובה סיכון לנפילה לתהום, ולפיכך הוא ניסה להרחיק עצמו מהאפשרות להליכה על השביל הצר, שעה שנכח במהלך עדותו של ואסיליאדיס, (עד הגנה), ולהדגמת הנפילה מהפודיום כפי שהדגים.

התשובות השונות שניתנו על ידי עדי הנתבעים בשאלה היכן יש ללכת, מלמדות על הסיכון הטמון בהליכה על השביל שמימין. הסברו של הנתבע כי יש ללכת על השביל שממשאל לסלעים בנימוק כי "יותר נוח" יותר אוויר", תוך התעלמות מהסיכון הטמון בהליכה על השביל מימין, הוא תמוה.

מעדותו של ניקולאי עולה כי מרבית המטיילים הולכים על הסלעים ומיעוטם "מסיבה שאני לא יודע אותה, הם ילכו על השביל הצר". לדבריו, אין צורך במתן הסבר היכן ללכת, שכן מטיילים המנוסים בטיולי טרקים יודעים לצעוד בשני המקומות. ברי, כי לא ניתן לסווג את המנוחים, אשר אמנם נהגו לטייל, כמנוסים בטרקים.

עצם העובדה כי הנתבעים נתנו תשובות שונות לשאלה היכן יש ללכת – היא הנותנת כי הייתה חובה על הנתבע לנקוט באחת הדרכים החלופיות הבאות: להמתין במקום ולוודא בעצמו כי המטיילים הולכים על הסלעים, או על השביל שממשאלם; להציב את אחד המטיילים על מנת להכווין את שאר המטיילים היכן ללכת; להיעזר

במדריך שעלות שכרו 50-60 יורו בלבד כפי שטען פנטס; להזהיר את המטיילים בתחילת המסלול, או במהלך אחת ההפסקות שעשו עובר לתאונה, כי לכשיגיעו למקום, (שאינן כל אפשרות שלא לזהותו בשל נופו ומבנהו החרגי), יש לעבור מהליכה על השביל שמימין להליכה על הסלעים, או על השביל שלטענת הנתבע נמצא משמאלם.

הנתבע לא נקט באף אחד מאמצעי הזהירות הנ"ל. בתשובה לשאלה האם הוא מוודא כי ההולכים אחריו אכן הולכים על השביל שמשמאל לסלעים השיב הנתבע: "איך אני יכול לראות אחורנית כשאני הולך קדימה? תשובתו על אי הפנמת מהות תפקידו.

הנתבע ביקש במהלך עדותו לשכנע כי לא הלך במרחק רב לפני שאר המטיילים. משכך, העיד כי שמע חבטה וצעקות. ברם, דבריו אלו אינם מתיישבים עם הודעתו במשטרה מיום התאונה, שם מסר: "נקראתי ע"י חלק מחברי הקבוצה, אשר הלכו במרכז הקבוצה ואמרו לי שאדם אחד נפל לתהום בצד הנהר."

הנתבעים נאחזים במכתב התודה שנמסר לנתבע בסיומו של הטיול ועליו חתומים רבים מהמטיילים, לרבות חלק מעדי התביעה. איני סבור כי יש במכתב כדי לסתור את טענות התובעים בכל הנוגע לאחריותו של הנתבע לקרות התאונה. יש לזכור כי אותה עת, חברי הקבוצה היו נתונים תחת טראומת מות המנוח, ויש להניח כי לא בקשו לחפש אשמים, ואף המשיכו בטיול לבקשתה המפורשת של המנוחה, על אף שמרביתם ביקשו להפסיקו. יאמר כי במכתב לא הייתה כל התייחסות לאירוע התאונה.

כאשר הנתבע נשאל מדוע לא הגיע לבית משפחת גול על מנת להפגש עם המנוחה ולנחמה על מותו של המנוח, השיב כי הבין שהמשפחה מתעתדת לתבוע אותו ואת "אשת" בגין אירוע התאונה ולפיכך, הוצע לו להמנע מלבקרה. ספק בעיני האם הנתבע אכן הכיר את מסלול ההליכה באתר, והאם הדריך במקום עובר לתאונה. הנתבעים לא הביאו כל ראיה לעניין זה. לא זו אף זו, ביום 17.12.18 הגישו הנתבעים בקשה להוסיף כראיה מטעמם את "...פירוט ההדרכות של הנתבע 1 ביוון בשנת 2012, אשר מחמת טעות נשמט מתוך תיק המוצגים מטעמו. מדובר במסמך בעל חשיבות וצירופו לתיק המוצגים כראיה נוספת הוא מהותי ומתבקש". ב"כ התובעים לא התנגד לבקשה, ובהחלטתי מיום 17.12.18 נעתרתי לה. בחקירתו הנגדית העיד הנתבע כי לא ידע באלו נקודות לאורך המסלול יש קליטת סלולרי, ועל כן רץ לקצה המסלול על מנת להזעיק עזרה. לטענת הנתבעים, לאחר התאונה לא נערך ע"י "אשת" תחקיר לבדיקת סיבת התאונה, בנימוק כי היו בידיהם הודעותיהם במשטרת יוון של הנתבע והמנוחה, אינה משכנעת.

היעלה על הדעת כי חברה המארגנת טיולים מודרכים אינה מבצעת תחקיר בדבר נסיבות נפילתם של שני מטיילים, האחד אל מותו, במהלך הליכה במסלול בטוח וחסר כל סיכון, כטענתה?

ככל שבוצע תחקיר – מדוע לא נחשף? ככל שלא בוצע תחקיר – הכיצד יעלה על הדעת כי המדריך האחראי לטיול, קרי הנתבע, הדריך, במסגרת עבודתו ב"אשת", טיול נוסף ביוון (ככל הנראה טיול שכלל את ההליכה באתר), בין התאריכים 21.6.12 ל-27.6.12, דהיינו מיד בתום הטיול עם המטיילים בקבוצה נשוא התביעה. עובדה זו מתבררת ממסמך ההדרכות שצורף לבקשת הנתבעים, בהיותו כבקשתם "... מסמך בעל חשיבות וצירופו לתיק המוצגים כראיה נוספת הוא מהותי ומתבקש?" חזקה כי לו היו בידי הנתבעים ראיות המעידות על הדרכות שביצע הנתבע באתר

עובר לתאונה, הם היו מצרפים אותן, במיוחד שעה שתשומת לבו של הנתבע ובאי כוחו הוסבה לחסר זה במהלך חקירתו הנגדית של הנתבע. גישתה, לאחר האירוע, של "אשת" לפרשה, מלמדת על הלך רוחה ועל גישתה, בדבר שמירה על שלומם של לקוחותיה, שעה שלא מצאה לנכון לחקור תאונה קטלנית שארעה במקום חסר כל סיכון, לשיטתה.

בין אם הנתבע הדריך באתר עובר לתאונה ובין אם לאו, הוא לא הכיר את הסיכונים שטמונים בהליכה בו, ונקט בשיטת "הסמוך", נוכח העובדה שעובר לתאונה נשוא התובענה, לא אירעה נפילה לתהום במהלך הליכה באתר. הנתבעים לא הגישו נהלי עבודה ובטיחות, ככל שהיו ב"אשת", מהם ניתן היה ללמוד על הנחיותיהם למדריכים. העובדה כי הנתבע והמטיילים לא צוידו על ידי "אשת" בצויד עזרה ראשונה מינימלי, גם אם לא היה בו כדי לסייע למניעת התאונה, יש בה כדי להעלות סימני שאלה בדבר אופן התנהלותם. לסיכום: שוכנעתי כי הנתבעים לא עשו את שחובה היה עליהם לעשות באמצעות אמצעים פשוטים, ובכך הפרו את חובתם לשמירה על שלומם ובריאותם של כלל המטיילים, ושל המנוחים בפרט.

נסיבות נפילת המנוח

משנקבע כי הנתבעים חבים באחריות לנפילת המנוחה, אדרש להלן לנסיבות נפילת המנוח לתהום.

לדברי אלי בתצהירו:

"לפני המקום בו אירעה הנפילה, הלכנו בטור אשר התפרס על פני עשרות מטרים. אני הלכתי כ- 10 מטרים מאחורי גול המנוח, כאשר טובה אשתו נמצאת לפניו וביניהם עוד מטייל או שניים. עופר המדריך כלל לא היה בקשר עין עם טור ההולכים.

לפתע הבחנתי כי אירע משהו עם טובה. ראיתי שמיד נגשו החברים לסייע לה ולחלצה. טובה צעקה, ואז ראיתי כי גול ז"ל מושיט ידיים לצדדים ומתחיל ללכת לעברה ולפתע מעד ונפל לתהום. גול ז"ל לא נבלם בדבר ונעלם מעייניו במצוק. כשראיתי זאת, החלתי יורד במדרון בכיוון שאליו נפל, אך מיד הבנתי שהדבר אינו אפשרי ומסוכן, הואיל ומדובר במדרון תלול ולא ניתן היה להבחין עוד כלל בגול ז"ל.

לאחר שטובה חולצה הייתי עם טובה וסייעתי לה בניסיון להרגיעה. לאחר זמן מה התקדמנו מעט עם חברי הקבוצה שהיו במקום, על מנת להיות במקום בטוח יותר." (ס' 6-9 לתצהירו.)

בחקירתו הנגדית נשאל אלי על נסיבות נפילתו של המנוח. אביא להלן מחקירתו הנגדית:

"עו"ד סודאי: ...אתה בעצם, אז אתה ראית את האירוע שהוא נפל?
ת: בוודאי, כן.

...

כב' הש' הראל: הוא נפל לפני שהספיקו לחלץ אותה?
העד, מר קנזה: מה שקרה זה היה ככה, שוב אני חוזר על הדברים בדיוק כמו ש אני זוכר אותם, אבל בדיוק. אני הלכתי בערך 10 מטר מאחריהם, אני ראיתי, שמעתי צעקה וטובה נפלה באותו זמן זה היה פחות או יותר אותו זמן.
כב' הש' הראל: כשאתה אומר מאחריהם, זה לא הספקת להגיע.
העד, מר קנזה: לא, בוודאי שלא, זה היה שביל צר.

...
העד, מר קנזה: משהו כזה. ואז אחרי הצעקה הזאת, בין טובה לבין זאב היה, כמו שכתוב פה, אני לא זוכר בדיוק כמה או 1 או 2, אני לא זוכר כמה אנשים, 1 או 2 ואז הוא היה עם תרמיל על הגב, ראיתי את התרמיל מאחורה וזה, הוא שמע את הצעקה, הוא עשה תנועה, הרים ככה את הידיים.
כב' הש' הראל: באוויר? כן.
העד, מר קנזה: באוויר ונפל במדרון הריק. עכשיו, אני הייתי אחריו 10 מטר, עוד היה עצים ואני רצתי הצידה, חשבתני אולי אפשר לעשות משהו וזה, רצתי, ירדתי לבין עץ, מעץ לעץ, עד שראיתי, טוב, אי אפשר היה לרדת, זה היה, תהום, היה, תהום.
כב' הש' הראל: אוקיי. ובאיזה מצב הייתה טובה לפני שהוא הרים את הידיים באוויר? חילצו אותה כבר? לא חילצו אותה?
העד, מר קנזה: עוד פעם, אני שמעתי את הצעקה.
כב' הש' הראל: הבנתי.
העד, מר קנזה: ואז אנשים טיפלו בה, אני לא, לא בדקויות.
כב' הש' הראל: טוב.
העד, מר קנזה: בדקויות של הזה אני, זה היה מיד עם הצעקה, הוא עשה את התנועה הזאת ונפל.
כב' הש' הראל: טוב.
העד, מר קנזה: זה מה שראיתי.
כב' הש' הראל: אתה ראית איך חילצו אותה?
העד, מר קנזה: ראיתי ממרחק של איזה 10 מטר, כן, ראיתי את האנשים שמוציאים אותה, לא, תראה, זה אי אפשר לראות כמו מישהו שהוא ממטר, מ-10 מטר בשביל שזה נמוך, ראיתי.
עו"ד סודאי: אתה אומר, אתה אומר, אתה בתצהיר שלך אומר.
ת: כן.
ש: שהוא הושיט ידיים, היא נפלה, הוא צעד לעברה, הושיט ידיים, הולך לעברה ומועד?
ת: הוא לא צעד ממש, הוא ניסה לצעוד ומעד מיד.
ש: למה הוא הרים ידיים? בשביל לשמור על? balance?
ת: כנראה, תשמעי.
ש: ככה זה היה נראה? לא הבנתי.
ת: כן, בוודאי, ככה זה היה נראה.
ש: אוקיי.
ת: הוא איבד, הוא איבד כנראה את הזה.
ש: את השיווי משקל?
ת: הוא רצה לעשות משהו, כן.
ש: כנראה איבד את השיווי משקל?
ת: כן.
...
ש: טוב, אז הבנתי, יש עוד מישהו שראה את האירוע? שהיה לידך וראה בדיוק את זה שהוא מעד?
ת: כל אלה שהלכו על ידי בשורה, לפני ואחרי בוודאי ראו את זה.
ש: מי? מי?
ת: אותו דבר.

ש : שמות אתה יודע לומר לי?
ת : אני לא זוכר, איך אני יכול לזכור מי הלך אחרי? את שואלת שאלות.
ש : הבנתי.
ת : קצת. לא זוכר. אולי אשתי? הלכה לידי, הלכתי לידה. " .
(עמ' 179-177 לפרוטוקול ישיבת יום 10.12.18.)
מתצהירו ומחקירתו הנגדית של אלי עולה בבירור כי המנוח איבד את שיווי משקלו
שעה שהיה עד לניסיונות החילוץ של המנוחה, ניסיונות שככל הנראה, ניסה ליטול
חלק בהם, ומשכך נפל אל מותו.

לא שוכנעתי כי לו היה המדריך מצויד בטלפון לווייני, ניתן היה למנוע את מותו של
המנוח. גם אם מותו של המנוח לא נגרם מידית עקב החבלות בגולגולת, חזקה כי
משראשו היה שקוע במים, לא ניתן היה להצילו, גם לו היו מגיעים לחלצו בתוך
דקות ספורות.

משהוכחה אחריותם של הנתבעים לנפילת המנוחה- כפועל יוצא, לאור האמור לעיל,
הם חבים באחריות בגין נזקים צפויים הנגרמים בעקבות האירוע הנזיקי בו הם
חבים.

שאלת שיעור הנזק

בתביעתם עתרו התובעים, בין היתר, לאובדן הכנסות המנוח בשנים האבודות;
אובדן שירותי בן זוג; כאב וסבל וקיצור תוחלת חיים. לא מצאתי לנכות את הסך
של 37,000 ₪ ששולם לתובעים לאחר התאונה, ככל הנראה בגין הוצאות שנגרמו
להם, ואשר לא עתרו לפיצוי בגינם.
אדרש להלן לרכיבי נזקי התובעים.
הפיצוי בגין שנים אבודות

מבוא

המנוחים היו חברי קיבוץ צובה. הוכח כי על אף גילו, התובע עבד עובר לתאונה
במוסך שבקיבוץ. התובע לא קיבל שכר עבור עבודתו. "...המנוח קיבל מהקיבוץ
'תקציב חודשי', שהינה ה'משכורת' הנהוגה בקיבוץ שיתופי" (סעיף 3 לתצהירו של
אבי). המנוח קיבל תקציב בסך של 4,308 ₪ לחודשים יולי-ספטמבר 2014 בהתאמה
לבסיס נתוני הביטוח הלאומי. סכום זהה שולם גם למנוחה.
לטענת התובעים בסיכומיהם, המנוחים קיבלו נוסף על כך קצבת זקנה מהמל"ל
בסך של 2,200 ₪ לחודש כל אחד, וכי הכנסותיהם עמדו על סך של כ-13,000 ₪.
לטענת הנתבעים, המסמכים הנסמכים על תשובתה לשאלון של המנוחה, הכנסת בני
הזוג עמדה על סך של 8,982 ₪ ש"ח לחודש, ולא כנטען על ידי התובעים בסיכומיהם.
משלא הובאה לפניי ראיה כי נוסף לתקציב ששולם למנוחים על ידי הקיבוץ, הם
קיבלו לידיהם גם את קצבת הזקנה, ומשהמנוחה השיבה בתשובה לשאלון כי
הכנסתם עמדה על סך של 8,982 ₪ - יחושב הפיצוי על בסיס הכנסה זו.
יובהר כי הקצבה ששולמה למנוחים ע"י הקיבוץ אינה תלויה בשאלה האם הם
עובדים, אם לאו.

המנוח יליד 6.9.39 היה במותו בן 72 ו-9 חודשים. תוחלת חייו של גבר יהודי בן גילו של המנוח היא כ-13.5 שנים. מאז התאונה חלפו כ-6 שנים וחצי, משכך, אלמלא התאונה, המנוח צפוי היה ללכת לעולמו בעוד כ-7 שנים, דהיינו בחודש דצמבר 2025.

המנוחה הלכה לעולמה בחודש דצמבר 2014. לפיכך, יש לחשב את הפסד ההשתכרות עד למותה לפי שיטת הידות ומהכנסות המנוחים, וממועד מותה ועד לתום תוחלת חיי המנוח, יש לחשב את הפיצוי מהכנסתו של המנוח בלבד.

הפסד שכר ממועד התאונה ועד לחודש דצמבר 2014

הכנסות המנוח והמנוחה עמדו על סך של 8,982 ₪ נומינלי, כאשר חלקו של כל אחד מהם עומד על סך של 4,491 ₪. מספר הידות הוא 4. שווי כל ידה עמד על סך של 2,246 ₪. ההפסד לחודש עמד על סך של 2,245 ש"ח. לסכום זה יש להוסיף הפרשי הצמדה מיום 1.7.12 ועד ליום 31.12.18 בסך של 51 ₪...

הלב והאבן מאת רותי יצחקי-ריכטר

אגדה ליום ירושלים, לתשעה באב ולכל ימות השנה

האגדה לקוחה מתוך ספרי הדיגיטלי "פעם אחת, לפני הרבה שנים..." הוצאה דיגיטלית עברית. www.e-vrit.co.il הספר מכיל 100 אגדות העוסקות בצמחי בר ונוי בישראל, במלאכות עתיקות, בירושלים, בים ועוד, והן מלוות בקטעי מדע המסבירים את מושא האגדה ובתמונות מרהיבות. אפשר להוריד את האגדות לטלפון הנייד או לאייפד ולהשתמש בהן בעת הטיול וכשרוצים לספר אגדה על ירושלים לילדים או לנכדים. אנא הפיצו ושתפו.

לאחר דיכוי מרד בר כוכבא שבה ונכבשה ירושלים על ידי הרומאים. היהודים גורשו מהעיר וכניסתם להר הבית נאסרה. במקום שעמד בית המקדש הקים הקיסר אדריאנוס מקדש לאל יופיטר, ועל חורבותיה של ירושלים בנה את עיר האלילים אֵילִיָה קֵפִיטוֹלִיָנָה, ואכלס אותה בחיילי הלגיון הרומי העשירי ובבני משפחותיהם. איליה קפיטולינה הייתה עיר שוקקת חיים. ארמונות, מקדשים, תיאטראות, ומרחצאות נבנו בה, שתי כיכרות שוק פיארו אותה, וארבעה שערי ניצחון גדולים הוקמו בה. השערים פנו לארבע רוחות השמים, ושער שכם היה הגדול בהם, כי ממנו יצאה הדרך לקיסריה, שהייתה בימים ההם בירתה של ארץ ישראל. באותם ימים חי בגליל איכר יהודי שלא השלים עם הגזירה האוסרת על היהודים להיכנס לירושלים ולהר הבית. כל השנה עסק האיש בבוסתניו ובשדותיו, ורק אחת לשנה, בטי' באב, נהג לעזוב את נחלתו, להתחפש לחייל רומאי או לרוכל עני ולהיכנס לירושלים. הוא התגנב בסתר להר הבית, וכשלא צפתה בו עין זרה, נכנס לחורבות ההיכל וניקה את אבן השתייה. כשנכנס האיש לירושלים לראשונה, וראה את מקדשי האלילים ואת פסלי הקיסרים הרומיים שהוצבו בהר המוריה, זלגו עיניו דמעות. הוא התחבא במקדש האלילי, ובערב, כשפנו המתפללים הרומאים לבתיהם, ניקה את האבן ובמר לבו חרט על הקיר שלידה באזמלו את נבואת הזעם של ירמיהו: "ציון שדה תיחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער." (ירמיהו כו' : 18)

ברבות הימים זקן האיש וחלה. ימים רבים שכב במיטתו, נאנק בכאביו, והצטער שאינו יכול עוד לבוא בט' באב לירושלים ולנקות את אבן השתייה. ולאיש בן צעיר, חכם ואמיץ. הבן לא יכול עוד לראות בסבלו של אביו, וביקש ממנו שיתיר לו לבוא לבדו לירושלים כדי לנקות את האבן הקדושה. תחילה סירב האב לבקשת בנו, אבל הבן חזר והפציר באביו שוב ושוב, ולבסוף נעתר האב והרשה לבן לבוא לירושלים ולפקוד את הר הבית.

שבועות אחדים לפני ט' באב עלה הצעיר לירושלים. הוא התחפש לחירש אילם כדי שלא יכירוהו הרומאים לפי שפתו, והצטרף לאחת מפלוגות החיילים שהצטוו לתקן את מערכות המים של איליה קפיטולינה. כל היום עבד הצעיר עבודה קשה, ורק בלילה, באין איש עמו, העז להיכנס אל המקדש ולהציץ באבן הקדושה.

הגיע ט' באב. גם ביום זה עבד האיש הצעיר עבודה קשה בתיקון מערכות המים, ובערב נכנס בהיחבא אל המקדש והתחבא מאחורי אחד הפסלים. הוא היה עייף, רעב וצמא, כי כל היום לא אכל ולא נח, וחיכה בקוצר רוח שיסיימו המתפללים את תפילתם וילכו לבתיהם.

בשעת ערב מאוחרת, לאחר תום התפילה, הוציא הצעיר מאמתחתו מטלית רטובה וניקה היטב את אבן השתייה. אחר כך שלף את אזמלו, מחק את הכתובת שחרט אביו בקיר הסמוך לאבן, ובמקומה חרט את נבואת הנחמה של ישעיהו: "וראיתם ושש לבבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה." (ישעיהו סו' : 14).

לאחר שסיים את מלאכתו חמק האיש מן המקדש, עזב את ירושלים, וחזר לביתו שבגליל. למחרת פקד הכוהן הרומאי את המקדש וראה שהאבן נוקתה, נבואת הזעם נמחקה, ובמקומה נחרתה נבואת נחמה. "נס קרה לנו!" הודיע הכוהן למושל העיר. "אבן השתייה נוקתה הלילה, אף-על-פי שלא בא יהודי בשערי ירושלים מיום שחרב בית המקדש, וכתובת חדשה, נושאת דברי נחמה, נחרתה במקום נבואת החורבן."

חשש שר העיר מזעם האל, ומאותו יום הורשו היהודים להיכנס לירושלים בט' באב ולהתפלל בהר הבית.

המדע שמאחורי האגדה

על איליה קפיטולינה ועל אבן השתייה

כתבה ההיסטוריונית ד"ר לאה סגל

המדרש מספר: "כשברא הקב"ה את העולם, זרק אבן אחת יקרה מתחת לכיסא כבודו, והיא שקעה עד התהום. ראשה האחד של אותה אבן נעוץ בתהום, וראשה האחר למעלה. ואותו ראש עליון הוא נקודה אחת שעומדת באמצע העולם, ומשם התפשט העולם לימין ולשמאל ולכל הרוחות... אותה אבן נקראת שתייה, שעליה הושתת העולם. (ירושלמי, יומא מב).

המסורות הדתיות נעוצות במצבה הגיאוגרפי של ירושלים. הר המוריה קרוב מאוד לעיר דוד ומשקיף עליה. הר זה נבחר כבר בתקופות קדומות לשמש מרכז דתי של העיר. המסורת מייחסת את סיפור עקדת יצחק לאבן השתייה שבהר המוריה. אבן זו הייתה בגורן שהייתה שייכת לאֶרְנָה מלך יבוס. דוד המלך קנה את המקום מידי המלך היבوسی, ובנה בו מזבח לאלוהי ישראל. בזכות מעשה זה פסקה מגפה שהשתוללה ברחבי העיר.

שלמה בנה במקום את בית המקדש, ודוד ציווה עליו לעשות את האבן, שהייתה אחת מצלעות המזבח, בסיס לארון הקודש. מכאן בא השם "אבן השתייה. (שתייה מלשון בסיס, תשתית).

ידיעות אחרות על אבן השתייה הן מתקופת בית שני. המשנה מספרת: "אבן הייתה שם מימות נביאים ראשונים ושתייה היא נקראת. גבוהה מן הארץ שלוש אצבעות, ועליה היה נוטל הכוהן הגדול את המחתה עם הקטורת (ירושלמי, יומא ה, ב) בתקופת בית שני שימשה ירושלים מרכז דתי ליהודי ארץ ישראל וליהודי התפוצות, ואז התפתחה מסורת שאבן השתייה היא מרכז העולם. "ארץ ישראל יושבת במרכזו של העולם, וירושלים באמצע ארץ ישראל. ובית המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע המקדש, ואבן השתייה לפני ההיכל, שממנה הושתת העולם. (תנחומא קדושים י: מדרש תהילים נ, א).

כשכבשו המוסלמים את ירושלים ניקו את הר הבית ואת אבן השתייה. הם הגביהו את האבן, ובנו סביבה את היכל כיפת הסלע הקדוש למוסלמים. לפי מסורתם עלה מוחמד לשמים מאבן השתייה. הם מצביעים על סימני עקב על האבן, ומייחסים אותם לסוסו של מוחמד.

מחמד אע"א אבו נבוט ביפו (1807-1819)/בתודה למנחם לסקה

ד"ר חסן אברהים סעיד

האיש שהטביע את חותמו על העיר יפו בשני העשורים הראשונים של המאה ה-19, ועשה רבות לשיקומה, בנייתה והרחבתה היה מחמד אע"א אבו נבוט. הוא נולד בשנת 1770 לערך בקווקז ונראה שהיה צ'רקסי או גיאוגרפי. הכינוי אבו נבוט (אבי האלה) בא לו בשל נוקשותו הרבה והעונשים החמורים שהטיל על הכפופים למרותו. מקווקז הובא מחמד אע"א לאיסטנבול ושם נמכר לעבד-ממלוק (עבד לבן עור). רצה הגורל והוא נקנה על ידי אחמד ג'אזר פאשא, הוואלי של צידון באותם הימים, ועם הזמן זכה באמונתו ונמנה עם בכירי הממלוקים שלו. ג'אזר מינה אותו לתפקידים בכירים בשירותו, כמו משרת הכתח'ודא – סגן ממלא מקום, ואחר כך הג'מרכ'גי – הממונה על המכס בנמל עכו, שם נשאר בתפקידו עד מותו של ג'אזר בשנת 1804.

מחליפו של ג'אזר בוולאית צידון היה סלימאן פאשא, הידוע בכינויים רבים, בין היתר בכינוי אל-עאדל בשל מדיניותו ההוגנת, בהשוואה לאכזריותו של אדונו וקודמו אחמד ג'אזר. סימאן פאשא היה גורג'י במקורו ואחד הממלוקים המקורבים לג'אזר, שהעניק לו תואר פאשא ומינה אותו מתסלם בצידון (כנציגו של הוואלי שקבע את מושבו בעכו) ואחר כך מינה אותו מתסלם בטבריה.

בשל הידידות והיחסים הטובים בין סימאן פאשא ובין מחמד אע"א, בהיות שניהם ממלוקים של ג'אזר, בני אותו גיל וכנראה ממקור משותף גיאורגיה, קרב סימאן פאשא אליו את מחמד אע"א ומינה אותו לתפקידים שונים, שקודם מילא הוא עצמו בשירותו של ג'אזר : כתח'ודא, אמין גמרכ בנמל עכו, משרה שבה כיהן מחמד אע"א עד שנת 1807, כאשר קיבל את המינוי מתסלם, מושל, ביפו.

ההזדמנות ושעת הכושר באה לאבו נבוט כאשר בשנת 1807 הכריז אבו מארק (המתסלם בסנג'ק עזה) מרד והתבצר בין חומות העיר יפו. הצבא ששלח סלימאן פאשא בפיקודו של חסין אע"א להלחם באבו מארק נכשל בניסיונותיו לכבוש את העיר והמצור על יפו נמשך זמן רב. במצב הזה החליט סלימאן פאשא להדיח את חסין אע"א ולמנות את מחמד אע"א אבו נבוט במקומו. כדי שאבו נבוט יצליח במשימתו, הורה סלימאן פאשא לשיח'ים באזור שכם להגיש לו עזרה במלחמתו נגד אבו מארק. אלה נענו לבקשה, בעיקר השיח'ים של בני ג'ראר והשיח'ים של ואדי סעיר. נוסף לכך, סלימאן פאשא מסר בידי אבו נבוט פניות אל הכוח שנלחם בפיקודו של אבו מארק – יניצ'רים ושכירי חרב – בהן נתבקשו להפסיק את תמיכתם באבו מארק בהיותו מורד בשלטון המרכזי, להניח את נשקם

ולהיכנע לאבו נבוט, ולא – הם יוענשו. כתוצאה מכל אלה הצליח אבו נבוט לרכז תחת פיקודו כוח רב, להטות את הכף לטובתו ולאליץ את אבו מארק לברוח מיפו. אבו נבוט נכנס לעיר והודיע על כך לסלימאן פאשא. כיבוש יפו הוסיף ליוקרתו של סלימאן פאשא, שקיבל את הכינוי "אבי הניצחונות". סלימאן פאשא גמל לאבו נבוט ומינה אותו מתסלם זמני ביפו עד שיגיעו הוראות חדשות מאיסטנבול. בינתיים הועלה אבו נבוט לדרגת פאשא וקיבל את המינוי על סנג'ק עזה שכלל את הערים עזה, יפו, רמלה ולוד. הוא נתבקש על – ידי סלימאן פאשא לקבוע את מקום מושבו ביפו ולמנות נציגים מטעמו בערים האחרות שבתחום שלטונו. המינוי זמני הפך קבוע ונמשך עד שנת 1819, כאשר הודח על – ידי וואלי צידון

היחסים בין סלימאן פאשא לבין אבו נבוט

סלימאן פאשא העניק יחס מיוחד לאבו נבוט במשך תקופת שלטונו, והוא נהנה מתמיכתו של וואלי צידון. מערכת היחסים בין השניים הייתה ידידותית ואישית יותר מהמקובל בין שני בעלי תפקידים בהיררכיה הבירוקרטית, בין וואלי הנותן הוראות ובין מתסלם המבצע אותן. למרות ששני בעלי התפקידים היו בני אותו גיל, נהג סלימאן פאשא לפנות לאבו נבוט, לאחר כל תארי הכבוד, בכינוי "הבן שלי" (בנינו). בשל הידידות והאמון שרחש סלימאן פאשא לאבו נבוט, הוא התייחס אליו בסלחנות, הגן עליו והעלים עין מן התלונות שהגיעו אליו נגד המתסלם ביפו. כך, למשל, בשנת 1225 להג'רה תפס אבו נבוט עשרים ואחד מבני הנוצרים ביפו, כפה עליהם להתאסלם בניגוד לרצונם ולרצון הוריהם ואחר כך מינה אותם למשרות ולתפקידים שונים בשירותו. באותה שנה הוא חזר על המעשה והכריח עוד עשרים מבני הנוצרים להתאסלם. מעשים אלה הגבירו את התלונות שהובאו בפני הוואלי נגד אבו נבוט, ובעיקר מבני משפחת דמיאן, שאחדים מהם שימשו קונסולים של בריטניה ומעצמות אירופיות אחרות ביפו. למרות שמעשים אלה של אבו נבוט לא היו לטעמו של הוואלי, ולמרות הכבוד שהעניק סלימאן פאשא לבני משפחת דמיאן, הוא לא התייחס לתלונות ולא נענה למתלוננים.

אבו נבוט נהג לבוא לעכו פתאומי ובלי תיאום או הודעה מראש, כשהוא רוכב על גמל בלי ליווי. הוא היה יוצא מיפו בערב כדי להגיע לעכו לקראת הבוקר. הדבר מעיד על האמון ההדדי בין השניים מחד-גיסא ועל הביטחון ששרר בדרכים, בעיקר ביחס למקורב לוואלי, מאידך-גיסא. בואו לעכו היה בטענה של עניינים דחופים, אך לאמיתו של דבר לא תמיד העניין הצדיק את בואו במפתיע ובאותו תדירות. באחד הביקורים שערך אבו נבוט בעכו 1229 להג'רה, הוא הגיע בשעות הלילה ושאל על הוואלי, ונאמר לו שהוא ישן מחוץ לחומות אבו נבוט פנה למקום שבו חנה הפאשא ומצא את חיילי המשמר המופקדים עליו בתרדמה עמוקה. אבו נבוט הצליח להיכנס לאוהל בו ישן הפאשא ולהגיע עד

למיטתו, שם מצא אותו ישן חשוף, בלי כיסוי הוא כיסה אותו ויצא בלי שאף אחד מהשומרים ירגיש בדבר הסיפור הזה, אם הוא אמיתי, מעיד על מידת הידידות והאמון שרחש הפאשא כלפי המתסלם של יפו.

מדיניות הפנים של אבו נבוט

החוקרים מתייחסים לאבו נבוט כמי שהצטיין בכושר ארגון מעולה, אולם גם כמי שהשליט את מרותו בכוח הזרוע, והוציא את תוכניותיו אל הפועל בקשיחות ובאכזריות חסרות ריסון ופשרות. הוא נהג להחזיק בידו מקל שגרם פחד לכולם, היה מענה והורג במו ידו, נחשב כאחד העריצים המרובים שהיו באימפריה העות'מאנית, והותיר אחריו ביפו זיכרונות זוועה רבים.

בניגוד להערכה שלילית זו, אנו מוצאים בסג'ל (הפרוטוקול של בית הדין השרעי של יפו) עדויות ורישומים המציירים תמונה הפוכה, של אדם נדיב וסובלני אשר הנהיג ממשל צודק כלפני האוכלוסייה המקומית בכל מחוז שלטונו – סנג'ק עזה. נראה שהמתסלמים שפעלו לפני אבו נבוט, בסנג'ק עזה ובכלל וביפו בפרט, נהגו לקבל תמלוגים וטובות הנאה מהאוכלוסייה המקומית. על כך אנו לומדים מהצו ששלח סלימאן פאשא לכל בעלי התפקידים ונושאי המשרות ביפו, בו מדובר על מנהג פסול של המושל ביפו, לקבל מבעלי הפרדסים ירקות ופירות למטבחיו בלי לשלם תמורתם, ואם שילם היה המחיר נמוך מערכם הריאלי והקבוע בשוק. הוואלי הוציא צו זה שכן המתסלם הנוכחי ביפו בני אמיר מחמד אע'א, פנה אלינו בבקשה להורות על ביטול מנהג פסול זה". הפאשא בעכו נענה לבקשה והוציא באת הצו הקובע: "מהיום והלאה לא יילקחו מבעלי הפרדסים ירקות או פירות, למטבחיו של המתסלם, לא בחינם ולא במחיר מוזל, ואין להתערב במעשיהם של בעלי הפרדסים ולא לגרום להם כל נזק בכל צורה שהיא". כדי להבטיח ביטול מנהג "פסול" זה, הצו כולל הוראה לרשום אותו בסג'ל, כדי שיהיה שריר וקיים גם בעייתי.

בניגוד למושלים שקדמו לו, הנהיג אבו נבוט מדיניות ליבראלית כלפי האוכלוסייה. מעמדו כמתסלם ביפו לא מנע אפילו מפשרות העם להגיש תלונות נגדו בבית הדין השרעי, והוא הקפיד לקיים את הפסיקה במלואה. אשר לטענה שמעלה אל-עורה, היסטוריון נוצרי בן התקופה, המדברת על כפיית האיסלאם על בני הנוצרים ביפו, משתמעת ממנה האשמה כלפי אבו נבוט שכאילו היה נוצרי. נראה שאבו נבוט עשה זאת בהשפעת שיטת הניצ'רים הישנה. על כך יש להוסיף שביפו נפוצה בימים ההם התאסלמות של נוצרים, מתוך אמונה או שלא מתוך אמונה, כדי לזכות במשרה או בתפקיד במינהל של המתסלמיה. בין אם צעירים נוצרים אלה המירו את דתם מרצונם הטוב או בכפייה, אבו נבוט דאג לקיומם והעניק להם נכסים שונים כמו דירות וחנויות. זאת מתוך הרגשת מחויבות מוסרית כלפי

הבחורים שהתאסלמו, מתוך רצון לשמור על מעמדם הכלכלי והחברתי, וייתכן גם כדי למשוך צעירים נוצריים נוספים להתאסלם. בעת פעולות הבנייה והשיקום של יפו ניזוק רכוש של אחדים מתושבי העיר. אבו נבוט דאג לפצותם על הנזק שנגרם מרכושו הפרטי, והורה לרשום את הרכוש בסגיל כדי להבטיח את הבעלות החדשה בעתיד. מדיניות זו הפעיל אבו נבוט כלפי האוכלוסייה המוסלמית והנוצרית כאחד. אל הנוצרים התייחס אבו נבוט בסובלנות ובסלחנות מיוחדות, בסנג'ק עזה בכלל וביפו בפרט, וזאת למרות שמדיניות זו לא תמיד הייתה לטעמו של הוואלי בעכו. אבו נבוט נהג לגבות מסי ג'זיה נמוכים מהמקובל, להעלים נתונים ממפקד האוכלוסייה הנוצרית בסנג'ק עזה, ולשחרר את אלה שהיו במצוקה כספית מתשלומי מסי הג'זיה. בתגובה על הביקורת שהשמיע וואלי צידון, הטיל אבו נבוט ספק בתועלת הנובעת מהג'זיה וכנראה אף ביקש לבטל מס זה. על כל אלה אנו לומדים מהצו ששלח הוואלי של צידון לאבו נבוט¹⁰. כל אלה מלמדים אל המדיניות הליברלית, הסלחנית והשוויונית שהנהיג אבו נבוט כלפי האוכלוסייה ביפו, מוסלמים ונוצרים כאחד.

למרות מדיניות זו התפתחו עוינות ואיבה אישית בין אבו נבוט לבין משפחת דמיאן הנוצרית, אולם אין בעוינות זו כדי ללמד על מדיניות אנטי נוצרית שלו. נראה שהעוינות האישית התפתחה על רקע המאבק על הבכורה ביפו. בני משפחת דמיאן, מהמשפחות הנוצריות הוותיקות, האמידות והמפורסמות בעיר, שימשו קונסולים של מדינות אירופיות בכלל ושל בריטניה בפרט. הם הגיעו למעמד בכורה וזכו לכבוד מצד האוכלוסייה היפואית, מוסלמים ונוצרים כאחד, בין היתר גם בשל הרכוש הרב שאגרו.

כאשר אבו נבוט מונה למתסלם ביפו בשנת 1807, הוא עמד על האהדה והכבוד שזכו בהם בני המשפחה ובמיוחד יוסף דמיאן. אבו נבוט, אשר שאף להיות בעל העוצמה והכוח היחיד בעיר, לא היה מרוצה מעוצמתו הכלכלית של יוסף דמיאן ומהאהדה בה זכה. בין השניים התפתחו יחסים מתוחים שהגיעו לידי עימות ועוינות הדדית, וכל אחד מהם פעל בכל כוחו כדי לפגוע במעמדו וביוקרתו של האחר. ההגנה והחסות שנהנו מהן כל אחד משני הניצים – יוסף דמיאן בהיותו קונסול של מעצמה אירופית ואבו נבוט בהיותו מתסלם וידידו של וואלי צידון, לא אפשרו לאחד מהם לפגוע, מבחינה ממסדית, במעמדו של האחר, וכל אחד נקט במעשים ובתכסיסים כדי להביך את האחר ולעשותו ללעג בעיני הבריות.

מבין הנושאים שבאו נבוט נתן עליהם את הדעת במסגרת מדיניות הפנים, היה עניין הבדווים. התקפותיהם על הכפרים והדרכים בסנג'ק עזה גרמו לפורענות ולהפרת הסדר הביטחון. לפני תקופתו של אבו נבוט הם נהגו לקנו במתנות ובשלמונים שונים את שתיתקתם של הוואלי והמתסלם, שלא יצאו

להלחם נגדם. אבו נבוט, ששאף ופעל להשלטת סדר ובטחון במחוז שלטונו, החליט לצאת נגד הבדווים, להכניעם או לסלקם מהאזור בכוח. במאבקו עמם הייתה ידו על התחתונה ובאחד הקרבות הוא נפצע, נפל מעל סוסו וניצל ממות בעזרת אחד מחייליו, שנטל אותו והבריחו בנס משדה הקרב. חולשתו אל מול הבדווים אילצה אותו לבקש עזרה ותגבורת מהפאשא בעכו ורק הודות לתגבורת שקיבל, הצליח בסופו של דבר לגבור עליהם. המלחמות בבדווים שכנעו את אבו נבוט שאין ביכולתו להכניעם בכוח. לכן הוא נהג להגיע לידי הסכם עם השבטים, אפילו תמורת שתשלום חד פעמי שהכפריים שילמו לבדווים תמורת הבטחה והתחייבות להפסיק את הפשיטות עליהם והסכמה לביטול מס החסות שהיו גובים מהכפריים.

החתרנות של אבו נבוט

מאז מינויו למתסלם בסנג'ק עזה שאף אבו נבוט לחזור לעכו, מרכז הוולאית, שם יכול לעמוד מקרוב על מהלך העניינים וההתפתחויות והיה באפשרותו לנצל את התנאים וההזדמנויות לטובתו. בהיותו אחד הממלוכים של ג'אזר ובן גילו של סלימאן פאשא, ראה אבו נבוט במינויו למתסלם בסנג'ק עזה צעד להיפטר ממנו ולהרחיקו ממרכז העניינים בעכו. מתוך הרגשה זו, נהג אבו נבוט לערוך ביקורים תכופים בעכו תוך שאיפה ורצון לנצל כל הזדמנות לחזור ולמלא תפקיד כלשהו בחצרו של הוואלי שם.

בשנת 1816 מת עלי פאשא הח'זנדאר. אבו נבוט רצה להתמנות במקומו ולקבל לידי אופן סמכויות ומעמד בחצר הוואלי. לאכזבתו, בעצת חיים פרחי, נתמנה בנו של עלי, עבדאללה פאשא, במקום אביו. למרות זאת לא איבד אבו נבוט את תקוותו לקבל משרה או תפקיד בכיר אחר במרכז הוולאית בעכו. באחד הביקורים בעכו הוא ניסה לדבר על לבו של הוואלי לפעול למען מינויו של מצטפא אע'א, בן אחיו של סלימאן פאשא, למושל סנג'ק עזה ושהמינוי יבוא ישירות מאיסטנבול, דבר שיבטיח את עתידו של מצטפא אע'א. בהצעה זו התכוון אבו נבוט להשיג אחת משתי מטרות:

א. אם סלימאן פאשא יקבל את הרעיון, תיפתח בפני אבו נבוט הזדמנות לחזור לעכו ולזכות במשרה בכירה.

ב. אם סלימאן פאשא לא יענה להצעתו וירצה למנות את בן אחיו למשרה כלשהי בעכו, קיווה אבו נבוט שסלימאן פאשא יפעיל את השפעתו באיסטנבול ויביא למינויו שלו למושל סנג'ק עזה, מינוי שיוכרז ישירות מהשלטון המרכזי.

סלימאן פאשא לא התלהב מהצעתו של אבו נבוט והדבר הגביר את אכזבתו ואת הדחף לפעול בסתר כדי להביא להפרדת סנג'ק עזה מוולאית צידון על-ידי קבלת המינוי ישירות מאיסטנבול. במשך הזמן נתגלו לידי אבו נבוט שתי הזדמנויות:

א. במאי 1912, עוד לפני מותו של עלי פאשא הח'זנדאר, הגיעה לאיסטנבול הגבירה הסתר לואי סטנהופ, Lady Hester Lucy Stanhope – בתו של לורד סטנהופ. היא הייתה יהודיה בריטית שקיבלה מאיסטנבול שני פרמאנים: האחד עסק בצורך להגן עליה ועל בני לווייתה ואסר לדרוש מהם כל תשלום כספי, מסים, עמלות וכו', בכל אשר יפנו. השני דיבר על כך שברשותה מסמכים המעידים על קיום אוצר הטמון באשקלון ויש למצאו. היא הגיעה לעכו ושם קיבלה מסלימאן פאשא מכתב המופנה לאבו נבוט, המודיע על תוכן שני הפרמאנים ומורה לו למלא את כל דרישותיה של העלמה הבריטית וללוות אותה, אישית, לאשקלון. אבו נבוט ראה בביקור זה הזדמנות שיוכל לנצל לטובתו, שכן אם וכאשר תצליח העלמה הבריטית לגלות את המטמון, תגבר השפעתה באיסטנבול והוא יוכל להיעזר בה שתפעל לטובתו בחצר הממשל המרכזי. אבו נבוט דאג לכבד אותה ולהגיש לה את כל השירותים הדרושים במשך כל תקופת שהייתה באזור שלטונו. הוא ליווה אותה לאשקלון, והשגיח אישית על עבודות החפירה שבמהלכן אמנם נתגלו שירידים עתיקים, אולם מטמון לא נמצא. הדבר אכזב את העלמה הבריטית שהודיעה בבושת פנים לשער העליון אל אכזבתה ועל הפסקת החפירות.

ב. בשנת 1816-1817 (שנת 1231 להג'רה) ערך הכתח'דא של הוויזיר הגדול ביקור בירושלים. הוא הגיע לעכו להתארח אצל סלימאן פאשא, ומשם יצא ליפו כשהוא מצויד בצווים המיועדים לכל בעלי התפקידים ונושאי המשרות במקוות שהכתח'דא אמור לעבור בהם. ביניהם היה צו לאבו נבוט, בו הוא נדרש להתייחס לכתח'דא בכבוד הראוי ולעזור לו במסעו לירושלים ובדרכו חזרה לאיסטנבול בתום מסעו. גם הפעם ראה אבו נבוט בביקור הזדמנות שיוכל לנצל לטובתו. בכניסתו של האורח ליפו הוא נתקבל במטח יריות כאות כבוד. הוא שהה יומיים ביפו ואבו נבוט יצא ללוותו במסעו לירושלים ונשאר עמו עד שובו ליפו, בדרכו חזרה לאיסטנבול. במהלך הנסיעה ניסה אבו נבוט לרכוש את אמונתו של השליח, הן על-ידי הפגנת נאמנות לשלטון והן בהענקת מתנות ושירותים בתקווה שיפעל לטובתו בחצר הממשל המרכזי ויסייע למלא את בקשתו להפרדת סנג'ק עזה מוולאית צידון ולמינויו כמושל ישירות מאיסטנבול. בתמורה הבטיח אבו נבוט נאמנות מלאה לשלטון המרכזי ותשלומים גבוהים לזכותו האישית של הכתח'דא.

גם הפעם נחל אבו נבוט אכזבה, שהייתה לא פחות קשה מקודמותיה. הכתח'דא אמנם שלח מכתב תודה לאבו נבוט והעניק לו דרגת קפוג'י באשי, אבל הוא נכשל בניסיונו למלא את בקשותיו. גם המכתבים והמתנות ששלח לאבו נבוט לא הועילו. לרוע מזלו מת הכתח'דא ומחליפו מצא את המכתבים ששלח אבו נבוט בנדון. כשנדע הדבר לאבו נבוט הוא פעל להבטיח את שתיקתו של הכתח'דא החדש ואם אפשר – להביא להשמדת המכתבים. לצורך זה הוא הרבה במתנות

ובתשלומים שונים בתקווה לזכות באמונו ובתמיכתו של הכתח'דא, שנמנה עם חסידיו של סלימאן פאשא. מאמציו של אבו נבוט לא עלו יפה והכתח'דא עמד מאחורי שליחת איגרת סודית לחיים פרחי, הממונה על הכספים בעכו, המודיעה על תוכן ההתכתבויות בין אבו נבוט לבין הכתח'דא הקודם לפני מותו. מטרתו הייתה ברורה – לידע את סלימאן פאשא ולהזהירו מפני מזימותיו של אבו נבוט. מאז שעלה בדעתו של אבו נבוט לנסות להפריד את סנג'ק עזה מוולאית לצידון ולקבל את המינוי ישירות מאיסטנבול, ובמיוחד מאז כשלון מאמציו להגשים רעיונות אלה, הוא התחיל לשקם ולשפץ את חומות העיר יפו ומגדליה. חלק מהפעולות בוצעו בגלוי, בתיאום עם וואלי צידון ובהסכמתו. תחילה הוא פעל לחיזוק הביצורים היבשתיים של העיר והקיף את החומה בחפיר עמוק. בשלב השני התחיל לחזק ולשפץ את המבצרים הצמודים לחומה בדרום-מזרח ובצפון ליד השער המזרחי של העיר. משנאש לממש את שאיפתו, במיוחד לאחר מות הכתח'דא וחשיפת מזימותיו, התחיל אבו נבוט לבצר את העיר יפו גם מצד הים בתקווה שבעזרת מערכת הביצורים יוכל להתגונן ביפו אם וכאשר יתגלו מזימותיו להשגת שלטון עצמאי וסלימאן פאשא ירצה להדיח אותו. בשנת 1817, בזימון ביקורו של סימאן פאשא ביפו, ביקש אבו נבוט מהוואלי להתיר לו לבנות חומה מצד הים עקב הצורך לחסום חדירת מים לעיר, הגורמת נזק לבניינים ולמחסנים, והצורך לשמור על המעבר העיקרי לירושלים, דרך נמל יפו, מפני התקפות אפשריות של האירופים. הנימוקים האלה שכנעו את וואלי צידון שנתן את הסכמתו לבניית החומה מצד הים. אבו נבוט התחיל בכל המרץ בביצוע מפעל הבנייה. הוא החליט להביא את האבנים הדרושות מחורבות קיסריה, המרוחקת כ- 63 ק"מ צפונית ליפו. הוא שלח לשם חוצבים, סתתים ופועלים כדי לחשוף את האבנים ולהכין. מאוחר יותר שלח ספינות שהעבירו את האבנים ליפו בים. בדאגתו ורצונו להשלים את בניית החומה במהירות האפשרית פנה אבו נבוט בעצמו לקיסריה כדי לעקוב מקרוב אחר מהלך העבודה ולתרום להאצתה על-ידי השתתפות אישית בה. במהלך פעולות ההריסה וחיפוש האבנים בין החורבות נתגלה קשת שאבניה הגדולות מצאו חן בעיני אבו נבוט. הוא ציווה להרוס אותה כשהוא עצמו עומד בקרבתה. בתוך כדי פירוק הקשת התמוטט פתאום הבניין עליו. למזלו יצרו שתי אבנים גדולות מעליו מעין קשת וכך ניצלו חייו. מהמכה שקיבל היה מחוסר הכרה במשך שלושה ימים שב לאיתנו. למרות אירוע זה הוא נשאר בקיסריה עד שהושלמה פעולת ההריסה וכל האבנים הדרושות הובלו דרך הים ליפו. כשחזר ליפו פעל אבו נבוט ביתר מרץ להשלמת בניית החומה. הוא עצמו היה עובד כאחד הפועלים, היה פושט בגדיו, יורד לים ועובד מהבוקר עד הערב כדי שלא יוכלו הפועלים להתלונן או להתבטל. כאשר הים הפריעו לעובדת

הבנייה, ציווה אבו נבוט על הפועלים לרדת לים ולחסום בגופם את הגלים, כשהוא עומד אתם במים עד צוואר מהבוקר עד הערב¹⁵. כשהושלמה העבודה הייתה יפו מבוזרת בחומה מכל העברים. כדי להשלים את מהערכת ההגנה הצליח אבו נבוט לשכנע את הוואלי של צידון לספק תותחים שנשלחו ליפו, על פי פקודת סימאן פאשא, מטריפולי ומעכו.

הדחת אבו נבוט

היחסים הטובים ששררו בין סימאן לבין מחמד אע"א אבו נבוט החלו להתערער בשנת 1815. לכך היו שתי סיבות עיקריות:

א. תחושתו של אבו נבוט שמעמדו שווה לזה של סימאן פאשא, בהיות שניהם בני אותו גיל וממלכים של ג'אזר.

ב. שאיפתו ורצונו של אבו נבוט לקבל משרה בכירה בחצרו של וואלי צידון, מינוי שהיה מאפשר לו לעמוד מקרוב על התפתחות העניינים וליטול חלק בניהול ענייני הוולאית. לאחר מותו של הכתחדיא

(סגן ממלא מקום) עלי פאשא, קיווה אבו נבוט להחליפו במשרה זו. אולם לאכזבתו מונה לתפקיד, כאמור, בעצתו של חיים פרחי, עבדאללה פאשא, בנו של עלי פאשא. מאז החלו להתפתח עוינות ועימותים בין חיים פרחי ועבדאללה פאשא לבין אבו נבוט. בתגובה החיש אבו נבוט את צעדים לחיזוק ביצורי יפו ולחיזוק מעמדו האישי בעיר, ומאידך-גיסא בעלי הברית בעכו, חיים פרחי ועבדאללה פאשא, פעלו והצליחו בסופו של דבר לערער את היחסים הטובים ששררו בין סימאן פאשא לבין אבו נבוט ולהביא להדחתו של האחרון מתפקידו ביפו.

החל בשנת 1243 להג'רה (1819-1820) גברה היריבות האישית בין חיים פרחי, שנתמך על-ידי עבדאללה פאשא, לבין אבו נבוט. שני בעלי הברית בעכו ניצלו כל הזדמנות כדי להסית את הוואלי נגד אבו נבוט ולהביא לערעור היחסים ביניהם. באותו שנה גברו פעולות ההטרדה של אבו נבוט נגד שבט ג'מאסין. הרקע לכך היה רצונו של אבו נבוט לקחת לו לאשה אחת מבנות השבט, ומשלא נענה בחיוב, יצא נגדם ופעל לגרשם מתחום שלטונו - סנג'ק עזה. בני השבט התלוננו נגדו בפני סימאן פאשא. חיים פרחי ועבדאללה ראו בתלונה הזדמנות ושעת כושר לסכסך בין הוואלי בעכו לבין המתסלם ביפו. מבלי שהתלונה הובאה כלל בפני סימאן פאשא, כתב עבדאללה פאשא, בתוקף תפקידו ובעצת חיים פרחי, לאבו נבוט מכתב בדבר התלונה, תוך שימוש במילים ובסגנון שאבו נבוט לא היה רגיל אליהם במכתבים קודמים של הוואלי. כשהגיע לאבו נבוט המכתב, לכאורה בדיעת סלימאן פאשא

ובהוראותיו, הוא הבין שחל שינוי ביחסו של הוואלי אליו, וכמובן האשים את חיים פרחי בעמידה מאחורי מהלך זה ובהסתת סילמאן פאשא נגדו. אבו נבוט, שעדיין לא השלים את פעולות ההתבצרות ביפו ושעדיין קיווה להחזיר את האמון והידידות בין סימאן פאשא, שלח את עבדאללה אפנדי, המופתי של עזה (שהיה מקובל מאד על סימאן פאשא), כשליח אישי במשימת תיווך אצל הוואלי בעכו. שני בעלי הברית בעכו, שנפגשו עם המופתי, הצליחו להניא אותו מתמיכתו באבו נבוט ולמשוך אותו לצדם.

שלושה חודשים אחר כך הגיע לעכו סמעאן אל-צאלח, הכאתב של סנג'ק עזה, כדי לשלם את מסי המירי, כמנהגו מדי שנה. הוא נועד לפגישה עם חיים פרחי וסיפר לו אודות שנאתו של אבו נבוט כלפיו וכלפי עבדאללה פאשא, ועל רצונו של מתסלם יפו לפגוע בהם ואף לרצוח את שניהם. כוונתו של הכאתב הייתה לזכות באהדתו של פרחי כדי שלא ידקדק עמו בחשבונות שהגיש. דברי הכאתב הגבירו את רצונו של חיים פרחי להביא להדחתו של אבו נבוט בהקדם האפשרי, עוד לפני שידו של זה תשיג אותו. לצורך זה נועד חיים פרחי לסדרת פגישות רצופות עם עבדאללה פאשא ועם סמעאן, והם סיכמו ביניהם על תוכנית שתביא להדחתו של אבו נבוט. בפגישתם עם סימאן פאשא הם השתמשו בכל אמצעי הלחץ והשכנוע כדי לקבל את הסכמתו של הוואלי לתוכניתם. הכאתב של עזה גילה לשומעיו שאבו נבוט נמצא בעזה, כדי להשליט סדר וכדי לאסוף את המסים שהגיע לפירעונם. סמעאן טען שלפי המידע שבידו, כאשר יחזור אבו נבוט מעזה הוא התכוון להתבצר ביפו ולהכריז על מרד. בכוונתו היה לומר, שיש להזדרז ולהדיח את אבו נבוט לפני שובו ליפו כיוון שהעיר מבוצרת ולא יהיה קל להכניע אותו בה. על סמך המידע הזה התאמצו שני בעלי הברית מעכו, תוך שימוש בכל אמצעי השכנוע והלחץ, להביא לכך שסלמאן פאשא יסכים להדיח את אבו נבוט ולמנות במקומו את מצטפא ביי, בן אחיו וחותנו של סימאן פאשא. בלחץ מתכנני המזימה נכנע סימאן פאשא והוציא צו שלפיו הופרדה העיר יפו מסנג'ק עזה, שנשאר תחת שלטונו של אבו נבוט, ומצטפא ביי מונה למתסלם ביפו. לאחר שאבו נבוט התייאש מאפשרות לחזור ליפו או להחזיר אליו את אמונו של וואלי צידון, הוא החליט לוותר, לאסוף את הרכוש שצבר בעזה ולהעבירו לירושלים. הוא עצמו נסע למצרים לאחר שמחמד עלי פאשא, הוואלי של מצרים, נענה לבקשתו לקבלו. לאחר שהייה מסוימת במצרים נדד אבו נבוט ממקום למקום וכנראה מילא תפקידים במקומות שונים ברחבי האימפריה העות'מאנית עד מותו בשנת 1827 – בדיאר בכר.

תקציר השתלמות האגודה לירושלים, ולגוש שגב: מאת גרשון מלר

רגע לפני היכנס חג העיד אל פיטר יצאנו לירושלים לסיור ייחודי בהנחייתו של מויש מעוז שבו היה הנסתר יותר מהנגלה, אתחיל בסופו דווקא, לראות קבוצה גדולה של מורי דרך מסיימת יום שרובו הליכה לעיתים לא קלה, עם חיוך של סיפוק, ואמירה שזה היה יום מדהים!

ומה היה קסמו של יום הטיול? לראות את מויש פותח דלתות של מנזרים שונים ומיוחדים, החבויים ופחות חבויים בעיר העתיקה, מהיכרות אישית את אנשי הכמורה, וכך מצאנו את עצמינו מתארחים ע"י נזירים ונזירות, החל במזר יווני אורטודוקסי בסמוך לשער האריות, "דייר אל אדס", שכונת סעדייה בה גרים הצוענים, צעדנו לעבר הכנסייה הרוסית, עם צריחי הבצלים המוזהבים, והנזירות שפתחו בפנינו גם חצרות פרטיות במריה מגדלנה, החיבור בין בתי המלוכה הבריטי, הגרמני, והרוסי.

לא פסחנו על עוד מנזר יווני הסמוך לגת שמנים בו ירדנו לקריפטה בה נפרד יוחנן מראשו...ומכאן לראש ההר לכנסיית העלייה לשמיים הרוסית, מתחם רוסי מרשים ועצום ושוב מצאנו את עצמינו על פי הבור בו הונח ראשו של...אבל הנוף מהחצר המטופחת מדהים וצופה על האזורים של אבו דיס וג'אבל מוכאבר.

חזרה אל תוך העיר, עת הגגות הגיע, נזירה ספרדית מקבלת את פנינו בחיוך רחב, ואנחנו עולים מתוך חצר בית ספר קטולי ספרדי, שבניהולה, לגג הבניין, שהנוף הניבט ממנו מוכר לנו, אבל הזווית, והגפן האדירה שסככה מעל לא השאירו מקום לאדישות ונפעמנו מיופיו של הגג ומראות צריחי המסגדים, ומגדלי הפעמונים של הכנסיות, כיפת הסלע, הר הבית, ובכלל העיר העתיקה מעל.

אבל מויש לא הסתפק באלה, והמשיך למרות השעה, וסל האנרגיה המתרוקן, ושרירי הרגליים הדואבים

והגענו לגג בה-הידיעה, של בית ספר "קולז' דה פרייר" מסדר האחים ז'אן בטיסט, ליד השער החדש

שוב המבט משם בגובה הזה לא משאיר את הצופה אדיש וירושלים כמו ירושלים יש רק אחת!

כל לחי מויש שיחקת אותה!

ואז הגיע תורו של גוש שגב, ידענו, על יישובי שגב שנתנו אכסניה לזרמים שונים בחברה הישראלית, שעוסקים ברוחניות ובעבודה, הכרנו יוצרים החיים באזור הגוש, אבל לא הכרנו בתי ספר שמלמדים לפי צו מצפונם ואמונתם, וכך בהנחייתו של יריב המאירי האמון על החממה התיירותית שהוקמה לעודד את הכלכלה התיירותית בגוש, הגענו לשני בתי ספר ייחודיים, האחד במעלה צבייה בה חיים בדרך חיי ה"אימן" והילדים מתחנכים לפי כללי המקום, שלמבקר מבחוץ נראה מדהים, והחשוב במקום שלכל ילד יש את היכולות שלו וההזדמנות להמריא ניתנת לכולם, בית הספר השני שאירח אותנו ביישוב אשבל הוא דו לשוני בו לומדים ילדים יהודים וערבים יחד, וזה לכשעצמו עושה את העניין מרתק!

לא פסחנו על קולינריה ובלוטס פגשנו את מיכל מור מלמד שהקימה בית לגבינות, שאגב עטורות מדליות ומשובחות, והאירוח נעים ומזמין.

באזור התעשייה המקומי נחשפנו למסעדה היכולה להאכיל בקלות קבוצות מטיילים גדולות "בלייקר" שמה נעים מרווח וטעים, ואגב גם המחיר שווה לכל נפש. סיימו בIODפת שבה מרכז מבקרים חדש והתחושה שזוהי רק ההתחלה. ולאגודה תמשיכו, מלאכתכם ברוכה!

מנחם לסקה יוצא לסיור בשערי ירושלים - (מנחם לסקה)

1. שער יפו : (צפון מערב) באב איל חאליל (שער חברון).

השער העתיק שיוסף בן מתתיהו קרא לו השער הנעלם, היה ממוקם כ- 100 מטרים ממזרח לשער הנוכחי. משער זה פרצו כנראה הקנאים במלחמתם בצבא טיטוס. בתקופה הרומית ואח"כ בימי הביניים העבירו את החומה למקומה הנוכחי. ונבנה השער.

בתקופה הביזנטית נקרא השער שער המגדל - בגלל שרידי מגדל פצאל (או היפיקוס) וגם נקרא שער דוד. שם נוסף לשער הוא באב מחראב דאוד, כלומר שער גומחת בית התפילה על שם דוד, בשל בית התפילה שהיה במצודה "מגדל דוד" מקומו על הדרך המערבית היוצאת ליפו מכאן שמו. בתקופה הרומית נקרא השער המערבי ההולך ללוד ע"ש הדרך שעברה בשער הגיא דרך עמק איילון ולוד אל יפו. ב-1898 נפרצה החומה בסמוך לשער ע"מ לאפשר את כניסתו של הקיסר הגרמני וילהלם השני.

במלחמת העולם הראשונה דצמבר 1917 נכנס דרך שער זה אלנבי עם צבאו הבריטי, כובש הארץ מידי הטורקים.

במלחמת העצמאות ניסו לחדור דרך שער זה כוחותינו אך ללא הצלחה. נקרא גם באב איל חליל כלומר שער הידיד (הכוונה לאברהם אבינו). ממנה פנתה דרך ההולכת לחברון. כך גם כינוה הצלבנים.

נבנה בצורה הנוכחית ע"י סולימן המפואר ב - 1538 . ליד השער ישנה גומחה ובה שני קברים שעל פי האגדה מיוחסת לשני האדריכלים שבנו את החומה והוצאו להורג לאחר סיום המלאכה ע"מ שלא יוכלו להשכיר את כישורונם למושל אחר ויבנו חומה דומה לחומה זאת.

2. השער החדש (צפון)

באב איל אשדיד (השער החדש).

השער הגבוה מבין שערי ירושלים 790 מטר מעל פני הים. ניבנה ונפרץ ב - 1889 ע"י השלטונות העות'מניים בימי הסולטן עבד אל חמיד השני. והוא קרוי לפיכך באב אל סולטן ובאב אל חמיד. פריצת השער נעשה בעקבות לחצה של צרפת, במטרה לאפשר גישה נוחה למוסדות הקתוליים בשני עברי השער : הפטריארכיה הלטינית והמכלול הפרנציסקני בתוך החומות מחד גיסא, והמכלול

הצרפתי קתולי (בית החולים סנט לואי ואכסניית נוטרדם שמחוץ לחומות מאידך גיסא.

הוא בנוי כפשפש כאשר הכניסה דרכו היא ישרה ללא מחשבה הגנתית.
מ- 1948 עד 1967 היה השער חסום.

3. שער שכס: (צפון) באב איל עמוד (שער העמוד) (שער דמשק)

(מסתיים ברחוב הגיא - הטירופאון). מתחתיו השער הרומי. נבנה ע"י אדריאנוס כשער ניצחון ב-135 לספירה. כאשר הוא בונה את איליה קפיטולינה. (נקרא שער ניאפוליס) בתקופה הרומית (העיר החדשה) הדרך לשכס. בתקופה הביזנטית נקרא: שער הגליל או שער סטפנוס, המרטיר הראשון. (כאן סוקל). בתקופה הרומית היה בן שלושה פתחים שאת שרידיהם ניתן לראות עד היום. ניתן לראות במקום ארבע תקופות: מימי הורדוס, תקופה רומית, ממלוכית וטורקית. בכיכר, ברחבת השער עמד עמוד ועליו פסל הקיסר. בתקופה הביזנטית עמד על העמוד צלב גדול. משני צידי השער מגדלים ועליהם מתקן משיקולי (לשפיכת שמן רותח ע"י המגינים).

4. שער הפרחים/ שער הורדוס: (צפון מזרח)

בערבית באב אל זהרא - השער הקטן ביותר (פשפש). - ניפתח לשכונת באב איל חטה. נקרא "הפרחים" בשל דיסקיות פרחים החקוקות בשני צידיו. נזכר לראשונה בשנת 985 לספירה בשם "באב א-סאהירה" - שער הלא נירדמים או שער בני היקיצה. נקרא כך משום בית הקברות המוסלמי העתיק הנמצא בקרבת השער. עולי הרגל הקדומים קראו לו שער הורדוס בשל הכניסה המיוחדת להורדוס אנטיפס הנמצא בקרבת מקום. לפני הכבוש הצלבני היווה כניסה לרובע היהודי סורי. הרובע נהרס כליל ע"י הצלבנים. בשנות השמונים של המאה ה-19 היה השער סתום ונפתח רק כאשר האוכלוסיה הערבית גדלה באזור והשכונות מחוץ לחומה התפתחו.

5. שער האריות (מזרח) באב אילסאבאת (אריות).

"שער השבטים" - ניקרא כך בטעות בגלל הדמיון בשם. "באב סית מרים" שער מרים בפי הנוצרים.

הכתובת מעל השער מעידה שסולימן המפואר בונה את השער 39-1538, אבל האריות שמשני צידי השער הם דוקא סמליו של ביברס הממלוכי ששלט בין השנים 1260-1277.

והם כנראה נמצאים כאן בשימוש משני. האגדה מספרת שכאשר סולימן כובש את ירושלים מופיעים אליו מידי לילה בשנתו אריות שמטרידות את מנוחתו. עד שפותר חלומות אומר לו: "עד שלא תשקם את חומת ירושלים האריות ימשיכו להטרידך" לפיכך הוא בונה את החומה והשערים וזוכה לתהילת עולם.

שמות נוספים לשער:

באב גת שמנא, ע"ש המקום שבנחל קידרון שבו נאספו תלמידי ישו.

באב אל ע'ור, שער הבקעה.

באב א-ריחה, שער יריחו.

באב ברכת בני איסראל, שער ברכת בני ישראל.

בימי הצלבנים כונה: שער יהושפט על שם עמק יהושפט שבקידרון.

ושער סנט סטפן. על שם המרטיר סטפנוס שסוכל בקרבת מקום.

בימי הבינים נקרא שער השבטים.

ב7 ביוני 1967 ניפרץ השער ע"י הצנחנים כחלק מכיבוש ירושלים.

6. שער הרחמים הוא שער כפול, סתום (מזרח)

בערבית נקרא: באב אל רחמה (שער הרחמים) באב אלתאבה (שער התשובה), שער הזהב, בפי הנוצרים.

יתכן שזה הוא מקומו של שער שושן או שער המזרח שאליו עלו להר הבית.

דרומית לשער בולט עמוד מן החומה והערבים קוראים לו: כסא הנביא מוחמד. בפולקלור שלוש הדתות ישנה מסורת שאומרת כאשר יבוא המשיח, יפתח השער וימתח חבל מעל נחל קידרון (הגהנוס) והצדיקים יעברו בבטחה על החבל המתוח לתוך ירושלים, והר הבית. הרשעים יפלו למטה לתוך נחל קידרון.

7. שער האשפות : (דרום)

באב איל מגרבא, שער המוגרבים - בני המערב. הנמוך מבין השערים. שער האשפות המקורי מן התקופה הביזנטית, היה בקרבת מקום בצד הדרומי של עמק עושי הגבינה (הטורפאון). שער האשפות מכונה כך בשל קרבתו לאזור איסוף אשפה על הר הבית בתקופה הביזנטית.

שער הבורסקאים, פישפש חדש שנפרץ מחדש לאחרונה, מערבית לשער האשפות. שער הבורסקאים, דרכו ירדו לגיחון (עבודת הבורסקאות צרכה מים רבים). מכונה גם באב סילואן, ע"ש הגיחון שנקרא גם עין סילואן. דרכו ירדו לגיחון ועין רוגל. נקרא גם שער הנביא ושער המוגרבים ע"ש שכונת המוגרבים המוסלמים שהיגרו לכאן מתוניס וממרוקו ביוזמת העות'מנים שלא סמכו על בני המקום. במלחמת ששת הימים פרצה מכאן יחידה צהלית, גדוד של חטיבת ירושלים לכיבוש העיר העתיקה.

8. שער ציון, (דרום)

באב נבי דאוד, שער הנביא דוד בשל קרבתו לקבר דוד. נקרא ע"ש כנסית ציון שנמצאה מן התקופה הביזנטית שהיתה על הר ציון. (היום הדומיציון – גבירתנו מרים הנרדמת), מסורת המספרת שמרים אם ישו לא נפטרה כדרך כל בשר, אלא נרדמה ומכאן נלקחה לשמים. היה ידוע גם כשער שכונת היהודים. (באב חארת אל יהוד), שישד הרמב"ן בשנת 1267.

במלחמת העצמאות ב19 למאי 1948, פרצו 22 לוחמי פלמ"ח אך כאשר לא הגיע תגבורת ואספקה נטשו את השער ואת הרובע. דבר שגרם לנפילת הרובע לידי הלגיון.

